

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

ÅRG. 61

1958

HÄFTE 1

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 5.—

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

kommer att under år 1958 liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i statsvetenskap — »politik» i ordets äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren à jour med vad som händer och skrivs å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande statsvetenskaplig litteratur, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Fahlbeckska stiftelsens kollegium utgöres av professorerna NILS STJERN-
QUIST, E. FAHLBECK, C.-E. QUENSÉL, J. ÅKERMÅN, C. WELINDER, S. BÖLIN, J. ROSÉN,
E. GJERSTAD och KRISTER HANELL.

Tidskriften utgives under medverkan av professorerna i statskunskap samt i statsrätt med folkrätt och förvaltningsrätt vid rikets akademiska lärosäten. Redaktionen handhaves närmast av professor E. FAHLBECK, LUND, som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, samt professor C. A. HESSLER, Uppsala (litteraturavdelningen) och professor G. HECKSCHER, Stockholm (avdelningen »Översikter och meddelanden»).

Tidskriften avses utkomma med fem häften om året. Prenumerationspriset är 15 kr. pr år vid prenumeration direkt hos Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund (postgiro nr 279565); samt 20 kr. pr år vid beställning genom bokhandel. Studerande vid de akademiska lärosätena erhålla abonnemang till nedsatt pris genom anmälan till vederbörande lärare.

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i dec. 1957.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

UPPSATSER:

MEIJER, HANS, Blev Norge självständigt genom Kieltraktaten?	1
LILLIESTAM, ÅKE, G. H:son Holmberg som anarkistisk teoretiker	25
OHLSON, BJÖRN, Tillkomsten av arbetarrörelsens efterkrigsprogram	38

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN:

Konstitutionella och kommunala frågor vid 1957 års riksdag. Av ERIK HOLMBERG	56
Riksdagen och utrikespolitiken 1956. Av NILS ANDRÉN	68
Konstitutionella och kommunala förslag framlagda för 1958 års riksdag. Av IVAR BESKÖV	74
Avgången statsrådsledamots återinträde i riksdagsutskott. Av GUSTAF PETRÉN	79
Pressen i tre valrörelser. Av SVANTE NYGÅNDER	85
Överhusreformen 1957. Av NILS ANDRÉN	92
Statskunskapen vid de akademiska lärosätena år 1957. Av ESBJÖRN JANSON, OLOF RUIN, HARRIET LUNDBLÅD, ÅKE GARVELIN	93
Berättelse över Fahlbeckska stiftelsens verksamhet år 1957	98

LITTERATURGRANSKNINGAR:

Hans Meijer, Kommittépolitik och kommittéarbete. Anm. av P.-E. BACK	101
Åke Thulstrup, Aggressioner och allianser. — Det ödesdigra 1930-talet. Anm. av TORSTEN ÖRN	106
Frederick K. Beutel, Some Potentialities of Experimental Jurisprudence. Anm. av PER STJERNQUIST	108
Kommentar till två recensioner. Av ÅKE EDMÉR	111
Tidskriftsöversikt. Av SVEN-OLA LINDBERG	113

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

NY FÖLJD

UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

SEXTIOFÖRSTA ÅRGÅNGEN
(NY FÖLJD, ÅRG. 40)

1958

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND

REDAKTION:
FAHLBECKSKA STIFTELSENS KOLLEGIUM

REDAKTIONSSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE:
ERIK FAHLBECK

LUND
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI
1 9 5 8

INNEHÅLL

UPPSATSER

	Sid.
ANDRÉN, NILS, Premiärministerskiftet i Storbritannien 1923	178
DICKSON, HARALD, Om Stockholmsskolans metod	117
KARLBOM, ROLF, Högers propaganda inför 1928 års val	362
LILLIESTAM, ÅKE, G. H:son Holmberg som anarkistisk teoretiker	25
MEIJER, HANS, Blev Norge självständigt genom Kieltraktaten?	1
OHLSON, BJÖRN, Tillkomsten av arbetarrörelsens efterkrigsprogram	38
OLSSON, HENRIK A., Enskilda kammarärendens natur	151
—, Enskilda kammarärendens handläggning	249
ROHTLIEB, CURT, Folkförsörjningens kris	275
STJERNQUIST, PER, Gränsområden mellan rättsvetenskap och samhällsvetenskap	141
STRÖMBERG, HÅKAN, Värnpliktslagstiftningen ur statsrättslig synpunkt	329
UNDÉN, ÖSTEN, De mänskliga rättigheterna	245
ÅKERMAN, JOHAN, Om Stockholmsskolans metod	117

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDE

ANDRÉN, NILS, Riksdagen och utrikespolitiken 1956	68
—, Överhusreformen 1957	92
—, Den fjärde internationella statskunskapskongressen	408
BERGSTRAND, FINN, Riks- och länskommittéernas sammansättning i kampan- jen inför pensionsomröstningen den 13 okt. 1957	194
BESKOW, IVAR, Konstitutionella och kommunala förslag framlagda för 1958 års riksdag	74
BORIS, JURIJ, Konflikten mellan Lenin och Stalin i den nationella frågan och den nya sovjetlitteraturen	206
FAHLBECK, ERIK, »Regeringsarbetet»	190
FRYKHOLM, LARS, Till Montesquieus maktodelningslära	203
HAELLQUIST, KARLREINHOLD, Indien 1947—57. Experiment i demokrati ...	211
HOLMBERG, ERIK, Konstitutionella och kommunala frågor vid 1957 års riksdag	56
JOHANSSON, LARS G., Svenska riksdagens talmansval efter år 1921	390
NYCANDER, SVANTE, Pressen i tre valrörelser	85
OS, AUDVAR, Forvaltningskomiteens inställning	303
PETRÉN, GUSTAF, Avgången statsrådsledamots återinträde i riksdagsutskott	79
QUENSEL, CARL-ERIK, Valdeltagandet vid omröstningen i pensionsfrågan ..	190
Statskunskapen vid de akademiska lärosätena år 1957. Av ESBJÖRN JANSON, OLOF RUIN, HARRIET LUNDBLAD, ÅKE GAFVELIN	93
THORSON, TORE, Inkomstsidan i den engelska statsbudgeten	299

LITTERATURGRANSKNINGAR

Akademikerräkningen 1955. SOU 1957: 51	Anm. av <i>Bo Israelsson</i>	223
BEUTEL, FREDERICK K., Some Potentialities of Experimental Jurisprudence.		
Anm. av <i>Per Stjernquist</i>		108
Festskrift till Professor, Dr Juris Poul Andersen.	Anm. av <i>Erik Fahlbeck</i>	319
GELLERMAN, OLLE, Staten och jordbruket 1867—1918.	Anm. av <i>Olle Nyman</i>	416
HERLITZ, NILS, Svenska statsrättens grunder. 2 uppl.	Anm. av <i>Hans Cavalli</i>	221
— —, Nordisk offentlig rätt, I och II.	Anm. av <i>Erik Fahlbeck</i>	310
JANSON, C.-G., »Majoritetsval» (SOU 1958: 29).	Anm. av <i>C.-E. Quensel</i>	410
KAARTVEDT, ALF, Kampen mot parlamentarismen 1880—1884.	Anm. av <i>Bengt Alexanderson</i>	226
Kommentar till två recensioner (Socialförskjutningar enligt valstatistiken).		
Av <i>Åke Elmér</i>		111
LINK, ARTHUR S.: Wilson: The road to the White House, m. fl.	Anm. av <i>Rikard Hammarström</i>	233
MATTHEWS, HERBERT L., The Yoke and the Arrows.	Anm. av <i>Bodil Annersten</i>	316
MEIJER, HANS, Kommittépolitik och kommittéarbete.	Anm. av <i>P.-E. Back</i>	101
NYMAN, OLLE, Högern och kungamakten 1911—1914.	Anm. av <i>P.-E. Back</i>	313
OLSSON, HENRIK A., Utrikesnämnden 1937—1953. En studie i rätt och praxis.		
Anm. av <i>Nils Andrén</i>		422
REGNER, NILS, Svensk juridisk litteratur 1865—1956.	Anm. av <i>Erik Fahlbeck</i>	220
THULSTRUP, ÅKE, Aggressioner och allianser. — Det ödesdigra 1930-talet.		
Anm. av <i>Torsten Örn</i>		106
MCWHINNEY, EDWARD, Judicial review in the English-speaking world.		
Anm. av <i>Lars Frykholm</i>		237
Tidskriftsöversikter. Av <i>Sven-Ola Lindeberg</i>		113, 239, 321, 426
Berättelse över Fahlbeckska stiftelsens verksamhet år 1957		98

BLEV NORGE SJÄLVSTÄNDIGT GENOM KIELTRAKTATEN?

Av Docent HANS MEIJER, Lund

De norska biskopsdömena, stiftet och provinserna skall »hädanefter under full äganderätt och suveränitet tillhöra H. M. Konungen av Sverige och utgöra ett konungarike förenat med Sveriges rike». Dessa ord ur Kieltraktatens fjärde artikel hör till de mest omdebatterade i nordisk författningshistoria.¹ Vilken giltighet och vilken innebörd hade traktatens ordalydelse för rättsförhållandet mellan Sverige och Norge under unionstiden? Detta var en fråga av utomordentlig politisk betydelse i de bittra unionskonflikterna under årtiondena före 1905. Enligt den tidens rättsideologi var svaret på frågan om stadgandets aktuella norminnehåll huvudsakligen beroende på, vad man kunde fastställa som de fördragsslutande parternas avsikter när stadgandet skrevs. Kunde man finna ett slutgiltigt svar på frågorna hur 1814 års fredsunderhandlare tänkte sig att unionen skulle förverkligas och hur de tänkte sig det framtida rättsförhållandet mellan Sverige och Norge, skulle därmed flertalet unionsproblem flera decennier senare kunna lösas. Numera kan man bortse från det värde den subjektiva tolkningsmetodikens tillmättes under sekelskiftets unionsstrider, men det författningshistoriska pro-

¹ Av den omfattande litteraturen skall här endast de viktigaste debattinläggen anmärkas: Rydin, H. L., »Föreningen emellan Sverige och Norge» (1863); Höjer, N., »Statsförbundet mellan Sverige och Norge» (1885); Nielsen, Y., »Kielfreden» (1887); Alin, O., »Den svensk-norska unionen» /cit. Alin/ (1889); Trygger, E., »Fjärde artikeln af fredstraktaten i Kiel» (NJA 1895); Edén, N., »Kielfreden och unionen» (1894); Forssell, H., »Fjärde artikeln af fredstraktaten i Kiel» (NJA 1895); Alin, O., »Fjerde artikeln af fredstraktaten i Kiel» (1899); Fahlbeck, P., »Kielfredens art. IV» (Statsv. Tidskr. 1900); Koht, H., »Norsk dagbok hundre aar efterpaa» (1914); Varenius, O., »Kieltraktaten» (Hist. Tidskr. 1931); Lagerroth, F., »Kieltraktatens tolkning och tillämpning» (Scandia 1940); Dens., (Scandia 1941); Reuterskiöld, C. A., »Kiel — Eidsvoll — Moss» (Scandia 1941); Steen, S., »Det frie Norge 1814» (1951); Nørregård, G., »Freden i Kiel 1814» (1954); Weibull, J., »Carl Johan och Norge 1810—1814» (1957).

blemet om stadgandets tillkomst och de agerandes avsikter har fortsatt att intressera.

Det är ett par fakta, som i detta sammanhang alldeles särskilt kommit att tillmätas betydelse. I det första svenska utkastet till fredsfördrag har sålunda den citerade delen av fjärde artikeln haft en annan lydelse. Redan i detta utkast har texten emellertid av den svenske underhandlaren, hovkansler Gustaf af Wetterstedt, ändrats till den formulering, den kom att få i den slutliga traktaten. Vidare skall Carl XIV Johan i ett anförande inför stortingets presidenter år 1828 ha yttrat sig på ett sätt om förhandlingarna i Kiel, som ansetts kasta ljus över stadgandets tillkomst och avsikterna bakom den av Wetterstedt gjorda ändringen. I översättning efter den franska editionen av Carl Johans tal yttrade kungen: »i Kiel . . . yrkade och insisterade den danske underhandlaren, herr Bourke, på att i traktaten skulle stadgas, att Norge, som avträdde till Sverige med full äganderätt såsom kungen av Danmark innehaft det, skulle införlivas med Sverige och att härmed överensstämmande uttryck skulle användas i den artikel, vari skulle talas om Norges avträdelse; jag förkastade emellertid bestämt en sådan redaktion och genomdrev den, som användes i 4:de artikeln av traktaten i Kiel, nämligen: 'att Norge med tillhörande områden skulle utgöra ett kungarike förenat med Sverige'». ² Detta Carl Johans yttrande år 1828 har i den vetenskapliga debatten tillmätts en avgörande vikt som en förklaring till den av Wetterstedt gjorda ändringen i det första svenska utkastet till fredsfördrag. Hur ändringarna gjorts framgår av nedanstående parallella texter. ³

Första svenska utkastet
art. 4 st. 2

Ces baillages (avec tous) ^a embrassant la totalité du Royaume de Norvège, avec tous les habitans, villes, ports, forteresses, villages et îles, ^b ainsi que les dépendances, prérogatives, droits et émolumens, appartiendront désormais en toute propriété et souveraineté au Royaume de Suède, et lui restent incorporés. ^c

Traktatens slutliga lydelse
art. 4 st. 2

Ces Evechés, Baillages et Provinces, embrassant la totalité du Royaume de Norvège, avec tous les habitans, villes, ports, forteresses, villages et îles sur toutes les côtes de ce Royaume, ainsi que les dépendances (la Groenlande, les îles de Ferrøe et Islande non comprises); de même que les prérogatives, droits et émolumens appartiendront désormais, en toute propriété et souve-

² »Recueil de lettres, proclamations et discours de Charles Jean.» Sthlm 1838, s. 60.

³ Det första svenska utkastet finnes i »Handlingar rörande freden i Kiel», Danica. RA. Den slutliga texten tryckt i Alin, bil. 10.

- ^a »avec tous» är överstrukna, över raden har med Hartmannsdorffs hand insatts: »et provinces».
- ^b med Wetterstedts hand är här i marg. inskjutet: »sur les côtes de ce Royaume».
- ^c De spärrade orden är i utkastet överstrukna och av Wetterstedt i margen ersatta med: »à S. M. le Roi de Suède et formeront un Royaume, réuni à celui de Suède».

Med utgångspunkt från Carl Johans yttrande 1828 tog man inom den tidigaste unionslitteraturen för givet, att den slutliga lydelsen verkligen varit resultatet av ett ingripande från kronprinsens sida gentemot den danske underhandlaren, Bourke, och att kronprinsens avsikt därmed varit att ge Norge en konstitutionell självständighet. I sitt för unionsdebatten betydelsefulla arbete intog H. L. Rydin denna ståndpunkt.⁴ Senare har emellertid gjorts gällande, att ändringen i artikeln vidtagits på ett så tidigt stadium, att den danske underhandlaren inte kan ha yrkat på den ursprungliga textens bibehållande. Carl Johans påstående, att Bourke insisterat på den ursprungliga redaktionens formulering, skulle därför vara felaktigt. Oscar Alin framkastade på sin tid en hypotes, som skulle förklara Carl Johans yttrande och därtill vara i överensstämmelse med den datering man kunde göra av ändringen: om ändringen ägt rum vid interna svenska överläggningar före de egentliga förhandlingarna med Bourke så måste det vara gentemot den svenske underhandlaren Wetterstedt — och inte gentemot Bourke — som kronprinsen genomdrivit den slutliga texten.⁵ Denna hypotes har blivit så gott som enhälligt accepterad av hela raden av forskare, som haft anledning att ta ställning till Kieltraktatens tillkomst.⁶ Senare och mer djupgående undersökningar av unionens förhistoria har endast ansetts giva ytterligare belägg för att Alin haft rätt i sin förmodan, att det i Kiel existerat meningskiljaktigheter mellan Carl Johan och Wetterstedt angående Norges framtida ställning inom unionen. Det har t. o. m. sagts, att ändringen var resultatet av Carl Johans »order till Wetterstedt».⁷

I avsaknad av samtida källor om orsaken till ändringen i Kiel-

⁴ Rydin, a. a., s. 39.

⁵ Alin, s. 9 f.

⁶ Se Weibull, a. a., s. 178 ff. och där angiven litteratur.

⁷ Lagerroth (Scandia 1941), s. 184.

traktatens huvudstadgande har den vetenskapliga forskningen enhälligt accepterat Carl Johans yttrande år 1828 som en källa av utomordentlig vikt. De påvisbara felaktigheterna i yttrandet har emellertid gjort att man förenat sig om hypotesen att Wetterstedt motarbetat Norges självständighet. Det har således inom den omfattande vetenskapliga litteraturen om unionens tillkomst kommit att i snart hundra år råda enighet om att det var Carl Johan personligen, som genomdrev Kieltraktatens slutliga formulering, och att han därmed dokumenterade sin negativa inställning till en sammansmältning av de båda rikena.⁸

Medan det således rått enighet om hur ändringen i Kieltraktatens fjärde artikel kommit till stånd har åsikterna däremot brutit sig skarpt, när det gäller vidden av det tillmötesgående, som därigenom visats de norska önskemålen om självständighet. Två skolor har här stått mot varandra. Den s. k. alinska skolan med alla dess företrädare under och efter unionstiden har gett uttryck åt en uppfattning, som kommit att karakteriseras som »lydrikesteorien». Ändringen av orden »au Royaume de Suède» till »à S. M. le Roi de Suède» skulle enligt denna teori närmast vara stilistiskt motiverad. Alins forskningar i andra samtida traktater gav till resultat att uttrycken användes synonymt och som beteckning för Sveriges rike. Denna del av ändringen skulle därför endast vara motiverad för att undvika en språkligt oskön upprepning av ordet »royaume». Den senare delen av ändringen innebure däremot, också för den alinska skolan, en reell förändring av stadgandets innebörd. Om utkastets ursprungliga lydelse antagits skulle detta enligt Alin ha medfört, att de norska provinserna »såsom från varandra skilda förvaltningsområden» inkorporerats i det svenska kungariket. Den ändrade texten innebure däremot, att Norge fortfarande »skulle utgöra ett gemensamt helt under namn av kungarike, men visserligen under Sveriges krona och såsom en Sveriges rikets besittning».⁹

Den andra skolan företrädades i Sverige först av Rydin och Hans Forssell, men den har senare fått efterföljare både i Sverige och Norge. De forskare, som kan sägas tillhöra denna riktning, ser i utbytet av dativobjekt en bestämd avsikt. Genom den slutliga formuleringen av fjärde artikeln förhindrades, att Norge avträdades till Sveriges rike, och det blev i stället »Sveriges konung personligen»,

⁸ Weibull, a. a., s. 180 f.

⁹ Alin, s. 13.

som kom att stå som mottagare till avträdelser. Norges rike blev därmed i traktaten ställt i paritet med Sveriges. Genom ändringen hade Carl Johan givit uttryck åt sin uppfattning, att Norge skulle utgöra ett i förhållande till Sverige självständigt rike. Den gemensamme monarken skulle vara det enda föreningsbandet.¹⁰

Anledningen till att den omstridda frågan här blir förmål för ännu ett inlägg är övertygelsen att såväl den ena som den andra skolan i sin argumentering använt sig av källkritiskt ohållbara hypoteser och i viss mån låtit anakronistiska betraktelsesätt bestämma slutsatserna. Därtill kommer att hittills obeaktat källmaterial synes motivera en omprövning av den traditionella rekonstruktionen av händelseförloppet vid fredsförhandlingarna i Kiel. Den fråga, som först togs upp, är hållbarheten i den allmänt omfattade hypotesen om Carl Johans ingripande i förhandlingarna.

Denna hypotes har, som nämnts, helt baserats på ett yttrande, som Carl XIV Johan år 1828 fällt i ett anförande till stortingets presidenter. Bakgrunden till detta anförande var att stortinget år 1827 deltog i firandet av den 17 maj. Detta hade till den grad irriterat Carl Johan, att han bl. a. av den anledningen inkallade ett urtima storting 1828 och själv begav sig till Oslo för att förhindra ett uppreparande av 17 maj-festligheterna. Läget var kritiskt, och kungen synes ha varit beredd på drastiska åtgärder, om inte stortinget gick med på att i fortsättningen förbigå eidsvollsdagen med tysthet. Den 5 maj kallade kungen till sig presidenterna i stortinget och dess avdelningar och höll inför dem ett anförande, som skulle visa att Norge hade honom och inte Eidsvollsförsamlingen att tacka för sin självständighet. Han radade upp bevis för att han själv alltid arbetat för Norges konstitutionella självständighet. Bland dessa bevis var redogörelsen för ändringen i art. 4 av Kieltraktaten det mest betydelsefulla. Eidsvollsförfattningen hade för honom endast karaktären av ett misslyckat försök att förhindra unionen. Det skulle därför vara ett oerhört misskännande av kungens positiva inställning till Norges självständighet att fira eidsvollsdagen.

Den propagandistiska tendensen i anförandet är påtaglig, och det kan därför inte vara försvarbart att tillmäta obestyrkta uppgifter i talet något väsentligt källvärde, när det gäller händelser fjorton år tidigare. Det är mycket möjligt att Carl Johan i taktiskt syfte till-

¹⁰ Lagerroth (Scandia 1940).

vitat den danske underhandlaren en negativ inställning till Norges självständighet. Därigenom kom hans egna insatser att framstå i en särdeles fördelaktig dager. Såsom tidigare nämnts har man nämligen kunnat konstatera, att Carl Johan på denna punkt gjort sig skyldig till en förvanskning. Därmed borde kungens uppgifter om händelserna i Kiel från källkritisk synpunkt ha betraktats med största skepsis. Men långt ifrån att underkänna 1828 års anförande källvärde har den vetenskapliga litteraturen om Kieltraktaten i stället kommit att betrakta detsamma som »den veterligen enda bevarade redogörelsen från någon av de medverkande vid Kieltraktatens tillkomst om hur ändringen av 4:de artikeln kommit till stånd».¹¹ Man har helt enkelt bortsett från det, som bevisligen är förvanskat, och hyst obegränsad tilltro till det, som varken kan bevisas eller motbevisas. Det är på detta sätt, som hypotesen om Carl Johans ingripande gentemot Wetterstedt byggts upp.

Den betydelse, som 1828 års anförande givits, ger anledning till en närmare analys av källan och dess förhistoria. Samtliga forskare, som haft anledning att behandla denna fråga, har uteslutande använt sig av den tryckta utgåvan av Carl Johans tal, och har därvid godtagit källan som om den varit ett fullständigt återgivande av det manuskript kungen kan ha hållit talet efter. En sådan karaktär har källan emellertid icke. Anförandet är i den tryckta utgåvan rubricerat som en »sommaire» av Carl Johans anförande. Sammanfattningen rymmer också en replikväxling, som följde efter anförandet mellan å ena sidan kungen och å andra sidan stortingspresidenten Wedel-Jarlsberg som talesman för stortingspresidiet. Även denna del är i »sommaire» delvis utformad som om den vore ett fullständigt återgivande efter manuskript eller stenografiskt protokoll, vilket den utan tvivel ej kan vara.¹²

Dessa fakta antyder möjligheten av att den publicerade sammanfattningen kan bygga på relationer, som tillkommit efter mötet mellan kungen och stortingspresidenterna. En sådan — inom litteraturen helt förbisedd — relation utgavs av Yngvar Nielsen redan 1875 som en bilaga till hans biografi över Baltzar von Platen.¹³ Denna relation utgöres av ett referat av kungens anförande, så som de 6 stortingspresidenterna säger sig ha uppfattat det. Av ett brev från

¹¹ Weibull, a. a., s. 176 f.

¹² »Recueil de lettres», s. 58 ff.

¹³ Nielsen, Y., »Af Norges nyere historie. Grev von Platens statholderskab» (1875).

lagtingspresidenten Hagerup till stiftamtman Christie kan man också få en bild av referatets tillkomst.¹⁴

Enligt Hagerup blev presidenterna kallade till kungen och denne uppträdde därvid på »den Humaneste Maade». Han ville som en vän råda stortinget att inte fira den 17 maj »og naar han tager Tingen paa den Viis, saa veed Du, at han kan udrette meget». Presidenterna fick slutligen kungens uppdrag att meddela stortinget, vad han sagt. Vid ett hemligt sammanträde, troligen den 6 maj, redogjorde Wedel-Jarlsberg muntligen för kungens anförande. En stortingsman begärde emellertid, att presidenterna skriftligen skulle presentera ett referat av talet. Motvilligt gick presidenterna med på detta »og efter megen Conference fik vi en vidtløftig Demonstration sat paa papiret». Den 7 maj kunde de sex avsluta arbetet och underteckna en försäkran, om att deras referat, så långt de kunde erinra sig, överensstämde med vad kungen hade sagt. Själva var de dock ängsliga för att referatet, om det kom i kungens händer, skulle kunna vålla hans förargelse. Kungen kunde kanske finna »Udtryk eller Vendinger deri, som han ei har brugt, kalder os til sig og skjælder os Huden fuld, fordi vi have lagt ham Ord i Munden, dem han ei vedkjender sig have brugt, men, det faaer nu gaa som det vil».

Referatet kom, som Hagerup befarade, mycket snart i kungens händer, men någon anledning att »skjælde» presidenterna »huden fuld» gav det inte. Ett brev från ståthållaren Baltzar von Platen till kronprins Oscar vittnar om att det inte dröjde länge förrän kungens svenska omgivning hade tillgång till stortingspresidenternas referat. Bland de svenskar, som fanns hos kungen i Norge, intog Wetterstedt, numera utrikesstatsminister, den mest framskjutna platsen, och hans medverkan bakom den tryckta utgåvan av 1828 års anförande framgår tydligt av von Platens brev. Wetterstedt har troligen varit den, som i denna fråga varit kungens förtrogne, medan von Platen däremot inte hört till de bäst underrättade. Belysande härvidlag är det första avsnittet ur Platens brev till kronprins Oscar:

»Eders Kongl. Höghet torde väl ifrån flere håll i dag få alla de underrettelser jag kan meddela, och då som vanligt tiden är kort så inskrænker jag mej inom en enda omständighet hvilken torde hända ännu ej är så alldeles bekant. Grefve Wedel har på Norska uppsatt det tal Konungen höll till Stortingspresidenterna och hvilket Wedel tolkade periodvis på stället. Jag hoppas med nästa lägenhet kunna skicka en afskrift af detta document,

¹⁴ Hagerup till Christie den 9 maj 1828. Brevet finnes tryckt i »Breve fra Danske og Norske». Udg. L. Daae, Kbhvn 1876, s. 363 ff.

som uti alla väsentliga punkter instämmer med det Grefve Wetterstedt uppsatt efter Konungens recit; blott i en nuance emot slutet har jag markt en betydligare olikhet men ej af egentelig vigt.»¹⁵

Detta brev är betydelsefullt från flera synpunkter. Man kan bl. a. konstatera att kungen tydligen inte haft något manuskript till talet; han har efteråt för Wetterstedt fått berätta vad som förekommit. På denna grund har sedan Wetterstedt åstadkommit en relation. Det skall alltså förutom det norska referatet, också ha förelegat ett av Wetterstedt författat referat. I Bernadotteska familjarkivet finns handlingar, som kastar ytterligare ljus över tillkomsten av den tryckta versionen av Carl Johans tal. Där finns sålunda dels en bunden volym, som innehåller renskrifter av de olika brev och tal, som senare publicerats i samlingen »Recueil de lettres», dels finns en separat renskrift av den »sommaire», som publicerats, och dels en av Wetterstedt egenhändigt utskriven översättning till franska av stortingspresidenternas norska referat.¹⁶ Däremot har inte någon av Wetterstedt oberoende av det norska referatet utförd relation kunnat återfinnas. Det är möjligt att Platens uppgift om en sådan relation är felaktig. Den av Wetterstedt gjorda översättningen saknar direkt uppgift om att den är en översättning, och på ett par punkter skiljer sig översättningen från förlagan. Det är därför möjligt, att Platen trott eller bibringats uppfattningen, att de båda aktstyckena varit av varandra oberoende. Därtill kommer, som senare skall visas, att såväl presidenternas referat som Wetterstedts översättning varit förlagor till den publicerade sammanfattningen av kungens anförande. Det föreligger i stor utsträckning verbal överensstämmelse mellan aktstyckena. Satsbyggnaden överensstämmer i långa avsnitt, vilket två av varandra oberoende relationer till olika språk knappast

¹⁵ B. B. von Platen till kronprins Oscar. Odat. mellan 4 och 30 maj 1828. Platens brevkopiebok. Handbref 1827—1829. Ep. P. 5: 2 KB.

¹⁶ Norvège 1828. Divers. BFA. Det kan inte råda något tvivel om att Wetterstedt är författaren till större delen av denna översättning. Aktstycket omfattar tre ark (12 spalter). Samma hand (1.) har skrivit spalterna 1—7 samt 9—12. Spalt 8 är skriven av annan hand. En analys av hand 1. ger otvetydiga belegg för att Wetterstedt fört pennan. Stilen har förutom de av Varenius (a. a., s. 135, n. 2) anförda karakteristika också andra för Wetterstedt typiska särdrag. Den ger sålunda exempel på Wetterstedts egenartade förstoring av litet m i förkortningen S. M.; den har vidare omväxlande typer av stort och litet r, den har emellanåt avslutningssläng på ord som sluta med ett s. Slutligen förekommer också Wetterstedts vanliga hopskrivning av bestämd och obestämd artikel med följande ord: »unRoyaume», »laSuède».

kan göra. »Sommaire» är mer kortfattad än förlagorna, och endast på ett par oväsentliga punkter har det gjorts tillägg i det publicerade talet, som inte förekommer i förlagorna.

Det finns därför anledning betvivla, att någon annan nedskriven relation än de båda nämnda förelegat, när »sommaire» redigerats. Detta kan säkas bestyrkas av att den publicerade framställningen i de avsnitt, som skiljer sig från förlagorna, innehåller sådana uppenbara felaktigheter i sakuppgifter, som rimligen inte kan emanera från någon i händelserna initierad. I rubriken påstås exempelvis att förutom presidenterna även sekreterarna i stortingets avdelningar varit närvarande. I de samtida källor, som redogör för mötet, nämnes endast presidenterna som närvarande.¹⁷ Vidare framgår det inte blott av det norska referatet utan också av samtida brev och en adress från stortinget, att kungens anförande utmynnade i ett råd och en anmodan till stortinget att inte fira den 17 maj.¹⁸ I den publicerade sammanfattningen har denna huvudpunkt i anförandet ändrats till ett förbud: »je suis résolu à ne point permettre la célébration publique du 17 maj».¹⁹ Ytterligare en detalj synes förvanskad i utgåvan. Enligt det norska referatet avslutade kungen sitt anförande med kritik mot 1827 års stortingsbeslut att fira 17 maj. Därefter fick Wedel-Jarlsberg tillfälle att förklara stortingets ståndpunkt och angav då de skäl, som legat till grund för föregående års beslut. I den tryckta sammanfattningen är ordningsföljden mellan dessa yttranden den omvända. Först förklarar Wedel skälen till 1827 års beslut och därefter kommer kungens kritik. Även på denna punkt synes det norska referatet vara det mest trovärdiga.

Den relativt utförliga framställningen av förlagorna till »sommaire» är motiverad därför att Wetterstedt i en punkt i hela den långa översättningen frångått förlagan och gjort en självständig framställning. Wetterstedt har nämligen en radikalt annan version av händelseförloppet vid fredsförhand-

¹⁷ Hagerup till Christie den 9 maj 1828; kungens adress till stortinget 13/5 1828, Storth. Forh. 1828 I, s. 63; B. B. von Platen till kronprins Oscar maj 1828.

¹⁸ Hagerup till Christie den 9 maj 1828; »Committé Indstilling 12/5 1828», Storth. Forh. 1828 I, s. 52.

¹⁹ »Recueil de lettres» (1838), s. 64. Denna sakligt sett betydelsefulla ändring antyder att det bakom redaktionen av »sommaire» kan ha legat ett bestämt syfte. Möjligen har utgåvan tillkommit för att Carl Johan inför yttvärlden eller inför svensk publik skulle framstå som en mera bestämd motståndare till sådana norska självständighetsanspråk, som riktade sig mot unionen.

lingarna i Kiel. Innan Wetterstedts version redovisas är det emellertid nödvändigt att dokumentera det inbördes beroendet mellan de olika versionerna. En jämförelse mellan de parallella texterna nedan ger otvetydiga bevis för den slutliga redaktionens beroende av förlagorna. På grundval av Hagerups brev kan man fastslå, att stortingspresidenternas referat tillkommit utan tillgång till någon från Carl Johan emanerande relation. Referatet måste därför vara oberoende av skrivna förlagor. Wetterstedts översättning till franska av det norska referatet följer troget förlagan. Stortingspresidenterna nämnes som »les soussignés» trots att översättningen naturligt nog saknar nammunderskrifter av presidenterna.

Den tryckta sammanfattningens beroende av Wetterstedts översättning framgår av det avsnitt, där 1813 års svensk-engelska traktat omnämnes. Wetterstedt har i sin översättning helt följt sin norska förlaga, men då han översatt till samma språk som traktaten har han i stället för den refererande texten gjort ett direkt citat från traktattexten. Citatet inledes med orden »avec tous les ménagemens». Citatet är korrekt. I »sommaire» har hänvisning till traktaten också skett genom citat, men utgivaren har därvid även citerat de refererande ord, som Wetterstedt inlett med efter skiljetecknet kolon. De första i »sommaire» citerade orden förekommer inte i traktaten men väl i Wetterstedts referat. Den som redigerat manuskriptet till det tryckta anförandet har således blivit lurad av Wetterstedts sätt att placera skiljetecken och trots att citatet skulle börja direkt efter kolon, men därmed har utgivaren också evident visat, att Wetterstedts översättning varit förlaga.

I det följande stycket med nummer 3° har Wetterstedt en både sakligt och formellt annan text än den norska förlagan. »Sommaire» har emellertid där en text, som i väsentliga delar verbalt ansluter till det norska referatet. Det kan här inte vara någon tvekan om att det norska referatet varit förlagan.

Det är okänt vem, som redigerat den senare publicerade sammanfattningen eller när den tillkommit, men det torde av den nu gjorda analysen av förlagorna vara klart, att till de tidigare invändningarna mot källvärdet i Carl Johans yttrande om förhandlingarna i Kiel kan också den läggas, att det är osannolikt att kungen i sitt anförande använt just de uttryckssätt, som återgivits i den tryckta versionen. Det är inte troligt, att den norska förlagan på denna punkt innehåller en ordagrann återgivning, och i så fall svävar man i tvivelsmål, om vad kungen verkligen sagt.

*Ur 1813 års svensk-
engelska traktat*

... Sa Majesté le Roi de Suède s'engage, que cette réunion se fera avec tous les ménagemens et tous les égards possibles pour le bonheur et pour la liberté du peuple de la Norvège.

*Ur Stortingspresidenternas
referat*

2. At i Traktaten af 3die Marts 1813 med Storbritannien blev følge Hs. K. Ms Indflydelse indført den Bestemmelse angaaende Norges og Sveriges Forening, at den skulde bevirkes med al muelig Skaansomhed og med alt Hensyn til det Norske Folks Frihed og Lykke.

3. At da der i Kiel underhandles om Norges Afstaaelse, havde den Kongl. Danske Befuldmægtigede, Hr. Bourke foreslaaet og paa-staaet en Redaktion af Traktaten, ifølge hvilken Norge skulde indlemmes i det Svenske Rige, saaledes som Hs. Maj:t Kongen af Danmark havde eiet samme, hvilken Redaktion vor nuværende Konge peremptorisk forkastede og derimod bevirkede Antagelsen af den Redaktion, som findes i den 4:de Artikel af Freden i Kiel, hvori fastsættes, at Norge skulde være et med Sverige forenet Kongerige.

Ur Wetterstedts översättning

2° que par suite du désir exprès du Roi, il avait été inseré dans le traité du 3 mars 1813, avec la Grande Bretagne, un clause, par rapport à l'union de la Norvège avec La Suède, portant: qu'elle devrait se faire, »avec tous les ménagemens et tous les égards possibles pour le bonheur et la liberté du peuple de la Norvège».

3° que lors des negociations de Kiel, sur la cession de la Norvège, on rédigea, par les même motifs l'article 4 du Traité de manière que la Norvège devait former un Royaume réuni à celui de Suède.

Ur »Sommaire»

Je puis en donner une preuve en citant la stipulation de notre traité du 3 mars 1813 avec l'Angleterre, où il est dit, en parlant de la réunion de la Norvège à la Suède, »qu'elle devrait se faire avec tous les ménagemens et tous les égards possibles, pour le bonheur et la liberté du peuple de la Norvège;»

... lorsqu'à Kiel le succès des armes me valut la cession de la Norvège, par le souverain légitime et qui avait le droit de disposer de votre pays, Mr. Bourke, plénipotentiaire danois, voulant stipuler dans le traité, et insistant làdessus, que la Norvège, cedée en toute propriété à la Suède, telle que le Roi de Dannemarc l'avait possédée, fut incorporée à la Suède, et une locution y analogue employée dans l'article qui devait faire mention de la cession de la Norvège, je repoussai péremptoirement une rédaction pareille, et arrêtai celle que est employée dans l'article 4 du traité de Kiel, savoir: »que la Norvège avec ses dépendances formerait un royaume réuni à celui de Suède.»

Fyndet av Wetterstedts översättning innebär att det nu finns åtminstone en bevarad redogörelse för fredsförhandlingarna i Kiel och bakgrunden till fjärde artikeln. Den är därtill lämnad av samme man som företagit den omdebatterade ändringen i det första fredsutkastet. En första reaktion inför Wetterstedts redogörelse 1828 är kanske att samma källkritiska invändningar, som här gjorts mot Carl Johans tryckta anförande också bör drabba Wetterstedts version. Även hans version ingår i en fjorton år efter händelserna tillkommen propagandistisk framställning.

En sådan invändning är emellertid inte berättigad. Självfallet kan man inte komma ifrån att fjorton år förflutit mellan händelserna och källan, men i motsats till påståendena i »sommaire» stödes Wetterstedts version 1828 av det från fredsförhandlingarna 1814 bevarade källmaterialet. Därtill kommer att Wetterstedt i sin version 1828 utmönstrat sådana påståenden, som låg i linje med anförandets propagandatendens, trots att han i övrigt följt den norska förlagan. Fastän hans översättning säkerligen tillkommit för att läggas under kungens ögon, har han tagit bort påståendet om att Carl Johan varit mannen bakom fjärde artikeln. Han har också tagit bort det bevisligen felaktiga påståendet, att den danske underhandlaren Bourke stått bakom den redaktion, som föreligger i det första svenska fredsutkastet. Wetterstedt konstaterar endast »att man, vid fredsförhandlingarna i Kiel, av samma skäl [hänsyn till norska folkets frihet och lycka] redigerade artikel 4 i traktaten så, att Norge skulle utgöra ett kungarike förenat med Sverige».

Den enda förklaringen till att Wetterstedt på detta sätt korrigerat uppgifterna i det referat han skulle översätta måste vara, att han ansett dem uppenbart oriktiga. Kännedomen om Wetterstedts följsamhet gentemot Carl Johan gör det otroligt, att han i ett för kungen avsett referat av dennes eget anförande uteslutit en uppgift om kungens ingripande i Kiel, om detta ingripande verkligen ägt rum. Slutsatsen blir därför, att Wetterstedts version av händelserna i Kiel får tillmätas ett avsevärt källvärde, medan däremot uppgifterna i »sommaire» inte kan ha något värde för en rekonstruktion av händelserna 1814. Innehållet i Wetterstedts redogörelse gör det dessutom osannolikt, att kronprins Carl Johan ingripit i Kiel till förmån för den ändring, som gjorts i fjärde artikeln.

Undersökningen av källorna till den i »Recueil de lettres» publicerade versionen av Carl Johans tal 1828 har givit som resultat ett

nytt källäge för rekonstruktion av händelserna vid fredsförhandlingarna i Kiel. Den fråga, som nu aktualiseras, blir därför, vad det samtida källmaterialet (de bevarade fördragsutkasterna och de deltagande personernas brev och anteckningar) samt Wetterstedts översättning av presidenternas referat kan ge som grund för en rekonstruktion.

Innan den frågan kan besvaras är det nödvändigt att presentera några fakta av betydelse. De personer, som på ett eller annat sätt deltagit i arbetet på fredsdokumentet, är på den svenska sidan dels Sveriges befullmäktigade ombud, hovkansler Wetterstedt, dels tre kanslisterna, som utfört det mesta av skrivarbetet, dels också kronprins Carl Johan, vilken enligt flera samtida källuppgifter konfererat med Wetterstedt rörande olika frågor i samband med fredsförhandlingarna.²⁰ Carl Johan var emellertid inte närvarande vid de direkta överläggningarna mellan den svenske och danske underhandlaren. De tre kanslisterna var August von Hartmannsdorff, G. N. A. Stierneld och David von Schulzenheim. Dessa har var och en utskrivit huvuddelen av de tre olika koncept, som finns bevarade från svensk sida. Hartmannsdorff har skrivit det första utkastet (här betecknat som H), i vilket Wetterstedts ändring i fjärde artikeln finns tillfogad i marginalen. Stierneld har skrivit det andra utkastet (Stj), vilket överlämnats till den danske underhandlaren och vilket hade rubriken »Projet de traité». Det tredje och sista svenska konceptet är huvudsakligen skrivet av Schulzenheim.²¹

Det är klarlagt, att det första svenska utkastet (H) med största säkerhet utarbetats under tiden mellan 8 och 11 januari. Det kan knappast ha skisserats förrän man i svenska högkvarteret den 8 januari fått danske utrikesministerns besked om att Danmark gick med på en fred, som innebar Norges avträdelse. Det måste å andra sidan ha varit färdigt, när Wetterstedt och Bourke den 11 januari klockan 10 inledde förhandlingarna.²² För det första påståendet talar uppgifter från Wetterstedts sida, att den danske utrikesministerns

²⁰ Ingående redogörelser för fredsförhandlingarnas förlopp gives i Varenius, a. a.; Höjer, T., »Carl XIV Johan. Kronprinstiden», s. 222 ff.; Nørregård, G., a. a., s. 165 ff.

²¹ Varenius, a. a., passim, Hartmannsdorffs och Schulzenheims utkast finns bevarade i »Handl. rör. freden i Kiel», RA; Stiernelds utkast finnes i Sverrig-Norge Ie nr 67 DRA.

²² Varenius, a. a., s. 137. Wetterstedts inbjudan till det första sammanträdet kl. 10 den 11 jan. hade föregåtts av ett meddelande från Bourke den 10/1: »J'ai l'honneur de vous informer que je viens d'arriver ici et vous prie de m'indiquer

brev av den 8 januari varit utgångspunkt för det svenska fredsförslaget.²³ För det senare påståendet talar de vittnesbörd, som föreligger om diskussioner den 11 januari på grundval av detta utkast.²⁴

Om utkastet (H) i sin ursprungliga form således tillkommit redan före det första mötet mellan Bourke och Wetterstedt, är det dock inte lika säkert, att de många ändringar som gjorts i detsamma också tillkommit före den 11 januari. Man kan i utkastet tvärtom finna ändringar, som tillkommit vid olika tidpunkter.

En första ändring i fjärde artikeln — strykningen av »avec tous»²⁵ — har rimligen gjorts av Hartmannsdorff redan under utskrivningen. Orden ger ingen förnuftig mening om de läses på den plats där de stått. Förklaringen torde vara att Hartmannsdorff vid redaktionen av artikeln haft Fredrikshamnsfreden som förlaga och skrivit av dess formuleringar endast med utbyte av suveränernas och territoriernas namn.²⁶ När han hunnit så långt att han skrivit »avec tous» har han uppmärksammat att det nu gällde att sammanfattande beteckna de norska stiftet som kungariket Norge och han har därför strukit de båda orden och sedan skjutit in denna sammanfattning — »embrassant la totalité du Royaume de Norvège» —, därefter har han på nytt fortsatt med »avec tous» och formuleringarna i Fredrikshamnsfreden. Ändringen ifråga måste därför ha vidtagits under själva utskriften av artikeln. Den visar dels att Hartmannsdorff varit starkt påverkad av formuleringarna i Fredrikshamnsfreden, dels att man redan från början saknat avsikten att underkänna Norges rang som kungarrike.

En andra grupp av ändringar i Hartmannsdorffs utkast har gjorts, sedan hela utkastet eller vederbörande artikel förelegat, men innan ännu Stierneld skrivit det andra utkastet, som i form av svenskt fredsförslag tillställdes Bourke under den andra förhandlingsdagen, alltså den 12 januari. Till denna grupp av ändringar hör Wetterstedts omdebatterade ändring i marginalen till fjärde artikeln andra stycket. Hit hör också andra mindre uppmärksammade ändringar.

l'heure à laquelle je pourrais vous trouver demain». Bourke till Wetterstedt 10/1 1814. Högkvarteret 1813—1814. RA.

²³ Wetterstedt till Bourke 12/1. Danske Magazin V: 4; Wetterstedt till Engeström 16/1 1814, tryckt Nielsen, Y., »Kielerfreden».

²⁴ Se nedan s. 16 f.

²⁵ Se parallella texter ovan s. 2 f.

²⁶ Fredrikshamnsfredens text har varit förebilden. Detta framgår dels av den i stor utsträckning verbala överensstämmelsen, dels av Wetterstedts direkta upplysning därom. Wetterstedt till Engeström 16/1, Nielsen, Y., »Kielerfreden».

I fjärde artikelns tredje stycke har exempelvis följande ord strukits: »en transférant sur S. M. le Roi de Suède tous ses droits, sans exception aucune, au Royaume de Norvège».²⁷

En tredje grupp av ändringar har tillkommit sedan förhandlingarna inletts men innan Stierneld utskrivit det andra utkastet. Det är alltså här fråga om ändringar, som varit resultat av diskussioner mellan Wetterstedt och Bourke under den första förhandlingsdagen. Det faktum, att det föreligger sådana ändringar, har inte framhållits av Varenius i dennes noggranna undersökning av konceptmaterialet från fredsförhandlingarna. Dessa ändringar omöjliggör emellertid ett av Varenius' huvudresultat, nämligen påståendet att Bourke »icke kunnat framställa någon gensaga emot omredigeringen [av art. 4 st. 2 (H)] ty den första lydelsen har aldrig blivit honom förelagd».²⁸

Uppfattningen att Varenius' argument i denna huvudfråga är sakligt omöjlig tarvar en relativt utförlig redogörelse för den ur senare tids synpunkt efemära frågan, om tidpunkten för de allierades utrymning av Slesvig och Holstein.

När Bourke kom till Kiel på kvällen den 10 januari var han utrustad med utförliga instruktioner. Han hade först fått en instruktion rörande fredstraktaten med Sverige i 10 punkter.²⁹ Denna instruktion, som tillkommit den 7 januari, hade emellertid redan den 8 januari kompletterats av den danske utrikesministern Rosencrantz.³⁰ Instruktionen och dess kompletteringar har Bourke sammanställt till ett fredsförslag, det s. k. danska utkastet.³¹ Detta fördragsutkast innehåller ingenting utöver instruktionen och komplementet, och till större delen är det en ordagrann avskrift av dessa förslagor. Bourkes fredsförslag har därför troligen varit klart, när han anlände till Kiel.

De tre första punkterna i detta förslag innehåller krav om dels omedelbart upphörande med fientligheterna, dels omedelbar evakuering av Slesvig-Holstein, dels ock omedelbart slut på allierade rekviritioner och kontributioner inom hertigdömena samt kontant betal-

²⁷ Jämför texterna i Varenius' facsimil, s. 205 och Alin, bil. 10. Denna hittills förbisedda ändring antyder att beteckningarna »Royaume de Suède» och »S. M. le Roi de Suède» använts synonymt vid artikelns ursprungliga redigering.

²⁸ Varenius, a. a., s. 157.

²⁹ Sverrig-Norge Ie nr 69, DRA. I denna samling finns dels utrikesminister Rosencrantz' koncept till instruktion, dels en av Frederic VI godkänd renskrift. Instruktionen tryckt hos Nielsen, Y., »Kielerfreden», s. 41.

³⁰ Nørregård, a. a., s. 154.

³¹ Nielsen, a. a., s. 43.

ning för de allierade truppernas försörjning. Dessa danska krav var så mycket mer motiverade som Carl Johan den 8 januari bekräftat ett tidigare erbjudande om omedelbar evakuering i samband med en överenskommelse om Norges avträdelse. Understödd av ett meddelande från tsar Alexander ändrade Carl Johan emellertid uppfattning mellan den 8 och 11 januari, och i den ursprungliga texten till H finns ingenting kvar av löftet om omedelbar evakuering. I detta aktstycke utlovas, att Slesvig skall utrymmas, när ratifikationerna utväxlats, d. v. s. efter ungefär en månad. Holstein och fästningarna Fredericsort och Glückstadt skulle hållas ockuperade till dess att de svenska trupperna besatt södra Norge och dess fästningar.

Bourke, för vilken hertigdömenas omedelbara evakuering var ett »*conditio sine qua non*», reagerade våldsamt mot de oväntade anspråken. I ett brev till Wetterstedt den 11 januari anger han ett svenskt fasthållande vid dessa krav som en anledning till förhandlingarnas avbrytande.³²

Trots att kronprins Carl Johan var i hög grad ovillig att återigen ändra ståndpunkt gjordes redan den första förhandlingsdagen betydande eftergifter från svensk sida.³³ Med tydlig utgångspunkt från Bourkes fredsförslag har art. 13 i H omredigerats.³⁴ Slesvig och Fredericsort utrymmas omedelbart, medan Holstein och Glückstadt evakueras vid utväxlingen av ratifikationerna. De danska kraven om rekvisitionernas upphörande har också tillmötesgått.

Hur man på svensk sida i dessa frågor gradvis givit efter framgår av ett hittills obeaktat utkast till art. 13, som Wetterstedt nedskrivit, troligen under förhandlingarnas gång.³⁵ Detta Wetterstedts utkast bygger tydligt på Bourkes fredsförslag, och, vad viktigare är, det har tillkommit före utskriften av Stj. I detta senare utkast är nämligen ändringarna införda i texten.³⁶ Jämsides med att Wetterstedt arbetat med sitt artikelutkast har ändringar också införts som rättelser i H.

³² Alin, bil. 8.

³³ Höjer, T., a. a., s. 226.

³⁴ Alins utgåva av det första svenska utkastet till Kieltraktaten och ändringarna i detsamma är synnerligen ofullständig. Utkastet har flera och omfattande ändringar, som ej framgår av Alins edition.

³⁵ Wetterstedts artikelutkast finns som en lös lapp inlagt i Hartmannsdorffs utkast. Flera ändringar har företagits parallellt i Wetterstedts utkast och i H. *Handl. rör. freden i Kiel*. Danica. RA.

³⁶ Sverrig-Norge I e nr 67. DRA. Om denna utskrifts karaktär och placering se Varenius, a. a., s. 156.

Ändringarna i art. 13 H och dessa ändringars beroende av Bourkes förslag visar, att detaljdiskussioner förts mellan de båda underhandlarna, innan Stj ännu förelegat och då H var det enda svenska utkastet.³⁷ Varenius' upptäckt av Stj kan alltså inte vara ett belägg för att Bourke aldrig fått del av H i dess ursprungliga lydelse.

Uppgifter i samtida depescher från de österrikiska och preussiska gesanterna i Kiel³⁸ kan tillsammans med det här redovisade förloppet av ändringarna i evakueringsfrågan bilda underlag för följande rekonstruktion av händelseförloppet under den första förhandlingsdagen.

Wetterstedt och Bourke har mött upp med respektive H och Bourkes fredsförslag som underlag för förhandlingarna. Bourke har omedelbart fått en redogörelse för det svenska utkastet.³⁹ Man har därvid kunnat konstatera enighet i huvudfrågorna om Norges och Pommerns avträdelse samt Danmarks anslutning till de allierade. Bourke har emellertid omedelbart anmärkt, att de danska kraven rörande hertigdömenas evakuering och Norges andel av den danska statsskulden inte var tillfredsställande tillgodosedda i det svenska förslaget. Därefter har en detaljdiskussion vidtagit, och utspelet var då Bourkes. I enlighet med dispositionen i sitt förslag har han först tagit upp evakueringsfrågan och i punkt efter punkt har han här åstadkommit svenska eftergifter. Denna diskussion jämte frågan om formerna för hur Sverige skulle kunna utbetala en miljon riksdaler till danske kungen torde ha varit de enda detaljdiskussioner man hunnit med under den första dagen. Med Hartmannsdorffs utkast och däri införda ändringar som underlag har sedan mellan den 11 och 12 det svenska fredsförslaget (Stj) utskrivits och den 12 har detta överlämnats till Bourke.

Ännu var emellertid inte H förkastat som förhandlingsunderlag på svensk sida. Det finns nämligen ändringar som vidtagits i det samma efter det att Stj utskrivits. En ändring — inskottet av »sur les côtes de ce Royaume» i art. 4 — har nämligen gjorts både i H

³⁷ Wetterstedts artikelutkast och de med detta parallella ändringarna i H följer den disposition och de krav, som fanns i Bourkes fredsförslag.

³⁸ Höjer, T., a. a., s. 227.

³⁹ Ett fel finnes på denna punkt i de av Alin publicerade akterna. Enligt en not i Alin, bil. 10 s. 22, skulle Bourke i brev till Wetterstedt den 11/1 sagt sig ha fått del av det svenska förslaget (»dont Vous m'avez donné part»). Alin har emellertid i bil. 8 korrekt återgivit texten: »dont Vous m'avez parlé». Brevet finnes numera i Högkvarteret 1813—1814 RA. Bourke har således inte sagt, att han direkt fått ta del av det första svenska utkastet.

och Stj.⁴⁰ Förklaringen kan här vara att man, genom att vid förhandlingarna följa dispositionen i Bourkes förslag, kommit fram till art. 4 först sedan Stj var utskrivet. Vid denna tidpunkt har man emellertid på grund av de många ändringarna och strykningarna i H på svensk sida känt behovet av en ny utskrift och så har det sista utkastet (S), utskrivet av Schulzenheim, kommit till.

Det synes därför troligt, att Stj förelegat när de båda underhandlingarna började detaljdiskussionen av art. 4. Eftersom Stj har den slutliga lydelsen av de omdebatterade orden i andra stycket torde denna del av art. inte ha vållat några meningsbrytningar vid detaljdiskussionerna. Eftersom det över huvud taget inte finns något vittnesbörd om att denna del av fjärde artikeln varit föremål för diskussion mellan underhandlingarna är det sannolikt, att Wetterstedts marginaländring i H art. 4:2 gjorts redan innan förhandlingarna tog sin början den 11 januari. Slutsatsen om tidpunkten för ändringen blir alltså här densamma, som man tidigare kommit fram till, men stöden för denna datering är inte desamma och heller inte absolut bindande, som Varenius m. fl. velat göra gällande. Ett ytterligare stöd för att ändringen ägt rum före förhandlingarna är, att den troligen skulle ha blivit omnämnd i någon av de många samtida redogörelserna för förhandlingarna, om den ägt rum vid sammanträdena mellan Bourke och Wetterstedt.

Allting tyder således på att Wetterstedt företagit ändringen i fjärde artikeln redan vid det interna svenska förberedelsearbetet. I det samtida källmaterialet finns emellertid ingenting som stöder teorien om att denna ändring skulle ha betraktats som betydelsefull eller medfört meningsbrytningar inom det svenska högkvarteret.

Hartmannsdorff förde dagbok och har nedskrivit korta notiser om händelserna. I denna dagbok finns emellertid inte någon uppgift om ändringen i fjärde artikeln. Wetterstedt skrev omedelbart efter fredsförhandlingarnas slut en omfattande redogörelse för underhandlingarnas förlopp. Redogörelsen tillställdes utrikesstatsminister Lars von Engeström.⁴¹ I denna depesch refererar Wetterstedt utförligt ståndpunktstaganden i olika frågor, vilka även av andra källor upp-

⁴⁰ Se facsimil hos Varenius, a. a., s. 205. Inskottet är i det svenska utkastet (H) gjort av Wetterstedt, medan motsvarande i det till Bourke överlämnade utkastet (Stj) gjorts av någon inom den danska förhandlingsdelegationen.

⁴¹ Wetterstedt till Engeström 16/1 1814, tryckt i Nielsen, Y., »Kielerfreden», s. 50.

ges som föremål för diskussioner.⁴² Exempel lämnas också på ingripanden från kronprins Carl Johans sida i förhandlingsarbetet, men ändringen i fjärde artikeln eller redaktionen av artikeln i fråga omnämnes inte med ett ord. Inledningsvis konstaterar Wetterstedt, att danske utrikesministern genom sitt brev av den 7 januari accepterat de svenska fredsvillkoren. Därigenom hade fredsförhandlingarna fått en tillräcklig grund att bygga på: »il ne pouvait donc exister aucune divergence d'opinion à leur égard. Les details et la rédaction ont seules matière à discussion».

Det finns inte heller i de välunderrättade utländska diplomaternas depescher hem till sina regeringar någon som helst kommentar till formuleringen eller ändringen av art. 4: 2. Om dessa diplomater uppfattat ändringen som en ny ståndpunkt från svensk sida i förhållande till den, som intagits i de tidigare garantifördragen med Ryssland, England och Preussen, hade de säkerligen funnit anledning att göra en kommentar.

Wetterstedts korrigeringsuppgifterna i stortingspresidenternas referat av Carl Johans tal 1828 visar, som tidigare nämnts, att den huvudagerande på svensk sida i förhandlingsarbetet inte velat skriva under antydningar om meningsskiljaktigheter rörande redaktionen av fjärde artikeln. I sin framställning ser Wetterstedt i stället utformningen av fjärde artikeln som en följdriktig konsekvens av 1813 års alliansfördrag med England.

Mot denna bakgrund är det utan tvivel rimligast att först undersöka om ändringen i fjärde artikeln av samtidens diplomater kan ha tillmätts så vittgående konsekvenser, som eftervärlden velat göra gällande. Kan inte ändringen betraktas som en redaktionsfråga utan egentlig saklig betydelse? Denna fråga kan endast besvaras genom en undersökning av dåtidens folkrättsdoktrin och praxis vid formulering av cessionsartiklar i fredsfördrag.

Den vetenskapliga debatten om innebörden av fjärde artikeln har koncentrerats kring frågan, om utbytet av dativobjektet »Royaume de Suède» till »S. M. le Roi de Suède» varit av reell eller endast stilistisk betydelse. Innebar den slutliga lydelsen, att det var den svenske kungen som personligen mottog Norges avträdelse eller kan de båda uttrycken betraktas som synonyma beteckningar för svenska staten?

Det är utan vidare klart, att dåtida åskådning och internationell

⁴² Höjer, T., a. a., s. 227.

praxis mycket väl kunde acceptera ett avtal, genom vilket en furste eller en fursteätt förvärvade en rent personlig rättighet. Man hade inte helt lämnat föreställningarna om furstehusen som privaträttsligt agerande i internationella sammanhang. Men man hade både i folkrättsdoktrin och i diplomatisk praxis kommit fram till klara gränsdragningar mellan sådana avtal, som var av privaträttslig karaktär, och sådana, som utgjorde avtal mellan de som folkrättssubjekt erkända staterna. Man skilde härvidlag mellan »personella» och »reella» traktater. Denna distinktion upprätthölls konsekvent av alla betydande folkrättsteoretiker från Vattels klassiska arbete »Le droit des Gens», som utkom 1758, och fram till Wheatons »Elements of international law» av år 1836.

Vattel definierar personella fördrag på följande sätt: sådana fördrag ingås av de kontraherande parterna i deras egenskap av individer, så att fördragen hänför sig till och begränsas till deras personer. Reella fördrag däremot hänför sig till staten såsom sådan och fortsätter att gälla så länge staten existerar, såvida det inte föreskrivits en bestämd giltighetstid. Vattel inskräpper vikten av att man i fördragen klart anger, vilken av dessa typer avtalet skall ha. Tidigare hade man inte varit så noga med detta, men under hans egen tid hade man i diplomatisk praxis gått in för att klart markera, vilken natur ett avtal skulle äga. Denna markering kunde ske på olika sätt. Genom att det personella avtalet hade sin giltighet begränsad till vissa personer och viss tid skulle det i en traktat av sådan karaktär klart framgå, för vilken tid eller vilka personer traktaten gällde. På det sättet fick det personella avtalet en klar tidsavgränsning. Det reella avtalet var däremot i regel obegränsat till tiden eller till personerna. När en monark därför i ett fördrag förklarade, att det band honom och hans efterträdare utan inskränkning, så innebar detta en deklARATION om att avtalet var ett reellt fördrag — »lorsqu'un Roi déclare dans le Traité, qu'il le fait *pour lui & ses Successeurs*, il est manifeste que le Traité est *réel*. Il est attaché à l'État, & fait pour durer autant que le Royaume même». I ett sådant fördrag uppträdde suveränen således som representant för den stat, som bands av traktaten. Det var här vederbörande stat, som uppträdde som kontraherande folkrättssubjekt.⁴³

Otvivelaktigt företrädde den tränade diplomaten Vattel på denna punkt en uppfattning, som var allmänt accepterad i diplomatisk

⁴³ Vattel, Emer de, »Le droit des Gens». Liv. II Chap. XII §§ 183, 188, 195.

praxis kring sekelskiftet 1800. Samma distinktioner mellan fördrags-typer och samma argumentering förekommer i alla mer betydande folkrättsarbeten från senare hälften av 1700-talet och fram till mitten av 1800-talet.⁴⁴ G. F. von Martens, som jämte Vattel skrivit tidsperiodens mest använda diplomatiska handböcker, har en med Vattel helt överensstämmande utläggning. Detta är anmärkningsvärt, därför att Martens i övrigt intagit en klart självständig inställning i förhållande till Vattel och den riktning denne företrädde. Det finns också i samtida fredstraktater exempel på att man just använt formeln med avträdelse till förmån för en monark och hans efterträdare på tronen utan begränsning. I dessa fall kan ingen tvekan råda om att avsikten verkligen varit, att vederbörande monark representerade staten som folkrättssubjekt. Så är fallet i Fredrikshamnshfredens fjärde artikel, genom vilken Ryssland förvärvade Finland.⁴⁵ Ytterligare ett par exempel kan nämnas. Genom en cessionsakt i Léopol 1810 avträdde österrikiske kejsaren delar av Galizien till Ryssland och formeln var även här att: »S. M. l'Emp. d'Autriche . . . céde et abandonne à S. M. l'Emp. de t. les Russies, Ses Heritiers et successeurs à toute perpétuité . . .». Av senare stadganden i denna cessionsakt framgår att avträdelserna innebar en förändring av Rysslands gränser.⁴⁶ Det var alltså inte fråga om en personlig rätt för ryske kejsaren utan ett förvärv för folkrättssubjektet Ryssland. Andra exempel finns i Wienkongressakten 1815 och de bilaterala avtal, som kompletterade densamma.⁴⁷

Däremot har inte något exempel givits på att en sådan formulering använts, när avträdelserna avsett att vara ett personligt förvärv för en furste eller hans ätt. Diskussionen kring det svenska kungahusets personliga rätt till de s. k. Guadeloupemedlen synes dessutom ge stöd för att den refererade folkrättsdoktrinen omfattats av och varit bekant för kronprins Carl Johan och hovkansler Wetterstedt.

⁴⁴ Som exempel på denna enhetliga uppfattning kan hänvisas till »Encyclopedie, ou dictionnaire universel raisonné» . . ., Yverdon 1775 art. »Traité»; Martens, G. F. von, »Précis du droit des Gens», Göttingen 1801, Liv. II, Chap. II, §§ 60—61; Wheaton, H., »Elements of international law», 8th ed., 1866, Chap. II, § 29.

⁴⁵ Svensk översättning tryckt hos Alin, »Fjerde artikeln af fredstraktaten i Kiel», s. 34.

⁴⁶ »Nouveau Recueil de Traités 1808.» Ed. G. F. von Martens. T. 1, s. 253, art. 1.

⁴⁷ Ibid. T. II, s. 393, art. XXIV; s. 397, art. XXVII; s. 398, art. XXIX; s. 422, art. XCIV, XCV.

Det har klarlagts, att avsikten med den uppmärksammade hänvisningen till den svenska successionsordningen i 1813 års svensk-engliska fördrag varit att bereda den svenske kungen ekonomiska tillgångar, som var oberoende av ständernas finansmakt. Genom formuleringen att avträdelsen skedde till svenske kungen och hans efterträdare enligt 1810 års successionsordning gavs en avgränsning till tid och personer, som avsåg att särskilda Guadeloupe från folk-rättssubjektet Sverige.⁴⁸

Det anförda må vara tillräckligt för slutsatsen, att den inledande formuleringen av första stycket i Kieltraktatens fjärde artikel enligt samtidens folkrättsteori och diplomatiska praxis avsett att markera folkrättssubjektet Sverige som mottagare av cessionen. Denna del av artikeln hade såväl i utkastet som i den slutliga texten följande lydelse: »S. M. le Roi de Dannemarc, tant pour elle que pour ses Successeurs au trône et au Royaume de Dannemarc, renonce irrévocablement et à perpétuité en faveur de S. M. le Roi de Suède et de ses Successeurs au trône et au Royaume de Suède, à tous ses droits et titres sur le Royaume de Norvège». Mot denna bakgrund saknas det anledning tillmätta utbytet av dativobjekt i fjärde artikeln andra stycke någon reell betydelse. Samtidens fredstraktater ger otaliga belägg för att man betraktat en beteckning för staten eller suveränen som synonyma så snart avtalets karaktär av reellt fördrag fastslagits. Det kan väl exempelvis inte göras gällande att Frankrikes avträdelse av Canada genom Parisfreden 1763 till »S. M. Britannique» medfört en personlig rättighet för engelske kungen men däremot inte för folkrättssubjektet Storbritannien.⁴⁹ Från 1800-talets första decennier finns åtskilliga andra exempel på att suveränen i cessionsstadganden avsett att beteckna vederbörande stat. Sachsens avträdelser till konungen av Preussen genom Wienkongressakten har exempelvis formuleringar, som nära nog verbalt överensstämmer med Kieltraktatens fjärde artikel, samtidigt som det av senare stadganden och andra aktstycken framgår, att avträdelsen gjorts till kungariket Preussen.⁵⁰ En undersökning av tidens praxis

⁴⁸ Waller, S., »Karl Johan och rätten till Guadeloupe-medlen». Festskrift till Gottfrid Carlsson, s. 377 ff.

⁴⁹ Ghillany, F. W., »Diplomatisches Handbuch», I, s. 173, art. IV.

⁵⁰ »Nouveau Recueil de Traités 1814—1815», s. 387, Art. XV, jfrt med art. XXI. I art. XV förklaras avträdelsen gjord till förmån för »S. M. le Roi de Prusse». Denne skulle besitta områdena med »toute souveraineté et propriété, et les reunira à Sa Monarchie». I den senare artikeln förklaras områdena vara »cédés par

för formulering av cessionsstadganden ger som resultat, att det varit regel att använda suveränen som beteckning för vederbörande stat, och endast i ett fåtal fall har avträdelser förklarats gjorda till förmån för vederbörande stat.⁵¹ När detta gjorts har det gällt republiker eller stater med en så absolut monark, att denne inte behövt uppträda som representant för riket utan kunnat uppträda som staten själv.⁵²

Det första avsnittet av Wetterstedts ändring i fjärde artikeln — utbytet av dativobjekt — kan således inte ha uppfattats som en ändring av reell betydelse. Anledningen till att den företagits är emellertid knappast de stilistiska motiv, som den allmänna skolan velat göra gällande. En närmare till hands liggande hypotes är, att Wetterstedt velat inskräpa, att Norge skulle bevara sin ställning som kungarrike, och att det stötte på rent logiska svårigheter att förklara ett kungarike tillhöra ett annat. Om den ursprungliga texten, som hämtats från Fredrikshamnfreden, fått kvarstå, hade innebörden av artikeln blivit att kungariket Norge med full suveränitet tillhört kungariket Sverige. En sådan text hade kunnat framkalla tvivelsmål om Sverige i fortsättningen skulle erkänna Norges urgamla rang av kungarike.

Det fanns alltså skäl för Wetterstedt att göra en ändring i Hartmannsdorffs utkast. Dessa skäl kunde samtidigt motivera ett bibehållande av den ursprungligen parallella texten rörande svenska Pommerns avträdelse. Ett hertigdöme kunde mycket väl behålla sin rang även om det tillhörde ett kungarike. Som tidigare påvisats hade Hartmannsdorff själv under utskrivningen av fjärde artikeln gjort en avvikelse från förslaget — Fredrikshamnfördraget — för att

S. M. le Roi de Saxe à la Prusse». Överensstämmande formuleringar och stadganden återfinns i fördraget mellan Preussen och Sachsen 18/5 1815, *Ibid.*, s. 272. Här har man tydligen satt likhetstecken mellan suveränen och staten i en traktatsformulering som i allt väsentligt överensstämmer med den i Kieltraktaten art. 4. Genom »patent» den 22/5 1815 införlivades de sachsiska områdena med Preussen i enlighet med fredsfördraget. »Nouveau Recueil», s. 287.

⁵¹ Monarken är sålunda dativobjekt i flertalet av de många cessionsartiklarna i Wienkongressakten.

⁵² Schweiz uppträder exempelvis med beteckningen för staten. Frankrike har också såväl före 1789 som under kejsartiden i flera traktater uppträtt som »la France» och i andra med suveränens namn. Argumentet att en absolut monark kan uppträda på detta sätt finns också framfört i den samtida folkrättslitteraturen. Se exempelvis den anförda art. »Traité» i »Encyclopédie»; Wheaton, a. a., I, § 19.

klargöra att avträdelserna gällde kungariket Norge. När han därefter fortsatte att följa sin förlaga uppmärksammade han tydligen inte de missförstånd, som kunnat bli följden av den ursprungliga texten. Wetterstedt har därför ingripit och på ett otvetydigt sätt fastslagit Norges rang av kungarike.

Detta är naturligtvis en hypotes om vilka motiv, som legat till grund för ändringen, men i motsats till tidigare förklaringar kan den få stöd av Wetterstedts egna utsagor, dels 1814, dels 1828. I sin depech till Engeström den 16 januari 1814 redogjorde Wetterstedt för de mer betydelsefulla sakfrågor, som blivit föremål för diskussion såväl på internt svenskt håll som mellan Wetterstedt och Bourke. Ändringen i fjärde artikeln berördes därvid inte, men helt allmänt konstaterade Wetterstedt, att det utöver sakfrågorna endast varit redaktionella frågor, som aktualiserats. I sin version av Carl Johans tal 1828 förklarade Wetterstedt, att fjärde artikeln redigerats så, att det skulle framgå att Norge utgjorde ett kungarike.⁵³ Dessa båda utsagor synes ligga helt i linje med varandra och antyder, att ändringen av Wetterstedt endast betraktats som en redaktionsfråga. Något nytt och konkret ställningstagande till Norges framtida inre självständighet kan därför inte ha legat i ändringen.

Det kan således inte göras gällande att Kieltraktatens tillskyndare genom redaktionen av fjärde artikeln velat skapa en garanti för Norges självständighet. Men detta konstaterande innebär inte att den norska unionsständpunkten — två självständiga och likaberättigade stater — skulle varit ogrundad. Norges självständighet hade både sin teoretiska och sin reella grund i Eidsvollskonstitutionen.

⁵³ »que la Norvège devait former un Royaume réuni à celui de Suède». Någon reell betydelse kan man inte ha inlagt, då »incorporé» ersattes med »réuni». I samtida traktattexter användes genomgående verbet réunir även för att beteckna förvaltningsorganisatoriska införlivningar. Jfr de många exempel härpå som finns i Wienkongressakten. Kronprins Carl Johan har själv vid två tillfällen poängterat att han med verbet »réunir» avsett en mer intim förening än om verbet »unir» kommit till användning. Se Bourkes depech till Rosencrantz 27/12 1813. Nielsen, »Kielerfreden»; »Anteckningar och Minnen af H. G. Trolle-Wachtmeister», II, s. 10.

G. H:SON HOLMBERG SOM ANARKISTISK TEORETIKER

Av Fil. lic. ÅKE LILLIESTAM, Stockholm

Johan Saxon berättar i sina memoarer »En tidningsmans minnen», 1918, om hur han besökte Krapotkin i London 1890 i sällskap med Gustaf Steffen. Saxon var emellertid inte den ende svensk som av Steffen introducerades hos Krapotkin. Däröfver finns åtminstone ett vittnesbörd. I tidskriften »Under röd flagg», 1891, har G. H:son Holmberg skrivit en artikel »En afton hos Krapotkins».¹ Artikeln skildrar hur författaren tillsammans med »en kosmopolitisk landsman» besöker Krapotkin i hans hem. Den internationella anarkismens initierade historiker M. Nettlau har i sin från spanskan 1954 översatta bok »Anarkismen genom tiderna»² berört Holmbergs och Steffens förbindelser med Krapotkin. »En av rörelsens aktiva representanter, Gustav Henriksson-Holmberg, 1865—1929, mötte i Berlin Dühringanhängaren Friedländer samt även Reclus och Krapotkin. Denne sistnämnde träffade i Harrow 1889 eller 1890 nästan dagligen en ung svensk kemist, Gustaf F. Steffen, som visserligen aldrig accepterat Krapotkins idéer men ändå blev någon sorts förbindelse-länk under en tid, då auktoritära och antiauktoritära socialister ännu inte separerat så grundligt som senare skulle bli fallet i alla länder».

Gustaf Henriksson-Holmberg, anarkist och syndikalist, förtjänar en närmare behandling. Hans kronologi överensstämmer med Steffens — han föddes 1864 och dog 1929. Hans liv var tidningsmannens och den frie skriftställarens. Under många år alltifrån 1880-talet verkade han i socialistisk, anarkistisk och syndikalistisk press för sina idéer. Han gav också ut åtskilliga skrifter i hithörande ämnen. Några förtroendeuppdrag mottog han dock aldrig. Inte heller tycks han ha uppträtt som talare annat än undantagsvis. Hans eftermäle är knutet till de tankar, som han lagt ner i böcker, broschyrer och tidnings-

¹ »Under röd flagg», 1891, nr 7.

² M. Nettlau, »Anarkismen genom tiderna», s. 273.

artiklar. Den följande undersökningen inriktar sig på hans ideologiska utveckling och söker framställa de principer som vägledde honom. Ett värdefullt komplement, ägnat att belysa hans ställningstaganden, bildar ett antal brev av hans hand, som bevarats i olika brevsamlingar.

Av undersökningen kommer att framgå att hans ideologiska linje företer både beröringspunkter med och stora olikheter mot Gustaf Steffens utveckling. Deras personliga umgänge daterar sig till yngre år. Från 1888 fram till 1894 stod de i ganska livlig korrespondens, som låter oss följa det tankeutbyte, som präglade denna vänskapsförbindelse. Nästan ständigt under denna tid vistades de på skilda håll — Steffen bodde i England och Holmberg på olika platser i Sverige, när han inte befann sig på resa i Tyskland. Steffens brev till Holmberg dessa år torde ha gått förlorade och det är endast korrespondensen i motsatt riktning, som finns bevarad. Under den period det gäller talade Steffen varmt för Nietzsche — det framgår av Holmbergs svar — och Holmberg replikerade med att återge Dührings uppfattning. Från Berlin skriver Holmberg 1894 och jämför Nietzsche med Dühring: »Men hvad återstår nu egentl. af min beundran för N!, utropar du måhända. Låt mig därf. rekapitulera: i N. beundrar jag den viljekraftige personligheten med vyer, hvilka lyfta människan, läsningen af hans skrifter är en ren konstnjutning. Men N. kan göra och gör människor, som äro oklara med sig själfva, konfysa och skapar därigenom inbillningssjuka öfvermänniskor, hvilka inga öfvermänniskor äro: en Strindberg och delvis en Ola Hanson t. ex. För hyperestetiska människor är N. formligen ett gift och detta hans inflytande söker jag förklaring [till] i hans konstnärligt anlagda natur; som vetenskapsman är han filologen och ej mer, icke den generellt skapande Tänkaren. Han är konstnären med begränsning, icke vetenskapsmannen, som forskar i alla lifvets och naturens vrår och vinklar. — Något av denna sekularitet besitter Dühring, som återigen är den exakte, matematiskt bildade och skapande naturforskaren, visserligen rik på passioner och affekter, men hvilken felas den konstnärliga obundenheten». ³ Holmbergs anarkism under detta skede präglas av hans anslutning till Dührings idéer.

Holmberg var av borgerlig härkomst men självlärd. I yngre år vistades han utomlands för att bedriva fria studier i ekonomisk teori och politik. Under ett uppehåll i Berlin på 80-talet gjorde han Steffens

³ Holmberg till Steffen 30 aug. 1894 (Göteborgs stadsbibliotek).

bekantskap. Även England besökte han som framgår av den nyssnämnda artikeln om ett möte med Krapotkin. Härunder torde vänskapen med Steffen ha befästs. På 90-talet blir emellertid det ideologiska bandet dem emellan lösare. De båda korrespondenterna glider på detta sätt allt längre ifrån varandra, och det är förklarligt att brevskrivningen upphörde efter några år. Steffen kom tillbaka till Sverige 1902 och levde sedan här. Men det finns inga vittnesbörd om att de någonsin råkades mera.⁴

Holmberg var och förblev anarkist, under det att Steffen visserligen inte blev opåverkad av anarkismen men likväl redan under sin tid i England intog en kritisk ställning till anarkismen, då han presenterade Krapotkin i sina korrespondenser till svenska tidningar. En beröringspunkt mellan Holmberg och Steffen är dock den vördnad för Krapotkins person som båda hyste.⁵

Nettlau berör i citatet ett annat förhållande. Längre nog samsades renlärliga anarkister, fientliga mot all statsmakt, å ena sidan och övertygade statsocialister å den andra i samma arbetarorganisationer. I Sverige ägde den öppna brytningen inte rum förrän in på 1900-talet. Att spänningen fanns illustrerar ett flygblad som Holmberg författade 1891 att spridas bland socialisterna i Stockholm.⁶ Uppropet är riktat »Till Stockholms Arbetareföreningar och Arbetareklubbar, hvilka stå på socialistisk grund». Flygbladsförfattaren uppställer tre punkter — »1:o Produktionsmedlens öfvergående i kollektiv egendom; 2:o Upphäfvannde af *lönsystemet* (lönslafveriet) samt 3:o Af den *fria konkurrensen* (fribytarekonkurrensen), hvilka tre punkters genomförande är *gemensamt för all äkta socialism*, — den må kalla sig socialdemokratisk eller 'anarkistisk' socialism — hvarigenom han på heder kan räkna sig som socialist, om än ej socialdemokrat i den *virriga* mening detta ord nu kommit att få». Flyg-

⁴ I Archiv für die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung, som gavs ut i Leipzig, anmälde Holmberg 1915 Steffens arbete om den materialistiska samhällsuppfattningens historia före Marx. Ett belägg för hur formella Steffens och Holmbergs relationer övergått till att bli utgör ett brevkort, där Steffen tackar Holmberg, som tydligen skickat honom ett särtryck av anmälan. Steffen skriver endast: »Mycken tack för vänliga tillsändningen av den intressanta artikeln i 'Archiv'. Högaktningsfullt G. F. Steffen.» Daterat 21 sept. 15 (Arbetarrörelsens arkiv).

⁵ Holmberg var inte den ende anarkist som Steffen kände i Sverige. Från Långholmen skriver sålunda Hinke Bergegren 1892 till Steffen. I brevet omnämnes f. ö. Holmberg i vänskapliga ordalag. Bergegren till Steffen 25 maj 1892 (Göteborgs stadsbibliotek).

⁶ Beteckningen socialist brukades ännu gemensamt för både anarkister och socialdemokrater.

bladet är undertecknat med Holmbergs namn och upplysningen »Socialist, utan att tillhöra något parti». Ett exemplar skickade Holmberg som bilaga till ett brev till Steffen i England. Hur tillkrånglat Holmbergs språk kan vara illustrerar redan det lilla citatet.

Den första ståndpunkt som Holmberg intog var den ensidige anhängarens av Dührings anarkistiska system. Dühring var ursprungligen nationalekonom men samhällsteori var inte nog för honom. De ekonomiska idéerna byggdes in i en världsåskådning, grundad på positivismen. De vetenskapsmän som tillämpade positivistiska metoder — och det borde även samhällsforskarna göra — utvidgade vårt vetande om världen. På dessa nya vetenskaper grundades en ny idé om social rättvisa. Dühring tog liksom Comte avstånd från all metafysik. Utgångspunkten borde vara vad de ansåg utgöra människans reella natur. Den marxistiska förutsägelsen om samhällsutvecklingen var förfelad eftersom den utgick från en falsk psykologi. Det är inte heller produktionsformerna som bestämmer det sociala tillståndet — vilket marxisterna antog — utan det är ovidkommande politiska och administrativa ingrepp i det ekonomiska livet som snedvrider detta. Orsakerna till den rådande orättvisa förmögenhetsfördelningen är i denna mening inte ekonomiska utan politiska. Därför behöver varken den enskilda äganderätten eller ränta på kapital avskaffas, vilket marxisterna krävde. Tvärtom, räntor och privategendom tillhör det ekonomiska livets natur. Där ett sådant fritt ekonomiskt system tillämpas blomstrar näringslivet. Om sedan de politiskt styrande begränsar sin maktutövning till socialpolitiska reformer skall ett samhälle med lyckligare människor inte länge låta vänta på sig.

Dessa allmänna grundsatser hos Dühring gör Holmberg till sina. I en broschyr 1888, »Katedersocialismen och Eugen Dühring», uttalar han att »nationalekonomien får först sitt fulla värde, när den är genomträngd af en *positiv* filosofisk världsåskådning».⁷ I Lucifer, en arbetarkalender, publicerade Holmberg 1894 »Makten från socialistisk ståndpunkt». Artikelnen var en »fri bearbetning» och översättning av en broschyr som dühringianen Benedict Friedländer utgivit i Tyskland. I sitt ovan anförda citat uppger Nettlau att Holmberg kände Friedländer personligen från Berlin. Beteckningen socialistisk användes i artikeln fortfarande för såväl anarkistiska som stats-socialistiska teorier. Även Dührings åsikter inordnas i rubriken under

⁷ A. a., s. 36.

denna beteckning. Dühring själv har betecknat sin ståndpunkt som antikratiske, ett uttryck som också kommer till användning i artikeln. Någon kritisk interpretation av Dühring har Holmberg inte givit, varken här eller då han skrivit om Dühring i andra sammanhang. Av ett brev till Ellen Key framgår att hans uppslutning till en början är helhjärtad. »Min fullaste tro, och det vill jag gärna skall komma till edra öron, är, att soc.demokratin, som är genuint tysk, går sin upplösning till mötes och intages av en verklig frihetslära, som lika mycket tar hänsyn till individens sannt individualistiska krav, som dess sociala drift till socialt och politiskt samliv. Och den läran har fått ett vackert uttryck i den *bästa* formen av den *teoretiska* anarkismen som jag . . . skall taga för vana att benämna antokrati, ett ord, lånat från Dühring, . . .»⁸ Ellen Key har lagt märke till att Holmberg skrivit om Dühring och föreslagit honom att söka placera en presentation av denne i serien Verdandis småskrifter, något som Holmberg likväl svarar att han inte är särskilt hågad för. När Holmberg längre fram blir mera kritisk mot Dühring gäller kritiken betecknande nog för honom inte dennes anarkism utan hans personliga uppträdande och bristande moraliska kvalifikationer. För Steffen omtalar Holmberg 1894 att han brevlades stått i förbindelse med Dühring men att förbindelsen avbrutits sedan Holmberg klandrat hans handlingssätt mot en anhängare.⁹

»En resa till Friland» är en utopisk roman av dühringianen Theodor Hertzka, som 1895 översattes från tyskan av Holmberg. I romanens »Friland» tillämpas Dührings ekonomiska teorier. I den svenska utgåvan har översättaren skrivit ett förord. Det heter i detta: »Denna 'statsroman' skiljer sig från sina föregångare icke allenast därutinnan, att den i det stora hela står på en faktisk och naturlig grund, utan äfven däri, att den utgår från 'utvecklingen' betryggande individualistiskt-liberala grundsatser och icke, såsom annars är praxis, från individförstörande statskommunistiska normer. . . . 'En resa till Friland' bör för den skull vara en icke oviktig pendant till de till det svenska språket öfversatta kommunistiska statsromanerna, bland hvilka Bellamys af G. F. Steffen öfversatta bok 'En återblick' torde vara den mäst 'intressanta'.»¹⁰ Steffen hade 1889 översatt amerikanen Edward Bellamys utopiska roman »En återblick» med undertiteln »Sociala iakttagelser efter ett uppvaknande

⁸ Holmberg till Ellen Key 12 juli 1891 (Kungl. biblioteket).

⁹ Holmberg till Steffen 30 aug. 1894 (Göteborgs stadsbibliotek).

¹⁰ Hertzka, »En resa till Friland», s. V.

år 2000». Det idealtillstånd som enligt författaren har hunnit tränga igenom i hans samhälle år 2000 är alltigenom stats-socialistiskt. I språkligt avseende är Bellamys roman överlägsen Hertzkas.¹¹ Översättarens varierande stilistiska talanger har väl inte gjort skillnaden mindre. Ett gemensamt drag hos Bellamy och Hertzka är deras naiva psykologiska optimism. Människorna är perfektibla, och särskilt i moraliskt hänseende har de hunnit bli helt förträffliga i framtids-samhället. Den kärlekshistoria, som hör till intrigen i Bellamys bok, tar sålunda ett alltigenom borgerligt välartat förlopp. Även personerna i Hertzkas roman uppträder mycket korrekt.

Holmbergs anslutning till Dühring gav efterhand vika för en allmänt anarkistisk hållning, som torde ha inneburit den vanliga — varken av Holmberg eller andra svenska anarkister utredda — syn-tesen av Proudhons, Bakunins och Krapotkins läror. Som regel nal-kades både Holmberg och de andra svenska anarkisterna sina idoler helt vördnadsfullt, och det är måhända detta som hindrade dem från att inlåta sig på någon kritisk granskning av lärosatserna.

Redan i skriften »Katedersocialismen och Eugen Dühring» från 1888 åberopar Holmberg Nils Herman Quiding.¹² År 1909 ger han ut sin monografi över Quiding, »en svensk utopist». Från anarkis-tiska utgångspunkter skildrade och förklarade Holmberg Quidings sociala tänkande. För Quiding var samhällshistorien inte en berättelse om ekonomiska motsättningar utan en kamp om rätten. Samhällets orättvisor stadfästes i den rättsordning överklassen stiftat och med vars hjälp den höll underklassen nere. Denna rättsordning ville Quiding upplösa och ersätta med en förvaltning genom små enheter. Hans reformförslag avsåg lokal självstyrelse grundad på en ny rätts-ordning. Hos Quiding fann Holmberg ett inhemskt stöd för de anar-kistiska åsikter han hämtat från utlandet. Quidings skrifter hade därtill utkommit redan på 1860-talet. Proudhon framlade visserligen sina idéer ännu ett par årtionden tidigare. Men Bakunin och Kra-potkin är båda senare i tiden än Quiding. Själv torde denne ha varit obekant med den internationella anarkismen och hans terminologi är en annan än anarkisternas ehuru hans idéer är besläktade. Holm-berg drog honom fram ur glömskan och var angelägen att tilldela hans tänkande en plats i den sociala idéhistorien. Om Quidings namn

¹¹ Jag har inte haft tillgång till de tyska och amerikanska originalen.

¹² A. a., s. 37.

påträffas i utländska handböcker över anarkism¹³ torde det väsentligen vara Holmbergs förtjänst.

Ett särdrag hos Holmbergs anarkism är det rättspatos som bar upp den. För honom blev anarkismen en rättsfilosofi. Den fulla individuella rörelsefriheten utan ingripande från någon överordnad vare sig enskild eller myndighet borde inskrivas i rätten. Här spåras Quidings inflytande. Senare fann Holmberg i Anton Mengers socialfilosofi ett stöd för denna tanke. Menger var socialist men inte heller för honom var socialismen i första hand en social eller ekonomisk teori utan en rättsåskådning. Socialismen som Menger fattade den var visserligen inte arbetarklassens enskilda tillhörighet utan en allmän samhällslära som tillvaratog alla medlemmars rättsanspråk — en åsikt som inte bör ha varit förenlig med anarkisternas klasskampsteorier. Men vad Menger syftade till var en socialistisk stat grundad på rättsordningen, där den enskildes anspråk på samhället fanns inskrivna i rättsordningen. Steffen har i sina »Sociala studier» kritiserat samhällsklassernas bristande likhet inför lagen och citerat Menger, och denna synpunkt hos Menger har Holmberg tagit upp i »Lag och rätt just nu», 1916.

Holmberg ingrep också energiskt i samtida rättsuppgörelser, när han ansåg att rättvisan åsidosattes. Hit hör hans partitagande för K. P. Arnoldson under processen mot denne 1895 med broschyren »Sanningen skall fram», hans propaganda för Amaltheamännens frigivande 1914 i »Amaltheamännen och strafflagen» och hans försvar för Oljelund och övriga anklagade i förräderiprocessen 1916 med »Lag och rätt just nu».

Sina ideologiska intressen byggde Holmberg ut med de syndikalistiska teorier, som sett dagen uti i Europa vid seklets början. Han var den förste att för de svenska anarkisterna mera utförligt presentera dessa idéer. Det skedde med skriften »Syndikalismen, dess väsen, teori och taktik med jämväl fäst avseende på svenska förhållanden». Den kom ut 1910 och spriddes i flera upplagor.¹⁴ Den har haft stor betydelse för att sprida kännedom om syndikalismen bland svenska arbetare. Holmberg hade gjort omfattande förstudier och redan titeln ger en föreställning om arbetets grundlighet. Syndikalismen är en fackföreningsrörelse. Som sådan är den praktiskt

¹³ Exempelvis hos M. Nettlau i »Anarkismen genom tiderna», s. 273.

¹⁴ I Brand 9 febr. 1929 uppges att den kom ut i mer än 10.000 ex.

arbetande och från början utan teori, betonar Holmberg. Teorin är ett senare tillskott. Härvidlag skiljer sig syndikalismen från socialdemokratien. Denna är enligt Holmberg dogmatisk, då den valt den demokratiska vägen till samhällets omvandling. Syndikalismen har inte bundit sig vid någon metod. »Syndikalismen är i främsta rummet en rörelse, i andra rummet en lära, medan förhållandet är omvänt med socialdemokratien.»¹⁵

Det är ingen tillfällighet att syndikalismen uppstått i Frankrike, förklarar Holmberg vidare. Den socialdemokratiska reformismen har i det landet lett till ministersocialism utan att väsentligare förbättringar av arbetarnas läge kunnat åstadkommas. Ur den följande besvikelsen har syndikalismen uppstått. I Tyskland behärskas arbetarrörelsen av socialdemokratien. Tysk socialdemokrati är emellertid militaristisk och patriotisk. Endast i valtider luftas enligt Holmberg de revolutionära parollerna. Dessemellan bestämmas de tyska socialdemokraternas ställningstagande av en försiktig reformism. Syndikalismen vill vara en ren arbetarrörelse, betonar Holmberg. Den samarbetar således inte med intellektuella som socialdemokratien gör. Syndikalisternas uppfattning om klasskampen skiljer sig också från socialdemokraternas. Enligt de förra är de ekonomiska faktorerna inte avgörande utan de i kampen indragna människornas egna andliga tillgångar bestämmer utgången av striden. Här åberopar Holmberg Sorels anti-intellektualistiska viljefilosofi. Anmärkningsvärt är att detta intresse för irrationella teorier av franskt ursprung väcktes hos Steffen vid ungefär samma tidpunkt. Steffens »Sociologi, en allmän samhällslära», som började komma ut 1910, stöder sig på Bergson.

Holmbergs skrivsätt är i denna skrift som i andra svåröverskådligt. Samma synpunkt upprepas flera gånger i olika sammanhang. Hans avsikt att hålla sig själv i bakgrunden och låta de framlagda teorierna själva tala är till förfång för framställningen. Mycket av det Holmberg publicerade kom till i pedagogiskt syfte. Trots detta utvecklades han aldrig stilistiskt mot större klarhet.

Ett framsynt drag hos Holmberg är kombinationen av politisk ideologi och sociologisk teori. Denna kombination har han gemensamt med Gustaf Steffen, som hade samma uppfattning om värdet av samhällsforskning, ehuru deras sociologiska utgångspunkter var olika. I »Sociologins allmänna väsen», 1923, knöt Holmberg an till

¹⁵ A. a., s. 8.

Gumplowicz, vars sociologi inte hade något inflytande på Steffen. Enligt Gumplowicz är all samhällshistoria en berättelse om oavlåtliga strider — som han kallar raskamp — mellan olika grupper av människor. Människorna handlar alltid i grupp. Deras historia är därför gruppbyggningarnas historia. Grupperna är av olika slag. De kan vara folk eller klasser — men de är alltid rivaler. All förändring och utveckling äger rum genom de stridigheter som rivaliteten utlöser. Striderna följer på varandra slag i slag. En kamp är inte väl avslutad förrän människorna slåss igen i nya konstellationer. Som en följd av dessa motsättningar utbildas de sociala olikheterna. Segrarna undertrycker de besegrade, och ur de härskandes förtryck av de underkuvade uppstår klasser med olika ställning i samhället. Staten är förtryckarnas redskap. Genom att stifta lagar befäster de sin maktställning. Med lagarnas hjälp håller de kvar de besegrade i underläge. Dessa Gumplowicz' teorier om statens och rättens funktion kom Holmberg väl till pass. De gick utmärkt samman med anarkisternas uppfattning om det kapitalistiska klassamhället och med Quidings om lagarna som fåtalets medel att bestämma över flertalet och befästa deras beroendeställning.

Holmbergs hållning till sina svenska samtida på vänsterkanten kräver ett klarläggande. Dührings allmänna idéer överensstämde på vissa punkter med Comtes positivism, och Holmberg närmade sig positivismens svenske företrädare Anton Nyström vid tiden omkring 1890, men denne tycks ha varit kritiskt inställd till Dühring och de kom inte länge överens.¹⁶

Ungefär samtidigt med socialismen vann också den akademiska katedersocialismen insteg i landet. Då Holmberg pläderade för Dühring råkade han i polemik med katedersocialisten Leffler. Mot denne riktar sig hans broschyr från 1888 »Katedersocialismen och Eugen Dühring».

Anarkismen hade länge sina förespråkare bland de yngre socialdemokrater, som gick under namn av ungsocialisterna. Deras anarkistiskt inspirerade opposition mot partiets politik ledde 1908 till deras uteslutning. Riktningens pressorgan var från 1898 Brand, där Holmberg flitigt medarbetade. Under ett år, 1911, var han tidningens huvudredaktör. Till hans vänner hörde tidigt agitatorn bland ung-

¹⁶ Holmbergs relationer till Nyström kan följas i H:s brev till Steffen (Göteborgs stadsbibliotek).

socialisterna Hinke Bergegren. Längre fram drabbades även Bergegren av hans personliga kritik.

De anarkistiska idéerna vägledde ungsocialisternas politiska arbete. Sitt komplément på det fackliga verksamhetsområdet fick de, då 1910 »Sverges arbetares centralorganisation» bildades och tillvaratog syndikalismens idéer. År 1911 startades dess tidning »Syndikalisten», som Holmberg flitigt medarbetade i. Något som inte hindrade honom att i tidningens spalter affekterat ta ställning mot en ledande syndikalist som Albert Jensen.

Mot socialdemokratien och dess politik var Holmbergs hållning mistrogen. Naturligt är om kritiken skärptes, sedan hans falang uteslutits 1908. Hans kritik av motståndare bestod ofta av ett personligt avståndstagande antingen den riktade sig mot positivisterna eller katedersocialisterna eller socialdemokraterna. Han ställde upp höga moraliska krav. Att bedriva politik var för honom en moralisk uppgift. Socialdemokratiens ledande män, Palm, Danielsson, Branting, höll inte måttet vid hans bedömning. Socialismen sådan de utformade den hade ett ekonomiskt program och syftade i första hand till materiella reformer. Detta var för Holmberg inte nog. En föreställning om hur Holmberg genomförde sin personliga granskning ger en artikel om Ellen Key som infördes i Brand 1918. »Jag åhörde två föredrag av fröken Key med en kort tid mellan båda samt om samma ämne vill jag minnas, nämligen om ungdomens förvildning. Vid ena föredraget i Folkets hus talade hon i socialdemokratiens namn, vi socialdemokrater, vi socialdemokrater, vi socialdemokrater var den ständiga refrängen. Vid det andra föredraget i vetenskapsakademiens hörsal, där överklasskvinnorna voro mangrannt samlade, var hon rätt och slätt den borgerliga kvinnan för vilken 'vi socialdemokrater' icke mer existerade. Man kände liksom om ett dolkstygn gått genom hjärtat.»¹⁷

Steffen och Holmberg tänkte olika om många ting. Då Steffen som riksdagsman ville reformera krigsmakten och demokratisera den — inte avskaffa den — rönte han skarpa mothugg från både socialdemokraternas nya ungdomsorganisation och från de ur socialdemokratiens uteslutna anarkistiska kretsarna kring Brand. Steffen var socialist och demokrat, men hans uppfattning om demokrati inneslöt ganska stora befogenheter åt de i fria val utsedda ledarna av det demokratiska arbetet. Han var dessutom statssocialist. Det social-

¹⁷ Brand 2 mars 1918.

politiska reformarbetet bedrevs verksammast genom att makten samlades på inte alltför många händer. I stället för allt detta tänkte sig Holmberg ett minimum av överhet eller åtminstone ett skick av styrelse genom små enheter. Klasskampen spelade heller inte samma roll för Steffen som för en anarkist som Holmberg. Medan Steffen satt i riksdagen och ännu inte förlorat sitt inflytande hörde han till dem som Holmberg klandrade i Brand för deras beredvillighet att samverka med de borgerliga. Ett sådant samgående med arbetarklassens historiska motståndare tedde sig för Holmberg förrädiskt. Den så kallade ministersocialismen ventilerade Holmberg i en artikel i Brand under sin tid som huvudredaktör. »Tendensen till ministersocialistisk partikorrption märkes även här i landet... Männen saknas nog håller icke hos oss om de få hållas och miljön skapas. Vi ha i en Palmstierna, i en Steffen, i en Thorsson m. fl. förutbestämde ministersocialistiska regeringsmän efter franskt mönster».¹⁸

Om sin borgerliga härkomst tycks Holmberg ha förblivit på något sätt ängsligt medveten. Han var aldrig politiskt organiserad varken som anarkist eller syndikalist.¹⁹ Hans inställning härtill var principiell. Redan i sitt flygblad 1891 kallar han sig som vi sett »socialist utan att tillhöra något parti». I en skrift om syndikalismen 1918 återfinnes en liknande deklARATION om partilöshet. På titelbladet heter det: »arbetarklassen och syndikalismen, deras egen sak och deras eget värk». Arbetarklassens frigörelse var enligt det socialistiska programmet dess egen angelägenhet. Socialdemokraterna kompromissade från början med idén. Män ur den arbetande befolkningens egna led verkade sida vid sida med akademiska intellektuella i de politiska organisationerna. I stället blev det syndikalisterna som tillvaratog idén i dess ursprungliga doktrinära förenkling. Holmberg accepterade denna tanke som ställde honom själv utanför organisationerna. De idéer som Holmberg framställde var han i linje härmed angelägen att återge så sakligt som möjligt, vilket enligt hans mening tycks ha inneburit att all personlig färgläggning borde utelämnas.

Om Holmberg likväl mer än flertalet skrivande anarkister och syndikalister här i landet under denna tid framstår som en självständig teoretiker beror det på att han inte riktigt lyckats undertrycka sin egen personlighet. Hans rehabilitering av Quidings sociala utopier är en personlig insats. Som introduktör av internationell

¹⁸ Brand 18 nov. 1911.

¹⁹ C. J. Björklund som stod Holmberg nära har på min förfrågan i brev bekräftat förhållandet.

syndikalism är hans insats pionjärens. Hans åsikt att den anarkistiska socialismen är en rättslära är inte förenlig med den vanliga socialistiska inställningen, som främst ser en ekonomisk teori i socialismen och räknar rättsreglerna till de eftersläpande ideologiska fenomen, som anpassar sig efter det nya ekonomiska tillståndet sedan blott detta upprättats.

Holmbergs framställning av de teoretikers läror som inspirerat honom var visserligen oftast endast reproducerande. Någon syntes av de olika idéer som påverkat honom ville eller kunde han inte ge. Från början influerades han av Dühring, senare av anarkister som Proudhon, Bakunin, Krapotkin. I nästa fas tog han intryck av syndikalismens teoretiker. Men äldre temata i hans författarskap går därför inte under utan dyker upp igen vid sidan av de nya. Holmbergs ståndaktighet är i själva verket ganska enastående. Redan då vi möter honom i hans korrespondenser vid slutet av 1880-talet företräder han idéer som han sedan aldrig upphörde att förfäkta. Ända till kort före sin död 1929 var han i verksamhet som talesman för anarkistiska och syndikalistiska idéer. I sin sista bok »Anarkismen, dess grundtext», som kom ut året före hans död, varierar han ännu en gång temat. Om Quiding skrev han två böcker med långt mellanrum, 1909 och 1928. Dühring glömde han heller inte bort.²⁰ I Brand gör Holmberg ett uttalande som är betecknande för honom. »Allt sedan min ungdom . . . har jag haft en brinnande tro på individens och de fria minoriteternas betydelse som utvecklingens sanna och enda befrämjare».²¹

Det enda exempel från senare år jag kunnat finna på att han sysselsätter sig med sin egen idéutveckling är hämtat från svaret på en enkät i Brand 1926, »Varför är du anarkist?». I sitt svar sätter Holmberg upp Bakunin mot Krapotkin. Han utreder emellertid inte skillnaden mellan deras samhällssystem. »Jag har aldrig varit älskare av ordet anarkist — Proudhon utbytte ju också under sin senare levnad ordet anarkism mot ordet federalism — ordet är i och för sig tvetydigt. I mina yngre år, då jag var helt intagen av den tyske tänkaren Eugén Dührings anarkistiskt-socialitära samhällssystem — en variation på Charles Fouriers samhällsteorier — ville jag helst ha ordet anarki utbytt mot antikrati, ett av Dühring myntat ord, antikrat är den som är motståndare till allt vad politiskt och eko-

²⁰ Holmbergs försvarsskrift för Dühring mot katedersocialisterna utkom 1888. I Brand skrev han om denne så sent som 1921.

²¹ Brand 3 dec. 1910.

nomiskt förtryck kan innebära och därjämte alla former av översitteri, såsom byråkratiskt översitteri, klick- och klassöversitteri o. s. v. — I dag vid mina några och sextio år, skulle jag helst vilja benämnas humanist; i det begreppet ingår det bästa och vackraste av anarkistisk åskådning, ty något mänskligare än världskrig och bolsjevism måste dock finnas; och finns det icke, så måste det uttänkas. Humanism har i många revolutionärers och andras öron en dålig klang. Därför vill jag ha sagt: ingen Karl-Lindhagen-humanism. Karl Lindhagens humanism är naiv, biblisk, mjälig, österländsk visdomsmystik i en förunderlig röra. — Jag är alltså anarkist men på mitt vis utan att vara s. k. individualanarkist. Men jag är ej heller Krapotkinanarkist. Av kända anarkister tilltalar Bakunins teorier (som icke är detsamma som hans taktik, taktik är och förblir en dagsfråga, en fråga för stunden) mig mest».²²

De svenska anarkister och syndikalister som samtidigt med Holmberg verkade i press och organisationer var huvudsakligen upptagna av praktiska arbetsuppgifter och ägnade mindre intresse åt teoretiska frågor. I regel nöjde de sig med att presentera några grundtankar i populär och ofta agitatoriskt förenklad form. Bland den svenska anarkismens mest framträdande förespråkare har varit Bergegren och senare C. J. Björklund. Bland syndikalisterna har A. Jensen intagit en ledande ställning. Ingen av dessa har emellertid som Holmberg brottats med de åskådningsmässiga problemen. Sätillvida är hans ställning unik.

²² Brands jul 1926.

TILLKOMSTEN AV ARBETARRÖRELSENS EFTERKRIGSPROGRAM¹

Av Pol. stud. BJÖRN OHLSON, Stockholm

Bland annat under intryck av pågående debatt och planläggningsarbete i de anglosachsiska länderna uppstod under 1942 hos oss diskussioner kring efterkrigsproblemen. Frågan togs upp på konferenser och i pressen. Framför allt hyste man oro för att tiden närmast efter kriget liksom efter föregående krig skulle medföra svåra omställningsproblem med stor arbetslöshet m. m. Krav riktades därför till statsmakterna, att dessa i tid skulle uppmärksamma problemen och planlägga för deras lösande. Samtidigt pågick en debatt om frihet och tvång inom näringslivet; denna hade som utgångspunkt bl. a. kristidens regleringar.

Den 5 november och 9 december 1942 uppvaktades regeringen av representanter för respektive Metallindustriarbetarförbundet samt LO och en rad kvinnoorganisationer. I båda uppvaktningarna påpekades behovet av planläggning inför efterkrigstiden.

Vid 1943 års riksdag väcktes tre motioner med begäran om utredning av de ekonomiska och sociala efterkrigsproblemen m. m. LO avgav ett utförligt remissyttrande över dessa motioner. Man framhöll därvid bl. a. behovet av att Sverige deltog i det internationella återuppbyggnadsarbetet, att sysselsättningen under efterkrigsåren skulle präglas av å ena sidan uppdämda behov, å andra sidan ett ökat arbetskraftsutbud, och att även sysselsättningsproblemet på längre sikt behövde behandlas av en fredsberedskapsutredning. LO tillstyrkte förslagen om utredning.

Redan innan riksdagen tagit ställning till motionerna tillsatte

¹ Arbetarrörelsens efterkrigsprogram, det s. k. »27-punktsprogrammet», som publicerades under våren-sommaren 1944 väckte på sin tid stort intresse och stod länge i centrum för den politiska debatten. Föreliggande uppsats avser att skildra programmets tillkomst. De huvudsakliga källorna är därvid promemorior och protokoll från kommitténs arbete, muntliga upplysningar lämnade av några av kommitténs ledamöter, styrelseprotokoll, tidningar och tidskrifter m. m.

finansminister Wigforss en rad utredningar, som skulle behandla olika aspekter av efterkrigsproblemen. Statssekreteraren i finansdepartementet fick i uppdrag att samordna utredningarna.

Inom *arbetarrörelsens organisationer* började man känna ett behov av att närmare precisera sin ställning till de olika problemen. På initiativ av LOs propagandaråd samlades därför år 1943 några yngre socialdemokrater och LO-män till ett sammanträde, vid vilket man diskuterade den kommande propagandan med särskild tonvikt på efterkrigsproblemen. Man kom därvid till det resultatet, att det inte fanns konkreta fakta att komma med utan endast allmänna önskemål. Richard Sterner ansåg, att det vore värdefullt, om det gick att få en skrift i frågan underskriven av partiets spetsar.

Vid ett senare sammanträde deltog bl. a. även August Lindberg, Gunnar Myrdal och Gunnar Andersson. Myrdal framhöll, att det var viktigare att diskutera praktisk politik än partiprogram. Man behövde få fram någonting praktiskt att presentera inför den stora publiken. När detta sammanträde hölls, hade Landssekreterariatet redan diskuterat dessa frågor och tänkt sig skapandet av ett planeringsråd inom arbetarrörelsen med uppdrag att fördjupa sig i framtidsspörsmålen. Förutom detta behov av klara linjer i efterkrigsdiskussionen fanns det andra skäl till att man ville utarbeta en programskrift med sikte på efterkrigstiden. I radikala läger rådde viss motvilja mot samlingsregeringen, och inom den fackliga rörelsen hade man en kamp mot kommunisterna. Ledningen måste försvara lönestopp och andra impopulära åtgärder. Det fanns alltså ett behov av ett positivt framåsyftande dokument, som visade vad man ville göra, när man fick friare händer.

Initiativet till en utredning togs av LO — på förslag av Sterner (då chef för utredningsavdelningen). På ett sammanträde den 22 mars 1943 beslöt Landssekreterariatet att tillsätta ett »råd för efterkrigsplanering». Som ledamöter från LOs sida utsågs ordföranden August Lindberg, andre ordföranden Gunnar Andersson, ordföranden i Metallindustriarbetarförbundet Oskar Westerlund, ordföranden i Byggnadsträarbetarförbundet John Grewin samt, från utredningsavdelningen, Richard Sterner och Gösta Rehn. Professor Gunnar Myrdal och fil. lic. Mauritz Bonow kallades att som experter biträda kommittén. Soc.-dem. partiet inbjöds att utse två ledamöter, kvinno- och ungdomsförbunden vardera en. Partistyrelsens VU utsåg som sina representanter i kommittén finansminister Ernst Wig-

forss och redaktör Karl Fredriksson. Kvinnoförbundet utsåg rektor Alva Myrdal och ungdomsförbundet representerades av dåvarande sekreteraren — från hösten 1943 ordföranden — Bertil Johansson.

Kommittén började tidigt sitt arbete. Det konstituerande sammanträdet hölls den 29 april 1943, varvid Wigforss utsågs till ordförande och Fredriksson till vice ordförande. Sterner blev sekreterare och Rehn biträdande. Kommittén antog namnet »Arbetarrörelsens kommitté för efterkrigsplanering». Man beslöt också att kalla ytterligare en expert — Möller eller Erlander —, Möller deltog vid ett sammanträde. Sekretariatet fick i uppdrag att göra en statistisk översikt av konsumtionsreserverna. Under våren och försommaren hade kommittén ett antal sammanträden med diskussion av promemorior, som huvudsakligen utarbetats av sekreterarna. Sammanträdena hölls c:a var fjortonde dag. Under denna tid skrevs ingenting av programmet. Under sommaren var kommittén samlad hos Wigforss i hans sommarvilla, varvid diskussionsomgången avslutades. Därefter vidtog programmets utformande, som pågick hösten-vintern 1943—44.

I det följande skall på grundval av bevarade promemorior och sammanträdesreferat ges en skildring av kommitténs arbete. Referaten måste av utrymmesskäl bli starkt summariska.

Till kommitténs första sammanträde utarbetade Sterner en omfattande promemoria kallad »Promemoria angående vissa problemställningar i diskussionen om efterkrigsproblemen». Inledningsvis förklarade han, att det första sammanträdet förutom konstitueringsärenden avsåg bl. a. att fastställa inriktning och omfattning av arbetet. Vid de preliminära förhandlingarna hade man utgått ifrån, att en dubblering av det kartlägningsarbete, som igångsatts genom regeringens försorg, skulle undvikas. Större undersökningar, som inte var speciellt motiverade, skulle inte utföras, och de översikter och sammanfattningar, som kunde bli nödvändiga, skulle huvudsakligen göras av LOs utredningsavdelning. Särskilda experter kunde i vissa fall tillkallas för att ge kortare upplysningar. Kommitténs huvudsakliga arbete skulle gå ut på att diskutera igenom och ta ställning till olika problem med användande av den egna sakkunskapen.

Detta arbete motiverades av att det var nödvändigt för arbetarrörelsen att omedelbart kunna lägga fram alternativa förslag till det av samlingsregeringen ledda utredningsarbetet. Vidare hade kom-

munisterna gjort agitatoriska vinster på lönestoppet, och man måste bjuda arbetarrörelsens folk något positivt. En konkret målsättning för efterkrigsproblemen behövdes. Trettioalets erfarenheter hade visat, att de sociala och ekonomiska problemens lösning var en existensfråga för demokratin.

Efter ett påpekande, att omställningsproblemen skulle bli mycket svårbemästrade, tog Sterner upp de frågor, som kunde behöva behandlas. Som ett diskussionsunderlag lämnades följande förteckning: 1. Pris- och lönepolitiken, 2. Arbetslöshetspolitiken, 3. Utbyggande av socialförsäkring och socialvård, 4. Bostadspolitiken och byggnadsverksamheten, 5. Frågan om utvidgad offentlig kontroll över industrins utveckling, förläggning, rationalisering m. m., 6. Frågan om arbetarnas medverkan i produktionsledningen, 7. Frågan om arbetstidsförkortning och ransonering av arbetet, 8. Några allmänna synpunkter på kvinnoarbetet, 9. Jordbrukspolitiken, 10. Utrikeshandeln och internationella aspekter på efterkrigsproblemen, 11. Skatte- och finansieringsfrågor.

Fortsättningen av promemorian ägnades åt att närmare precisera dessa punkter. Beträffande pris- och lönepolitik framhölls därvid det bästa alternativet vara begränsad prissänkning utan penninglönesänkningar. Inom arbetslöshetspolitiken borde möjligheterna att tillämpa folkbilsidén på dammsugare, tvättmaskiner m. m. övervägas. Bostadspolitiken skulle inte vålla några svårigheter på kort sikt, men på längre sikt måste man räkna med en försvagad bostads-efterfrågan på grund av minskad hushållsbildning. Standardhöjande åtgärder m. m. skulle därför bli nödvändiga. Den lokala industriella utvecklingen borde styras i större utsträckning för att förhindra felinvesteringar. Krigsberedskapssynpunkterna inom jordbruket kunde bäst tillgodoses genom en kombination av jordbruksskydd och lagring. Jordbrukets överbefolkningsproblem var i första hand en småbrukarfråga.

Efter en kort redogörelse från Wigforss för de statliga utredningsplanerna formade sig sammanträdet till en diskussion kring vilka frågor kommittén först och främst skulle ta upp. Lindberg hävdade, med instämmande från Wigforss, att lönepolitiken var viktigast, och att det vore bra att så fort som möjligt komma tillbaka till 1939 års reallöner. Westerlund talade för punkt 5 om industrins utveckling som den viktigaste. Fredriksson tvivlade på att lönepolitiken ensam kunde ta ut hela standardhöjningen. Han trodde, att en kraftig socialpolitik måste till för att konsumtionen skulle kunna hållas

uppe. Han fick stöd i sin uppfattning av bl. a. Rehn, som ansåg en viss tyngdpunktsförskjutning mot skatte- och socialpolitiken vara eftersträvansvärd för främjande av full sysselsättning. Även Bonow instämde delvis i detta. G. Myrdal hävdade, att förutsättningarna för löne- och annan politik skulle vara förändrade efter kriget. Han ansåg dock, att det inte var så viktigt i vilken ände man började — lönepolitiken skulle leda in på de andra problemen. Lindberg, Andersson m. fl. replikerade, att det inte behövde vara någon motsättning mellan lönepolitiken och skatte-socialpolitiken, samt att en socialpolitisk linje inte behövde förorsaka fackföreningsrörelsen några större besvärligheter. A. Myrdal föreslog, att man skulle göra upp en »idealstandard» — »en svensk standard för konsumtionsbehoven». Hon fick stöd av G. Myrdal, som ansåg, att man borde kunna överblicka c:a 75 % av en arbetarbudget, och att konsumtionsreserverna borde klarläggas. Lindberg invände, att han inte ville skicka ut något utopiskt från kommittén, andra utfästelser borde inte göras än som kunde hållas. Till detta svarade A. och G. Myrdal, att man borde kunna ställa upp vissa ideal, och att man överallt i världen fastställde vissa minimistandarder.

Någon särskild promemoria hade inte gjorts till följande sammanträde, som hölls den 13 maj. Sterner inledde diskussionen med en hänvisning till föregående sammanträdes remissdebatt och den motsättning mellan löne- och socialpolitiska linjen, som syntes uppkomma. Man hade dock kommit överens om, att det inte var någon sådan motsättning i verkligheten, i stället fanns det ett samband mellan de två vägarna. Man hade också beslutat att börja med lönepolitiken. Till att börja med borde diskussionen begränsas till hur 1939 års reallön skulle kunna uppnås. Ställningstagandet skulle bli beroende av bl. a. om prispolitiken blev bunden av internationella avtal. Han trodde dock inte, att landet skulle tvingas till någon starkare deflation. Under denna förutsättning borde inte någon penninglönesänkning tillåtas. 1939 års reallöner skulle i stället uppnås genom ett begränsat prisfall. Den följande diskussionen rörde sig främst kring möjligheterna till ett prisfall, dettas storlek och dess inverkan på real- och penninglöner. Wigforss hävdade med instämmande från G. Myrdal, att man som utgångspunkt kunde ta att spärrens öppnande skulle medföra prissänkning. Enligt Myrdal skulle dessutom bl. a. en del transportkostnader falla bort. Lindberg intygade, att det skulle bli psykologiskt svårt att bedriva lönepolitik om penninglönerna sänktes även om reallönen höjdes samtidigt. —

Enighet rådde om att prissänkningen borde gå snabbt men att den inte fick bli för kraftig på grund av risken för deflation och arbetslöshet. Om prissänkningen inte blev tillräckligt stor för att 1939 års reallön skulle kunna uppnås, måste man tänka sig penninglönestegringar. Även den solidariska lönepolitiken och utjämningsfrågor berördes i debatten. Sterner ansåg, att man borde låta eftersatta grupper få en hastigare återgång i reallönerna. Avslutningsvis framförde Sterner och Westerlund, att en eventuell skrift som resultat av kommitténs arbete borde vara klar till hösten för att ligga till grund för studiearbete och avtalskonferenser.

Till kommittésammanträdet den 27 maj hade Sterner gjort en »PM angående byggnadsbehov och byggnadskostnader». Som första punkt behandlades utvecklingen av den köpkraftiga bostadsefterfrågan. Ändringar i hushållsbildningen skulle medföra en försvagad bostadsefterfrågan i framtiden. Byggnadskostnaderna antogs kunna sjunka till 15 % över förkrigstidens nivå. Detta skulle dock inte ske automatiskt, utan man måste ta itu med byggnadsindustrins rationalisering. Bl. a. måste produktionen stabiliseras och säsong- och konjunkturfluktuationerna utjämnas. De sociala bostadsbehoven var stora. Det var därför lämpligt att med subventioner fylla i produktionsprogrammet utöver den köpkraftiga efterfrågan. Kostnaderna för subventionerna skulle i en framtid komma att uppgå till stora belopp, men de fick ses även som en kostnad för upprätthållandet av full sysselsättning i ett samhälle med minskad köpkraftig bostadsefterfrågan.

Debatten på sammanträdet rörde mest kostnadssidan. Lindberg, Andersson m. fl. ansåg, att lönesystemet hindrade experiment och tekniska framsteg. Detta förnekades av Grewin, som i sin tur ansåg, att man överdrev rationaliseringsmöjligheterna. På direkt fråga av Wigforss svarade Grewin, att byggnadsarbetarna inte skulle kräva 1939 års reella timförtjänster, om de garanterades sysselsättning hela året. Vidare diskuterades installatörs- och leverantörsmonopol. Bonow meddelade, att KF börjat komma in i branschen, men att stora resurser behövdes.

Promemorian till sammanträdet den 10 juni hade titeln »PM angående möjligheterna att sänka materialkostnaderna i byggnadsverksamheten samt angående mobilisering av vissa konsumtionsreserver». I denna framhölls, att det fanns möjligheter till en successiv nedskärning av materialkostnaderna bl. a. om byggnadsindustrins säsong- och konjunkturvariationer

utjämnades och om konkurrerande produktion sattes i gång på områden med monopolprisbildning. Promemorians andra avdelning — om sysselsättningsproblemet och konsumtionsreserverna — berörde inledningsvis dels, att de partiellt arbetsföra borde kopplas in i arbetslöshetsadministrationen, dels att yrkesutbildnings-, yrkesväglednings- och omskolningsverksamheten måste uppmärksammas mer. Därefter behandlades konsumtionsreserverna. Produktion av billiga och kvalitativt högtstående standardiserade varor borde sättas igång. Därvid skulle staten säkra en del av avsättningen genom krediter och subventioner i syfte att sänka priserna och höja fattiga och barnrika familjers konsumtion.

Diskussionen om byggnadskostnader och om arbetsförmedlingsfrågor blev kort. Beträffande konsumtionsreserverna utvecklade sig debatten till en principiell och delvis teoretisk diskussion mellan främst Wigforss, Sterner, Rehn, G. och A. Myrdal samt Fredriksson. Först diskuterades konsumtionsutgifternas betydelse i konjunkturutvecklingen, om investeringar skulle dra med sig ökad konsumtion eller tvärtom m. fl. liknande problem. Därvid gjorde Fredriksson sig till tolk för en underkonsumtionsteori — det skulle inte räcka att skapa köpkraft. Rehn trodde, att Fredriksson överdrev svårigheterna. G. Myrdal framhöll, att effekten minskades av att en stor del av konsumtionsvarorna hämtades från utlandet. Detta förnekades av Rehn, som ansåg, att flertalet konsumtionsreserver kunde täckas på hemmamarknaden. Avsikten var dessutom att säkra avsättningen av standardiserade långa produktionsserier, vilket speciellt borde öka konsumtionen av hemmaproducerade varor. I debatten berördes också de engelska erfarenheterna på detta område — »utilityprincipen» —, möjligheterna att kalkylera behovet av konsumtionsvaror m. m.

Följande sammanträde hölls den 19 juni. Till detta hade Sterner gjort en sammanställning kallad »PM med försök till beräkning av den sannolika sänkningen i byggnadskostnaderna efter hävandet av handelsspärrarna». Utifrån vissa förutsättningar beräknades den totala stegringen i byggnadskostnaderna jämfört med 1939 vara 16 %.

Diskussionen kring detta avsnitt blev mycket kort. Man godtog Sterners beräkningar och ansåg att 15 % kostnadsstegring skulle möjliggöra förkrigshyror. Därefter refererade Sterner nationalekonomiska klubbens diskussion om pris- och lönepolitiken efter kriget. Kommentarer gjordes av olika kommittémedlemmar. Därpå återgick

man till byggnadsfrågorna. Bonow redogjorde för vad kooperatio-
nen gjort eller tänkte göra för att få ned priserna på byggnads-
materiel. Monopolfrågan berördes. Wigforss och Bonow ansåg det
bättre att socialisera än att »byråchefskontrollera» prissättningen på
områden, där det inte gick att upprätta konkurrens. Bonow ville
dessutom ha alla kartellavtal publicerade, och Wigforss ansåg, att
en ny kartellundersökning borde göras efter kriget, utmynnande i
krav på offentlighet. Slutligen diskuterades, i anslutning till Bonows
senaste bok, kvoteringsystemet under kriget, statliga regleringar i
övrigt m. m.

Under tiden 25—31 juli 1943 var kommittén samlad i Wigforss'
sommarstuga. Inför denna sammanträdesvecka hade ett flertal pro-
memorior iordningställt.

Sterners sammanställning hade titeln »PM med plan för dis-
kussion av vissa efterkrigsproblem under sammanträ-
desveckan hos ordföranden 25—31 juli». Den var uppdelad
i följande tolv avsnitt: 1. Full sysselsättning, 2. Utrikeshandeln,
3. Den inre sysselsättningspolitiken, 4. Socialpolitiken och levnads-
standarden, 5. Bostadspolitiken och byggnadskostnaderna, 6. Vissa
andra konsumtionsreserver, 7. Det offentliga beredskapsarbetspro-
grammet, 8. Yrkesutbildning, yrkesvägledning, arbetsförmedling,
9. Löne- och prispolitiken, 10. Jordbrukspolitiken, 11. Statsreglering
kontra fri företagsamhet. Ekonomisk demokrati, samt 12. Finans-
och skattepolitiken.

Ledmotivet för det program, som skulle börja formuleras efter
sammanträdesveckan, borde, framhölls det, vara åstadkommande
av full sysselsättning. Däremot behövde inte socialiseringskravet be-
tonas. Överallt i diskussionen kring den fulla sysselsättningen hade
krav på en tillfredsställande standard förts fram. För att levnads-
standarden skulle bli fullvärdig fordrades att konsumtionen var till-
räcklig och »hygieniskt avpassad».

Till Sterners promemoria hade fogats ett antal bilagor.

Bilaga 1 a med titeln »Konsumtionsreserverna: Livsmedel»
redovisade olika konsumtionsundersökningar och gjorde jämfö-
relser med näringsfysiologiska normer.

Bilaga 1 b, utarbetad av Rehn, behandlade övriga konsumtionsvaror.
Inledningsvis konstaterades, att familjernas hushållsutrustning
ofta var bristfällig och irrationell. Konsumtionsreserverna skulle
mobiliseras med hjälp av kostnadssänkningar åstadkomna genom
specialiserad och centraliserad produktion, standardisering samt
förenklad distribution.

Bilaga 2 var en summarisk genomgång av tillstånd och behov på hushållets område, som gjorts inom en delegation i Befolkningsutredningen.

Bilaga 3 var en PM om undersökningsverksamhet på hemarbetets område, som utarbetats av Husmodersföreningarnas Samarbeteskommitté.

A. Myrdal hade inför sammanträdesveckan skrivit en »PM om socialisering från konsumtionssidan». Först redogjordes för den s. k. »utilityprincipens» tillämpning i England. Därefter gjorde A. Myrdal »Förslag till ett svenskt efterkrigsprogram med kontrollerad produktion för ett nationellt minimum av nödvändighetsvaror». Detta innefattade bl. a. subventionerad konsumtion för barnfamiljerna, kvalitetskontroll av alla varor och dessutom priskontroll av vissa massproducerade s. k. »folkvaror». A. Myrdal hade även gjort en sammanställning kallad »skolprogrammet», i vilken hon bl. a. skisserade en allmän obligatorisk 8—9-årig grundskola påbyggd med alternativt 2-åriga yrkesskolor eller femårigt gymnasium. Slutligen hade G. Myrdal gjort en fyllig »PM om diverse ekonomiska frågor». Den var uppdelad i de sex avsnitten: 1. Den internationella politiken, 2. Jordbrukspolitiken, 3. Penningpolitiken, 4. Handelspolitiken, 5. Finanspolitiken och 6. Arbetslöshetspolitiken. Bl. a. framhölls, att kommittén borde ta ställning till den internationella politiken efter kriget. Det behövde sägas ifrån, att Sverige helhjärtat var beredd att delta i det internationella hjälparbetet. — Jordbrukspolitiken måste läggas om. Sämre och avlägsnare jordbruk borde läggas ned och spannmålsproduktionen inskränkas till förmån för produktion av skyddsfödoämnen — bl. a. trädgårdsprodukter. Det stöd, som måste utgå till jordbruket under en övergångstid, skulle ha karaktär av produktionspremier. Vidare hävdades det, att växelkurserna borde vara relativt höga omedelbart efter krigsslutet, eftersom landet säkerligen inte i framtiden skulle få frihet beträffande valutapolitiken. Räntenivån borde vara låg. — Beskattningen kunde inte ens på längre sikt minskas. Amortering av statsskulden var därför inte tänkbar. Snarast skulle skulden behöva öka. En sådan utveckling kunde dock ses utan oro. — Omställningen efter kriget skulle, hävdade Myrdal slutligen, skapa en viss arbetslöshet även vid en god konjunkturutveckling. Arbetslösheten måste få en produktiv inriktning.

Kommittén utförde troligen huvuddelen av sitt arbete under veckan i Wigforss' sommarstuga i Vejbystrand. Diskussionerna torde

ha varit omfattande och livliga. Något regelrätt protokoll finns dock inte, däremot gjorde A. Myrdal anteckningar — tydligen avsedda att senare bearbetas. Referaten från övriga sammanträden var i regel gjorda av Rehn, men han deltog (på grund av militärtjänstgöring) endast en del av veckan.

Beträffande de internationella problemen framhölls bl. a., att landet förlorat i goodwill, men att en positiv inställning till återuppbyggnadsproblemen skulle kunna förbättra ställningen. Importreglering var nödvändig i början, men man skulle sträva efter att hjälpa fram en organiserad frihandel. I diskussionen om pris- och lönepolitiken var man enig om möjligheten att uppnå 1939 års reallöner. Vidare framhölls, att staten borde stödja teknisk forskning, och att arbetarna måste få del i rationaliseringsvinsterna. Om man lyckades hålla full sysselsättning skulle dock, enligt Wigforss, arbetarna inte vara rädda för rationaliseringar. Klarades inte full sysselsättning, måste man ingripa kraftigare. Fredriksson framhöll flera gånger — med instämmanden från G. Myrdal och Wigforss — att standardökningen behövdes för att driva på produktionen. Bland övriga frågor som diskuterades kan nämnas sysselsättningspolitiken, arbetarnas medinflytande på företagens skötsel, monopolkontroll och den solidariska lönepolitiken.

I och med veckan hos Wigforss hade principdiskussionen slutförts, och man övergick till att *skriva programmet* på grundval av de förda diskussionerna.

Förutom med det fullständiga programmet arbetade man under hösten med en sammanfattning i form av ett punktprogram. Idén till detta kom från Rehn. Utkast till punkter gjordes av Fredriksson, Rehn och Sterner. Ett utskott inom kommittén — bestående av Wigforss, Rehn och Sterner — tillsattes för arbetet med punkterna. Detta utskott arbetade under hösten och vintern. Sedan ett antal utkast gjorts och förkastats, övergick man till att skriva programmet mening för mening. Punkterna behandlades och »filades» även av kommittén i dess helhet. En del av utkasterna är bevarade. Ett försök till sammandrag av dem och jämförelse mellan dem skall här göras.

De troligen tidigaste utkasterna var »Utkast till huvudpunkter i programmet», »Utkast till sammanfattning av programmet» och »Sammanfattande översikt». Av dessa är de två förstnämnda mycket lika varandra. »Utkast till huvudpunkter . . .» var utformat som en kort inledning och 18 onummerade

att-satser. »Utkast till sammanfattning . . .» bestod av 10 numrerade punkter. I inledningen berördes risken för en kris efter kriget och nödvändigheten av att alla resurser tillvaratogs, att alla skulle ha möjlighet till arbete, att alla skulle tillförsäkras en minimistandard m. m. I de tio punkterna behandlades Sveriges medverkan i internationellt uppbyggnadsarbete, handeln med utlandet, offentligt arbetsprogram, bostadspolitiken, fria skolmåltider, massproduktion av konsumtionsvaror, monopolkontroll, arbetsförmedling, yrkesutbildning, stöd åt forskning, kontroll av inflations- och deflationstendenser, lika lön för lika prestation, jordbruksrationalisering och socialförsäkringarna. Punkterna går givetvis tillbaka på den tidigare diskussionen i kommittén, och åtskilliga av dem finns i mer eller mindre förändrat skick med i de slutliga 27 punkterna. Detta utkast, som var det enda signerade, hade gjorts av Fredriksson. »Sammanfattande översikt» — troligen utarbetad av Rehn — var disponerad på annat sätt än de övriga nämnda utkasterna. Den har fått samma tredelning som det färdiga programmet: I. Full sysselsättning. II. Social rättvisa och trygghet. III. Ekonomisk effektivitet och planmässighet. De 21 punkterna berörde offentliga arbeten, bostadsbyggandet, effektivisering av jordbruket, framställning av konsumtionsvaror, främjande av sysselsättningen genom pris-, löne- och valutapolitiken, inkomst och förmögenhetsutjämnande skattepolitik, statens övertagande av försörjningskostnaderna för personer utan försörjningsförmåga, trygghet mot inkomstbortfall, ökat hälsoskydd, lika bildningsmöjligheter, lika lön för lika arbete, deltagande i internationellt ekonomiskt samarbete, samhällskontroll över utrikeshandeln, monopolkontroll, samarbete mellan staten och de enskilda företagen, teknisk forskning, socialisering av bostadsproduktionen m. m., ökad rörlighet på arbetsmarknaden och utnyttjande av partiellt arbetsföra samt ökat arbetarinflytande på produktionens ledning.

De följande utkasterna var tydligen bearbetningar av det senast nämnda med några inslag från de två övriga. En del punkter hade omdisponerats, delats upp eller sammanslagits. Omformuleringar hade gjorts. Antalet punkter växlade något mellan de olika utkasterna. Indelningen i tre avdelningar behölls hela tiden, men titeln på den första växlade mellan »Arbetsanskaffning i fredskrisen» och »Full sysselsättning». Intet av de bevarade utkasterna överensstämde helt med det färdiga programmet ur formuleringssynpunkt. Innehållsmässigt var detta dock i stort sett klart redan i de första utkasterna. Den genomgående numreringen finns inte med i något av de beva-

rade utkastet. En detaljerad jämförelse mellan de slutliga punkterna och utkastet visar, att endast punkt 22 (om rationalisering av hemarbetet) inte i någon form fanns med i något av de tre första förslagen. En punkt, som gått igen i flertalet utkast men inte kommit med i det färdiga programmet i sin ursprungliga form, var »Inkomst- och förmögenhetsutjämnande skattepolitik, särskilt skärpt arvsbeskattning och värdestegringskatt».

Även den fylligare delen av programmet finns bevarad i flera upplagor. De hade titlarna »Förslag till ett Arbetarrörelsens ekonomiska efterkrigsprogram» och samma sak »andra utkastet» samt »Motivering». De två utkastet som kallats »Förslag ...» skilde sig inte avsevärt från varandra, medan »Motivering» redigeringsmässigt genomgått vissa förändringar. De ändringar, som gjordes i »andra utkastet» var i allmänhet smärre omformuleringar och omredigeringar. Några avsnitt hade utvidgats och fått en fylligare framställning med exemplifieringar och siffror. Programmets första rader fick i andra utkastet en mer internationell anstrykning.

I »Motivering» var förändringarna större. Kapitel hade flyttats om, delats upp och utvidgats. Även helt nya kapitel hade lagts till och några avsnitt ur de tidigare utkastet hade strukits. Innehållsmässigt var skillnaderna dock inte så stora mellan de olika utkastet.

Kapitlet om jordbrukspolitiken hade omformats starkt. Ett avsnitt om svårigheterna att ordna gränsskydd kortades ned, medan i gengäld avsnitt om olika stora jordbruks bärkraft utvidgades, och statistik presenterades om förekomsten av de olika jordbruksstorlekarna. Till de nya avsnitten i »Motivering» hörde bl. a. ett starkare betonde av de strukturella riskerna för arbetslöshet och nödvändigheten av en ny samhällsorganisation — utjämning av konjunktur- rörelserna och avskaffande av säsongarbetslöshet. Programmets sex sista kapitel tycks ha skrivits på ett sent stadium och fristående från de övriga.

Det bevarade utkastet till »Motivering» utgjorde tryckmanus. Innan det gick till tryckning gjordes dock en del ändringar i det, framför allt smärre tillägg, strykningar och omformuleringar. Den största och viktigaste ändringen gjordes i kapitlet om undervisningen, där begreppet »enhetsskola» infördes och grundskoletiden preciserades till 9—10 år. En del ändringar gjordes även i korrekturet. Till de väsentligare hörde ett stycke om rationalisering av hemarbetet. Denna ändring liksom några andra gjordes på förslag av Bonow och Rehn.

Programmets tre sista kapitel författades tydligen (av Wigforss) först sedan de övriga gått till tryckning. I varje fall »Effektivitet och demokrati» blev klart först under senare hälften av juni. Detta kapitel ger en allmänt och delvis ideologiskt hållen motivering till de i programmet framförda förslagen. Man kan kanske räkna med, att det delvis är ett bemötande av kritik, som framförts när punktprogrammet publicerades i slutet av april.

Även »Motivering» skrevs av Wigforss, Rehn och Sterner. Wigforss skrev allt från sidan 142 och en del av det övriga. Givetvis behandlades förslagen ingående av kommittén, som diskuterade igenom kapitel för kapitel. De delar, som Sterner och Rehn skrev, blev mer »manglade» än de som Wigforss skrev i samband med arbetets avslutande.

Avsikten var från början, att programmet skulle vara klart redan i början av hösten 1943 för att ligga till grund för bl. a. studiearbete och avtalsförhandlingar. När LOs efterkrigskampanj planlades räknade man med att programmet skulle vara klart i december. Först de sista dagarna i april 1944 var emellertid de 27 punkterna klara i tryck. Man räknade då med att motiveringen skulle vara klar några veckor senare, men först i mitten av juni lämnades som nämnts sista kapitlet till tryckning, och publiceringen av det fullständiga programmet skedde den 19/7 1944.

Någon linjeuppdelning eller några stridigheter förekom inte i kommittén utan enigheten var stor. Ingen var mer eller mindre socialistisk — med undantag för att Möller på det enda sammanträde han deltog i efterlyste socialiseringen. Den diskussion som fördes var en lämplighetsdiskussion. Denna enighet kan vara orsaken till att diskussionerna inte förefaller ha varit så omfattande. Möjligen har en del av diskussionerna inte kommit med i protokollet. I slutskedet, då inga protokoll fördes, resulterade diskussionerna i ändringar av utkastet till program.

Den drivande kraften i arbetet tycks ha varit Sterner. Han har tydligen skrivit de flesta promemoriorna och större delen av programutkastet och har haft stort inflytande på utformningen.

Innan programmet var helt klart fick P. A. Hansson tillfälle läsa igenom det. Han hade inga invändningar att göra.

Kommittén hade sammanlagt tjugu sammanträden.

Under oktober—november 1943 anordnade LO tillsammans med socialdemokratiska partiet en *upplysningskampanj kring efterkrigs-*

problemen. Avsikten var ursprungligen att ordna den redan på våren. Som nämnts tidigare ville man dock ha mer precisa förslag att framlägga. Kommittén ansåg egentligen, att även hösten var för tidigt för en kampanj, men det visade sig, att efterkrigsproblemen fick en central betydelse i diskussionen — det blev därför nödvändigt att hålla kampanjen innan kommittén var klar med sitt arbete.

Den 5—6 oktober hölls en informationskonferens för representanter från fackföreningar, parti, kvinno- och ungdomsförbund. På denna konferens talade Wigforss, Gunnar Hirdman (studierektor i ABF), Sterner, Gustav Möller, Nils Goude (propagandaombudsman på LO) och Lindberg.

Därefter genomfördes propagandamöten i hela landet. Dessa koncentrerades till tiden 17/10—30/11. Sammanlagt 1.397 möten, besökta av 100.066 deltagare, antog den resolution om efterkrigsproblemen, som utarbetats. Hela antalet rapporterade möten var 1.842 med 150.168 deltagare.

Tre propagandaaffischer distribuerades. De hade texterna: »Krigets produktionskraft åt fredens arbete», »Alla resurser för arbete åt alla» och »Arbete mot fredskris». En broschyr skriven av Sterner och med titeln »Arbete mot fredskris» såldes i minst 47.000 ex. Av de anförda siffrorna framgår, att intresset för efterkrigsproblemen var mycket stort.

Som nämnts var avsikten, att efterkrigsprogrammet skulle vara klart i anslutning till kampanjens slut. Tanken var att intresse skulle väckas för de förslag kommittén skulle ställa och bereda opinionen för dem. Att programmet inte blev klart i tid ansågs ha medfört att kampanjen inte fick den effekt, som den kunde ha fått.

I anslutning till kampanjen spreds genom LOs pressinformation en rad uttalanden och intervjuer med Lindberg och representanter för de större fackförbunden om efterkrigsproblemen i skilda fack.

Den 11 februari 1944 tillsattes den statliga kommissionen för efterkrigsplaneringen. Den skulle pröva resultaten från de pågående delutredningarna. Ordförandeskapet i kommissionen anförtroddes G. Myrdal. Sju av ledamöterna i kommittén för efterkrigsprogrammet kom med i kommissionen — förutom Myrdal, Bonow, Fredriksson, Grewin, Lindberg, Westerlund och som expert Sterner. Vid ett senare tillfälle adjungerades dessutom Andersson. Kommissionen avgav under 1944 och 1945 en rad betänkanden och utlåtanden —

bl. a. om investeringsavvägningen, investeringsråd etc. och om stimulerande av avsättningen av varaktiga konsumtionsvaror.

Som redan nämnts *publicerades de 27 punkterna* den 28 april 1944. De blev omedelbart föremål för kommentarer och debatt i pressen. De socialdemokratiska tidningarna var entusiastiska, medan de borgerliga var kritiska. I socialdemokratisk press karakteriserades programmet som ett välfärdsprogram, den svenska arbetarrörelsens minimikrav m. m. Motståndarna ansåg bl. a. det vara »ett socialiseringsprogram» och betonade farorna för friheten.

Parollerna inför första-majdemonstrationerna gick i efterkrigsprogrammets tecken både 1944 och 1945.

När det fullständiga programmet publicerades den 19/7 1944 fick debatten ny fart. Artiklar kring olika delar av programmet (huvudsakligen av Rehn) distribuerades från LOs pressinformation. I valrörelsen blev efterkrigsprogrammet en dominerande del. Det socialdemokratiska valmanifestet grundade sig bl. a. på detta program. Presspolemiken, som tidvis blev hetsig, avstannade inte vid valet utan pågick långt in på 1945.

Programmet blev även föremål för studier och debatt i de lokala organisationerna och på offentliga möten. ABF gav ut en studieplan kring programmet skriven av Rehn och kallad »De 27 punkterna». Åtgången var tydligen stor, den blev föremål för nytryck och nyutgivningar. Programskrifterna gick ut i stora upplagor. Redan 1944 hade sammanfattningen spridits i 128.000 ex. och det fullständiga programmet i 23.000. 1946 hade de tryckts i sammanlagt 133.000 respektive 33.000. Dessutom hade en engelsk översättning, som i huvudsak skickades till utländska broderorganisationer, tryckts i 3.000 ex.

De deltagande organisationernas styrelser och verkställande utskott tycks inte ha behandlat efterkrigsprogrammet. Möjligen har Landssekreterariatet tagit del av ett inte helt slutdiskuterat utkast till punktsprogram.

På den socialdemokratiska partikongressen den 18—24 maj 1944 berördes efterkrigsprogrammet vid skilda tillfällen. I hälsningsanförandet yttrade P. A. Hansson om efterkrigsprogrammet, att det stod i full överensstämmelse med partiprogrammet, och att det inte framförde annat än sådant som partiet länge arbetat för.

Senare under kongressen höll Wigforss ett c:a en-timmes anförande i anslutning till efterkrigsprogrammet. På hemställan av 38

ombud beslöt därvid kongressen att ta upp de 27 punkterna till behandling. Någon debatt uppkom aldrig. På hemställan av P. A. Hansson beslöt kongressen enhälligt att ge sin anslutning till programmet.

När den rent socialdemokratiska regeringen tillträdde den 31 juli 1945 tog den efterkrigsprogrammet till regeringsprogram.

Som redan nämnts *bestod arbetarrörelsens efterkrigsprogram av två huvuddelar* — en sammanfattning i 27 punkter och en längre motivering till dessa.

Punktprogrammet var i sin tur disponerat på följande sätt: En allmän inledning, de 27 punkterna fördelade på tre avsnitt — Full sysselsättning, Rättvis fördelning och höjd levnadsstandard och Större effektivitet och mer demokrati inom näringslivet — samt en avslutning. Till varje punkt hade fogats en kommentar, och varje avsnitt hade en kort inledning. Den allmänt hållna delen av programmet omfattade c:a 190 sidor. Den var disponerad på annat sätt än punktprogrammet. Varje grupp av åtgärder kunde — framhölls det — betraktas ur olika synpunkter.

Grundtanken i programmet var den risk för massarbetslöshet, som förelåg vid omställningen från krigs- till fredsproduktion. Arbetskraft skulle frigöras, när inkallelserna upphörde och viss ersättningsproduktion skulle inskränkas eller helt inställas, när gränserna öppnades. Förutom de rena omställningssvårigheterna fanns också en långsiktig risk för kriser. Man tyckte sig konstatera, att en strukturförändring skett, som gjort depressionerna allt djupare och långvarigare och riskerna för kriser större än under förkrigstiden. Däremot hade det under kriget lyckats att sysselsätta alla produktionsmedel. En av förklaringarna ansåg man vara det större samhällsinflytandet över resursernas användning. Huvuduppgiften efter kriget skulle därför bli en samordning under samhällets ledning av den ekonomiska verksamheten i syfte att fullständigt och effektivt utnyttja de produktiva tillgångarna. Man eftersträvade en »planmässig hushållning» med samhällets resurser.

Den fulla sysselsättningen skulle användas till höjande av levnadsstandarden, men höjd levnadsstandard behövdes också för att uppnå full sysselsättning. För att kunna upprätthålla den fulla sysselsättningen och samtidigt ge de »breda lagren» en så hög levnadsstandard som möjligt måste man ha en mer demokratisk organisation i näringslivet. Den »demokratiska planhushållningen» avsåg att

göra den ekonomiska verksamheten mer effektiv. Till dessa grundtankar anslöt sig flertalet av de förslag, som ställdes.

Konjunkturrörelserna i investeringarna måste utjämnas, ansåg man. Ett samhälleligt organ skulle skapas i syfte att bättre planera kapitalanvändningen. Räntenivån skulle vara låg.

På bostadspolitikens område var första målet att avskaffa bostadsbristen. På längre sikt räknade man emellertid med en avtagande efterfrågan. För att kunna upprätthålla produktionen vid trettiotalsnivån måste man vidtaga åtgärder för att höja bostadsstandarden väsentligt. Dyliga åtgärder var även nödvändiga av bostadssociala skäl, då saneringsbehoven var stora, och trångboddheten i allmänhet svår.

Brister fanns också i den övriga konsumtionen. Genom att rätta till dessa på olika sätt — bl. a. genom en till viss del subventionerad efterfrågan — skulle man även skapa sysselsättning i berörda industrier.

Åtgärder för att höja levnadsstandarden skulle tillsammans med en utbyggnad av olika vårdområden medföra en bättre folkhälsa. Detta i sin tur skulle vara en produktionshöjande faktor.

Folkundervisningen skulle förbättras bl. a. genom skapandet av en nio-tioårig enhetsskola. De ekonomiska hindren för tillträde till olika former av fortsatt undervisning skulle brytas. Olika socialförsäkringar borde förbättras och göras allmänna. 1939 års reallönestandard skulle återställas genom sänkta levnadskostnader eller, om dessa inte sjönk tillräckligt, genom höjda penninglöner. Likalönsprincipen skulle successivt genomföras.

Jordbruket skulle få avsättningssvårigheter efter kriget. Överproduktions- och överbefolkningstendenser skulle troligen visa sig. Jordbruket måste därför rationaliseras. I första hand skulle detta ske genom en jordreform. Lämpliga småbruk skulle slås ihop, och vissa läggas ned. Avsättningsstimulerande åtgärder skulle företagas.

I de mera teoretiskt betonade slutkapitlen berördes bl. a. finanspolitiken som ett medel att främja den fulla sysselsättningen. Både konsumtion och investeringar måste hållas uppe, och i båda dessa fall måste de offentliga utgifterna öka — främst genom underbalansering av budgeten. Kort berördes i detta sammanhang, att ett fullständigt utnyttjande av de produktiva tillgångarna kunde medföra uppgifter i fråga om att behärska prisutvecklingen, som det var svårt att med bestämdhet uttala sig om. Vidare framhölls också, att ansvaret för full sysselsättning måste bli en samhällsuppgift, men

att den planmässiga hushållningen inte i och för sig innebar förstatligande. Man skulle pröva sig fram efter olika vägar.

Någon i grunden ny politik föreslogs inte i efterkrigsprogrammet. Det mesta var en aktualisering av tankegångar, som länge funnits inom socialdemokratien. Framför allt präglades programmet av förkrigstidens erfarenheter och av resonemang från trettiotalets kris- och välfärdspolitik. Efterkrigsprogrammet har också ibland karakteriserats som en fortsättning av »P. A.-linjen».

Nya inslag var dock det starka betonandet av möjligheterna till en verkligt full sysselsättning, att sysselsättningspolitiken var inriktad på att stödja den normala verksamheten, att näringslivets »nöd-läge» skulle utnyttjas till att genomföra rationaliseringar samt de kvalitetskontrollerade varorna och rationaliseringen av hemarbetet.

Liksom de flesta bedömningar vid denna tid räknade efterkrigsprogrammet med en depression efter krigsslutet, orsakad av bl. a. otillräcklig efterfrågan. Även i detta fall märker man, att förkrigstidens erfarenheter vägde tungt. I hela världen ansåg man att arbetslösheten var den stora risken, som man måste planera för. Därför var parollen i all planläggningen »full sysselsättning». Numera vet vi att utvecklingen inte gick som man befarade. En av anledningarna är möjligen, att en förutsättning i prognoserna var, att det skulle bli fred i världen med minskade rustningar m. m.

Inflationsproblemen i en politik, som avsåg att garantera full sysselsättning, hade i kommitténs diskussioner berörts av Rehn utifrån de erfarenheter, som fanns från 30-talets Tyskland och Ryssland. I programmet behandlades dessa problem mycket kort. I gengäld tog Rehn upp frågan om den fackliga lönepolitikens förändrade förutsättningar i fullsysselsättningsområdet i den studieplan han skrev åt ABF.

Gentemot den kritik, som kommit från olika håll, att inflationsproblemen inte behandlats mer ingående, har Wigforss påpekat, att man ju hade inflationsproblemen aktuella i det dagliga livet. Om inflationen fortsatte behövde man i stort sett bara fortsätta med den politik man redan förde.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Konstitutionella och kommunala frågor vid 1957 års riksdag.

Konstitutionella frågor. I. Vilande grundlagsförslag. 1957 års riksdag

var den första i en andrakammarperiod, och därför uppkom vid vårsessionen frågan om slutlig prövning av de grundlagsförslag, som under föregående period antagits såsom vilande. Nedan under 1—5 angivna förslag antogs slutligt. Samtliga de sålunda antagna förslagen ha sedermera, i de fall då så erfordrats efter godkännande av Kungl. Maj:t, utfärdats genom SFS och trätt i kraft (SFS 1957: 157, 158, 161, 163 och 164). I sin nya lydelse ha grundlagarna — utom successionsordningen — därefter omtryckts i SFS (498—500). Ändringarna genomgås nedan i tidsföljd.

1. De vid 1954 års riksdag såsom vilande antagna förslagen till *ändringar i RO berörande riksdagens arbetsformer* (KU 8/1957; se även denna tidskrift 1954, s. 501 ff.). Viktigast av de hithörande grundlagsändringarna är en uppmjukning av stadgandet i 54 § RO om propositionstiden för andra propositioner än budgetpropositioner. Förut gällde som huvudregel, att propositioner som nu sagts icke fingo avlämnas senare än 90 dagar från riksdagens öppnande. Undantag gjordes väsentligen endast för fall, då Kungl. Maj:t prövade uppskov med framställningen lända riket till allvarligt men. Numera gäller regeln om 90 dagars propositionstid endast propositioner, som Kungl. Maj:t anser böra behandlas under vårsessionen. Andra propositioner — dock icke budgetpropositioner — kunna framläggas när som helst under riksdagssession, även under höstsession. Till ändringen har knutits den förhoppningen, att den skall leda till att propositionerna avlämnas jämnare till riksdagen än vad hittills varit fallet.

2. Det av 1956 års riksdag såsom vilande antagna förslaget till ändrad lydelse av 24 § RO (KU 10/1957; se även denna tidskrift 1957, s. 56). Genom ändringen har slopats kravet på att make, som vid andrakammarval framlämnar andra makens valsedel, själv skall vara röstberättigad.

3. Det av 1956 års riksdag såsom vilande antagna förslaget till ändrad lydelse av 6 § 1 och 4 mom. RO (KU 12: 1/1957; se även denna tidskrift 1957, s. 55). Ändringen innebär, att ingen förstakammarvalkrets kommer att utse mindre än fem riksdagsledamöter. En omedelbar följd är, att vid förstakammarval, som förrättats under hösten 1957, Göteborgs och Bohus läns valkrets, som efter proportionalitetsgrund skulle ha förfogat över allenaast fyra mandat, fick utse fem riksdagsledamöter. Första kammaren består därmed från och med 1958 års riksdag av 151 ledamöter. På liknande sätt har andra kammaren, i anledning av en vid 1953 års riksdag slutligt genomförd ändring, numera 231 ledamöter (se denna tidskrift 1952, s. 417, och 1953, s. 483).

4. Det av 1956 års riksdag såsom vilande antagna förslaget till ändrad lydelse av 1 kap. 1 § andra stycket TF (KU 12: 2/1957; se även denna tidskrift 1957, s. 56). Ändringens innebörd är, att anonymitetsskyddet för den som lämnar uppgift för offentliggörande i tryckt skrift numera gäller även för den som lämnar uppgift till TT eller annan nyhetsbyrå.

5. Det av 1956 års riksdag såsom vilande antagna förslaget till ändrad lydelse av 96 och 99—101 §§ RF (KU 13/1957; se även denna tidskrift 1957, s. 54 f.). Genom förslaget utvidgas JO:s och MO:s verksamhetsområden till att avse, utom statliga befattningshavare, även kommunernas befattningshavare och sådana förtroendemän, som i allo äro underkastade ämbetsansvar; av uttrycket »i allo» följer bl. a., att ledamöter av beslutande statlig eller kommunal församling, jury eller beskattningsnämnd — vilka enligt strafflagen äro underkastade ämbetsansvar i huvudsak endast för tagande av muta och brott mot tystnadsplikt — generellt gå fria från JO-ingripande, medan ledamöter av kommunala styrelser och nämnder samt kommunaltjänstemän äro underkastade JO:s granskning. MO spelar uppenbarligen mindre roll i sammanhanget. — I proposition (nr 161) till 1956 års riksdag hade föreslagits, att alla förtroendemän, som vore underkastade ämbetsansvar — även begränsat ämbetsansvar — skulle komma under JO:s granskning. Orden »i allo» tillkommo under utskottsbehandlingen, uppenbarligen såsom en eftergift för den starka kommunalmannaopinionen inom riksdagen. Viktigare än detta tillägg voro emellertid vissa anvisningar om hur JO:s ämbetsområde i fråga om kommunerna borde ytterligare begränsas instruktionsvägen. Angående dessa anvisningar se nedan under följdförfattningar.

Utöver de vilande grundlagsförslag, som sålunda blevo slutligt antagna, förelågo ytterligare två till slutlig prövning. Beträffande dessa beslöts uppskov.

Det mest uppmärksammade av dessa — och väl den mest uppmärksammade konstitutionella frågan vid 1957 års riksdag — var det av 1954 års riksdag såsom vilande antagna förslaget till nya grundlagsbestämmelser om *folkomröstning* (prop. 193/1954, KU 16/1954; se även denna tidskrift 1954, s. 493—495). Detta förslag innebär, i huvudsak, att rådgivande folkomröstning skall anställas på begäran av en tredjedel av ledamöterna i vardera kammaren; enligt gällande rätt kan sådan omröstning komma till stånd endast genom samstämmade beslut av Kungl. Maj:t och riksdagen.

Vilande grundlagsförslag skall ju normalt prövas av den riksdag, som sammanträder första gången efter allmänna andrakammarval. För ytterligare uppskov fordras jämlikt 64 § RO samstämmade beslut av Kungl. Maj:t och riksdagen. Sådant uppskov har beslutats tidigare vid åtskilliga tillfällen, därav tre gånger efter representationsreformen, nämligen 1870 (ny unionsförfattning), 1887, B-riksdagen (departementalreform), och 1918 (andrakammarvalperiodens förlängning till fyraårig). I samtliga nu berörda fall beslöts uppskov till nästa lagtima riksdag. Inom statsrättsvetenskapen har hinder mot längre uppskov icke ansetts föreligga, blott icke förslaget uppsköttes till riksdag under senare valperiod (Malmgren, »Sveriges grundlagar», 7 uppl., s. 185, och Malmgren, »Riksdagen och lagstift-

ningen», i Sveriges riksdag, band 14, s. 140); i överensstämmelse därmed beslöto nu statsmakterna uppskov till den sista riksdagen under innevarande andrakammarperiod, 1960 års riksdag. Uppskovsförslaget framlades av Kungl. Maj:t (prop. 168), tillstyrktes av KU (utl. 7) och antogs av riksdagen (skr. 282).

Såsom motivering för förslaget om uppskov anförde föredragande departementschefen (justitieministern), att de erfarenheter, som vunnits sedan 1954 — då dels grundlagsförslaget antogs som vilande, dels författningsutredningen tillkallades — både av 1955 års folkomröstning rörande högertrafiken och under det fortsatta arbetet med en tillämpningslag till de vilande grundlagsbestämmelserna, visat, att det icke kunde vara lämpligt att taga slutlig ställning till folkomröstningsinstitutet, innan författningsutredningen utfört den del av sitt uppdrag som avsåge det representativa systemet; utredningen borde nämligen, fortsatte departementschefen, i samband därmed överväga också folkomröstningsinstitutet och borde äga frihet att framlägga de förslag rörande detta institut, vartill ett sådant övervägande kunde leda. Avslutningsvis yttrade departementschefen, att författningsutredningen icke kunde beräknas slutföra sitt arbete förrän »tidigast om ett par år»; därför förordade han uppskov till 1960 års riksdag. Samtidigt med att propositionen avgavs, meddelades kompletterande direktiv för författningsutredningen. Dessa äro i väsentliga delar återgivna i KU:s utl. 7.

I anledning av propositionen med uppskovsförslaget yrkade herrar Dahlén och Heckscher i motion (AK: 667) avslag å förslaget.

Mot utskottets tillstyrkande utlåtande reserverade sig högerns och folkpartiets representanter. De yrkade i första hand avslag å uppskovsförslaget, i andra hand uppskov allenast till 1958 års riksdag.

Kammardebatterna i frågan blevo livliga (se FK prot. 17: 8—24, AK prot. 17: 21—89). Det kan ha sitt intresse att se, att den »Meijer-Dahlénska kritiken» mot avfattningen av 49 § 2 mom. RF i förslaget (se denna tidskrift 1957, s. 53) synes ha spelat en viss roll i de dåvarande regeringspartiernas argumentering i uppskovsfrågan.

En av herr Håstad väckt motion (AK: 435) om införande i riksdagsstadgan av bestämmelser rörande proceduren i riksdagen vid begäran om folkomröstning enligt det vilande grundlagsförslaget avlogs, sedan uppskovsfrågan avgjorts (KU 15).

I skuggan av frågan om uppskov med de nya reglerna om folkomröstning avgjordes ett av Kungl. Maj:t i samma proposition (168) framlagt förslag om uppskov till 1958 års riksdag med ett av 1956 års riksdag såsom vilande antaget förslag till ändrad lydelse av 22 § 2 mom. RF. Det vilande förslaget — varom må hänvisas till denna tidskrift 1957, s. 53 — innebär väsentligen, att, med tanke främst på taxeringsmålen, möjlighet öppnas att i allmän lag bestämma särskild sammansättning av regeringsrätten — mindre än fyra regeringsråd — vid avgörande av frågor om prövningstillstånd. Motivet för uppskovsförslaget var, enligt föredragande departementschefen, att proposition med förslag till sådan allmän lag (jfr SOU 1957: 3) icke hunne framläggas för 1957 års riksdag och att sådan proposition lämpligen borde behandlas av riksdagen i samband med det slutliga ställnings-

tagandet till det vilande grundlagsförslaget. Detta uppskovsförslag tillstyrktes utan avvikande meningar av KU (utl. 7) och antogs av riksdagen (skr. 282).¹

II. *Följdförfattningar till grundlagsändringarna.* Ändringarna i RO rörande riksdagens arbetsformer — vilka inneburo bl. a. att de ständiga utskottens ordförande blevo medlemmar av talmanskonferensen — medförde en mindre jämkning av 7 § *riksdagsstadgan* (KU 9).

Ändringen av 24 § RO — om äktamakeröstningen — föranledde följdändring i *lagen om val till riksdagen*. Sådan ändring ävensom motsvarande ändring i kommunala vallagen föreslogs i proposition (128). Samtidigt föreslogs en annan mindre jämkning av hithörande regler i sistnämnda lag. I enlighet med KU:s förslag (utl. 11) antog riksdagen förslagen (skr. 285).

Nödig följdändring till ändringen under 3 ovan — om antalet mandat i förstakammarvalkretsarna — skulle jämlikt en övergångsbestämmelse utfärdas av Kungl. Maj:t (se SFS 162).

Vid behandlingen här ovan av ändringarna under 5 — om JO:s och MO:s kompetens — erinrades om att 1956 års riksdag meddelat vissa anvisningar om hur JO:s ämbetsområde i fråga om kommunerna borde begränsas instruktionsvägen. Dessa anvisningar hade upptagits i sammansatta KU:s och 1LU:s utl. 2. För utformning av instruktionen hade riksdagen begärt särskild utredning genom Kungl. Maj:ts försorg. Sådan utredning hade nu verkställts av en kommitté med justitierådet Nils Beckman såsom ordförande och fyra riksdagsmän såsom ledamöter; kommittén hade under sitt arbete samrått med representanter för de kommunala förbunden, detta i enlighet med 1956 års riksdags önskemål (SOU 1957: 2). Efter remissbehandling framlades för riksdagen förslag (prop. 127) till *instruktion för riksdagens ombudsmän* (förut funnos två instruktioner, en för JO och en för MO). Det stadgande i instruktionsförslaget, som hade särskilt avseende på kommunalförvaltningen (9 §), löd på följande sätt:

»Tillsynen över kommunala myndigheter och befattningshavare skall ske med beaktande av de särskilda betingelser, under vilka den folkliga självstyrelsen arbetar, och med iakttagande av att den kommunala verksamheten icke onödigt hämmas. I sådana fall, då fråga ej är om frihetsberövande eller uppenbart övergrepp, bör ombudsman ej ingripa innan möjligheten till rättelse genom hänvändelse till kommunal myndighet eller överklagande av sådan myndighets beslut prövats.»

Stadgandet i 9 § hade av kommittén kompletterats med motivuttalanden, varvid kommittén anförde, att man hade all anledning att vänta sig att JO — som f. ö. stode under kontinuerlig tillsyn av riksdagen — skulle på ett fullt godtagbart sätt i praktiken omsätta de intentioner, som låge bakom instruktionsbestämmelserna.

Beträffande frihetsberövanden innehöll förslaget (3 § andra stycket) en föreskrift om att ombudsman särskilt borde noggrant övervaka efterlevnaden av lagar och författningar angående sådana, vare sig tillämpningen

¹ Jfr betr. uppskov med grundlagsändring J. L. Hartmann i en uppsats i »Festskrift tillägnad Axel Brusewitz» (Skr. utg. av UStvF, del XII, s. 227 ff.).

handhades av judiciell eller administrativ, stätlig eller kommunal myndighet eller annan som vore underkastad ämbetsansvar.

En viktig nyhet föreslogs i instruktionens 12 §: där stadgades nämligen skyldighet för ombudsman att under vissa betingelser underrätta behörig åklagarmyndighet, att tjänsteman kan ha begått brott utom tjänsten. Sådan skyldighet skulle föreligga, om hos ombudsman klagomål anfördes mot någon, som i sin ämbetsutövning stode under hans tillsyn, för utom tjänsten förövat brott eller om det eljest i ärende, anhängigt hos ombudsman, gjordes påstående eller yppades misstanke om sådant brott och vederbörande, om han skulle vara skyldig till brottet, kunde anses i avsevärd mån ha skadat det anseende som innehavaren av tjänsten borde äga. — I detta avseende hade olika praxis utbildats hos ombudsmännen; sålunda hade MO, åtminstone under senare ombudsmäns ämbets-tid, översänt anmälningar mot tjänstemän om brott utom tjänsten till vederbörande allmänne åklagare för kännedom, medan JO icke förfarit så.

Även i ett annat avseende, i vilket ombudsmännen i praxis förfarit olika, föreslogs i propositionen, att MO:s praxis skulle bli bestämmande för instruktionen, nämligen i fråga om utredning om preskriberat ämbetsbrott och annat brott, varigenom tjänsteplikt åsidosatts, då fråga om enskilt anspråk uppkommit på grund av brottet. MO hade ansett sig oförhindrad att företaga utredning, så snart enskilt anspråk kunnat föreligga, medan JO hade bistått den enskilde allenast i fall då den mot vilken anspråket riktats hade forum i överrätt (se härom SOU 1955: 50, s. 106 ff.). Föreskrift i frågan upptogs i instruktionens 13 §. Undantag gjordes emellertid — utom för det fall att jämväl det enskilda anspråket preskriberats — för fall, då talan om anspråket skulle upptagas av underrätt och det måste anses vara av ringa betydelse för klaganden att hans talan vunne prövning.

Propositionen med instruktionsförslaget behandlades av 1 LU, som (utl. 33) i allt väsentligt tillstyrkte förslaget. Kamrarna biföllo utskottsförslaget (skr. 291, SFS 165).

III. *Övriga konstitutionella frågor.* Spörsmål om *resningsinstitutet* aktualiserades av socialdemokrater och folkpartister i två par motioner, nämligen dels i motionerna FK: 318 av herr Carl Albert Anderson m. fl. och AK: 405 av herr Swedberg m. fl., dels i motionerna FK: 319 av herrar Osvald och Sundelin och AK: 409 av herr Svensson i Ljungskile m. fl. I de förstnämnda motionerna begärdes en utredning angående resningsinstitutet med avseende såväl på den prövande instansens sammansättning som på den processuella ordningen. I de sistnämnda motionerna uttrycktes bl. a. önskemål om att resningsansökingar i brottmål skulle avgöras av »särskild domstolskommitté, vari ingår lekmän och vari högsta domstolen är i minoritet». De sålunda väckta resningsfrågorna behandlades av sammansatt KU och 1 LU (utl. 1). — Motionerna kunna ses som nya inlägg i debatten om rättsvården. Motioner med likartat syfte behandlades av riksdagen både 1955 och 1956 (se denna tidskrift 1955, s. 393, och 1957, s. 52 f.). Liksom de tidigare åren hänvisade motionärerna till resningsproceduren i Danmark (»den särilige klageret»).

Utskottet fann icke skäl förorda överflyttning från högsta domstolen till annat organ av frågor om resning. Härvid hänvisade utskottet till vad som

uttalats av sammansatt KU och 1 LU vid 1955 års riksdag. Motionerna FK: 319 och AK: 409 avstyrktes således av utskottet. — I denna fråga avgavs icke någon reservation inom utskottet. Sex av de femton i avgörandet deltagande ledamöterna uttalade dock i ett särskilt yttrande sina sympatier för ett särskilt resningsorgan.

Beträffande proceduren i resningsärenden, som berörts i de två andra motionerna, FK: 318 och AK: 405, framkommo däremot inom utskottet olika förslag. Majoriteten — åtta av de femton deltagande ledamöterna — föreslog hemställan hos Kungl. Maj:t om utredning och förslag, syftande till att de av revisionssekreterarna upprättade föredragningspromemoriorna, vilka nu bli offentliga först efter avgörandet av resningsfrågan, skulle bli offentliga redan före föredragningen och att parterna skulle få tillfälle att inkomma med erinringar mot promemoriorna, samt i samband därmed om utredning av frågan om möjligheten till ett muntligt förfarande under medverkan av parterna vid föredragningen av resningsansökningar. — I majoriteten ingingo de sex ledamöter, som avgåvo särskilt yttrande i frågan om överflyttning av beslutanderätten i resningsärenden till särskilt organ. — Minoriteten uttalade sig mot ett muntligt förfarande i resningsärenden. Däremot ansåg minoriteten, att vissa skäl — ej av saklig utan av psykologisk natur — kunde tala för att parterna skulle få tillfälle att före föredragningen taga del av promemorian. Emellertid ansåg minoriteten, att detta spörsmål icke vore begränsat till resningsärendena utan hade intimt samband med handläggningen av andra stora grupper av ärenden, som avgöras på handlingarna — t. ex. frågor om prövningstillstånd i högsta domstolen. En utredning måste därför, menade minoriteten, få en vidare omfattning än som åsyftats i motionerna FK: 318 och AK: 405 och kunde icke anses ligga inom ramen för dessa. Minoriteten avstyrkte därför även dessa motioner.

Kammardebatterna i frågan blevo livliga, i synnerhet debatten i FK (FK prot. 17: 77—99, AK prot. 17: 142—152). Minoriteten segrade i båda kamrarna, i FK med 70 röster mot 52 (ev. 53) och i AK med hela 128 röster mot 66. Alla motionerna rörande resningsinstitutet avslagos således av riksdagen.

Större framgång fingo två likalydande motioner från folkpartihåll, FK: 246 av herrar Ohlson och Sundelin samt AK: 295 av herrar Svensson i Ljungskile och Rylander, om uppmjukning av 28 § RF, såvitt paragrafen föreskriver, att *svenskt medborgarskap* i allmänhet är villkor för erhållande av offentlig tjänst i Sverige. Frågan var redan tidigare aktuell efter en riksdagsskrivelse av år 1947. Nordiska rådets första session 1953 hemställde till regeringarna i de nordiska länderna att överväga möjligheterna att vidtaga åtgärder för att utjämna olikheterna mellan medborgare i sagda länder. Inom justitiedepartementet hade därefter endast förberedande åtgärder vidtagits. Motionerna — vilka uppenbarligen voro avsedda som en påståttning — föranledde en riksdagsskrivelse (KU 5, skr. 208), vari framhölls betydelsen, bl. a. för det nordiska samarbetet, av att utredningsarbetet igångsattes och bedrevs på sådant sätt, att resultatet kunde föreläggas riksdagen under innevarande valperiod till AK, alltså senast vid 1960 års riksdag.

Viss framgång blev det också för en partimotion från folkpartiet, FK: 208

av herr Ohlon m. fl. och AK: 253 av herr Ohlin m. fl., om säkerställande av *allmänhetens obehindrade tillgång till offentliga handlingar*. Motionärerna berörde dels behovet av regler, som skulle garantera, att offentliga handlingar icke undanhölles allmänheten, främst pressen, t. ex. därigenom att de icke diariefördes, dels den ofta aktualiserade frågan om gränsen mellan allmänna och privata handlingar, t. ex. s. k. handbrev (se t. ex. JO:s ämbetsberättelse 1952, s. 132—157, och MO:s ämbetsberättelse 1954, s. 250—256).

Med godtagande av vad KU hemställt (utl. 4) uttryckte riksdagen i skrivelse (182) till Kungl. Maj:t — utan att instämma i viss kritik, som motionärerna riktat mot myndigheternas tillämpning av reglerna om allmänna handlingars offentlighet och om sekretess — önskemål om revision av sekretesslagstiftningen och andra författningar, som kunde vara av intresse från de av motionärerna berörda synpunkterna, såsom allmänna verksstadgan. I sitt utlåtande berörde KU bl. a. gränsdragningarna mellan allmänna och privata handlingar samt, inom den förra kategorien, mellan offentliga och hemliga handlingar. Utskottet uppehöll sig även vid behovet av bestämda och såvitt möjligt enhetliga regler om diarieföring.

Den så ofta kannstöpta frågan om *riksdagsmännens arvoden och pensioner* upptogs på KU:s initiativ (mem. 18) till ny behandling vid riksdagens vårsession. Senast hade arvodena och pensionerna fastställts år 1954. Då bestämdes arvodena till dels ett för alla riksdagsmän lika, skattepliktigt grundarvode å 9.000 kronor per år och dels en skattefri kostnadsersättning, för riksdagsmän mantalsskrivna i Stockholm eller dess omedelbara närhet 3.000 kronor per år och för övriga riksdagsmän 8.000 kronor per år. Pensionerna fastställdes till lägst 2.400 kronor och högst 6.000 kronor per år, beroende på ledamotskapets längd. Dessutom funnos efterlevandepensioner. KU fann nu hela frågan om arvoden och pensioner förtjänt av en förutsättningslös utredning. Denna borde göras av en av riksgäldsfullmäktige tillsatt, allsidigt sammansatt kommitté. I avbidan på resultatet av utredningen borde emellertid enligt utskottets mening »en av förhållandena motiverad» höjning av grundarvodena till 12.000 kronor samt av pensionerna till lägst 3.000 och högst 7.200 kronor per år genomföras. Riksdagen beslöt i enlighet med vad utskottet föreslagit. Den temporära höjningen av grundarvodena och pensionerna godtogs av Kungl. Maj:t (SFS 170). Kommittén har sedermera tillkallats. Ordförande i kommittén blev landshövding Th. Bergquist.

I förbigående må nämnas, att även *ersättningen åt kyrkomötesledamöterna* höjdes genom beslut av vårriksdagen på ett i viss mån motsvarande sätt (prop. 24, BankoU 15, s. 14, SFS 166).

En fråga med viss konstitutionell anknytning berördes i riksdagens revisorers berättelse (del I, s. 3—13). Revisorerna förordade nämligen en utredning av frågan om en *allmän reform av departementsorganisationen*. I en i anslutning till berättelsen väckt motion (AK: 79) uttalade sig herrar Hamrin i Jönköping och Nelander för att vid omprövning av departementsindelningen måtte beaktas önskemålet, att ärenden av nykterhetspolitisk och nykterhetsvårdande natur inordnas under ett departement.

Statsutskottet tillstyrkte (utl. 93, s. 1—7) i anledning av revisorernas ut-

talande en översyn av departementsindelningen. Beträffande motionärernas önskemål sade sig utskottet finna självklart, att även den av dem berörda frågan komme att beaktas vid en sådan översyn. — Riksdagen beslöt i enlighet med vad utskottet föreslagit (skr. 249).

På gränsen mellan konstitutionella och kommunala frågor ligger en av folkpartisterna herr Aastrup samt herrar Gustafsson i Skellefteå och Gustafson i Göteborg i likalydande motioner (FK: 247 och AK: 294) väckt fråga om *landstingsvalkretsarnas storlek*. Bakgrunden till motionerna var, att vid landstingsval stora avvikelser plägat uppkomma mellan partiernas utbredning bland väljarna och deras representation i landstingen. Bedömes varje landstingskommun för sig, bli dessa avvikelser för hela riket vid 1942 års val $\pm$ 37 mandat, vid 1946 års val $\pm$ 66 mandat, vid 1950 års val $\pm$ 55 mandat samt vid 1954 års val — då nya grunder för valkretsindelningen antagits och den jämkade uddatalsmetoden med kartellförbud provisoriskt tillämpades — $\pm$ 47 mandat. Motionärerna ville åstadkomma bättre proportionalitet genom ökning av valkretsarnas storlek.

KU avstyrkte (utl. 3) motionerna på formella grunder. Härvid yttrades i huvudsak att den i motionerna väckta frågan, som vore av betydelse icke endast för landstingens utan även för FK:s sammansättning, måste ses mot bakgrunden av valmetoden vid landstingsvalen, att valmetoden vid dessa val under senare tid varit densamma som vid andrakammarvalen, att frågan om valmetod vid andrakammarval skulle utredas av författningsutredningen, att slutlig ställning till valmetoden vid landstingsvalen borde tagas först sedan sagda utredning slutfört sitt arbete, samt att spørsmålet om ändringar av de bestämmelser om landstingsvalkretsarnas utseende, vilka utan meningsskiljaktigheter i riksdagen antagits så sent som 1954, borde lösas i samband med att valmetoden vid landstingsval kunde fastställas slutligt. Bakom utlåtandet stodo tretton av de i behandlingen deltagande nitton ledamöterna — alla representanterna för de dåvarande regeringspartierna. Fem av oppositionspartiernas representanter reserverade sig till förmån för motionerna, medan den sjätte, en högerman, i ett särskilt yttrande uttalade sig för att proportionalitet borde kunna åstadkommas genom ett system med tilläggsmandat. Motionerna avsloges av båda kamrarna.

Samtliga till KU remitterade ärenden behandlades under vårsessionen. Emellertid väcktes vid höstsessionen en konstitutionell fråga genom interpellation i FK av fru Gärde Widemar (se FK prot. 23: 4 f. och 26: 7 ff.). I interpellationen, som var föranledd av kyrkomötets avslag på förslaget om *kvinnors tillträde till prästämbetet* och som riktades till justitieministern, frågades bl. a., om denne ämnade upptaga frågan om avskaffande av »kyrkomötets vetorätt i kyrkolagsfrågor» och ersättande av denna med en rätt att avgiva utlåtande. Svaret, som lämnades av den nye justitieministern Lindell, innefattade en hänvisning till riksdagens år 1956 framställda begäran om utredning angående förhållandet mellan stat och kyrka (se denna tidskrift 1957, s. 58 f.); man borde, menade statsrådet Lindell, icke taga principiell ställning till kyrkomötets befogenheter förrän i samband med sådan utredning. I svaret uttalades emellertid också, att beträffande frågan om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst kyrkomötets befogenhet att medverka i lagstiftningen berodde på särskilt stadgande (28 § tredje stycket

RF). Uttalandet synes bygga på förutsättningen, att lagstiftning om behörighet till prästämbetet icke skulle oberoende av detta stadgande hänföras till kyrkolag, något som måhända kan förtjäna ytterligare övervägande. I det kommittéförslag, som låg till grund för nyss berörda stadgande i 28 § RF (Betänkande och förslag i fråga om kvinnors tillträde till statstjänster, del I, 1920), anfördes intet, som tyder på att de kommitterade med stadgandet avsågo att undanröja tvekan om den konstitutionella naturen av lagstiftningen om behörigheten till prästtjänst. De sakkunniga synas tvärtom (s. 107) ha utgått från såsom självfallet, att sådan lagstiftning vore av kyrkolags natur, och enbart författningstekniska överväganden synas ha lett till den av kommitterade valda lösningen (se även proposition nr 262 i ämnet till 1920 års riksdag, s. 38). Malmgren (»Sveriges författning», del II, tredje häftet, 1941, s. 51) uttalar utan inskränkning, att till kyrkolag höra bl. a. stadganden »om de kyrkliga ämbetena och deras tillsättande». Här må vidare erinras om att den konstitutionella karaktären av lagstiftning om prästval (se 30 § RF) uppmärksammats i betänkandet med förslag till prästvalslag (SOU 1956: 30, s. 150); där anföres, att »tack vare förekomsten av sist citerade grundlagsbestämmelse (30 § RF) har någon ovissheit ej behövt uppstå om den konstitutionella karaktären av prästvalslagstiftningen, enkannerligen om den medverkan av kyrkomötet som kräves för ändring i denna lagstiftning». Jämför också — beträffande 29 och 30 §§ RF — SOU 1955: 47, s. 142.

Kommunala frågor. De kommunala frågorna vid 1957 års riksdag voro till stor del efterdyningar till 1953 års kommunallagsreform.

Ett ärende av detta slag var propositionen (16) med förslag till *kommunallag för Stockholm*. Propositionen tillstyrktes oförändrad av KU (utl. 1) och bifölls av riksdagen (skr. 83, SFS 50). I största utsträckning innebär den nya lagen en anpassning till den allmänna kommunallagen; det betonades i olika sammanhang under lagstiftningsärendet, att större principiella frågor icke utan tungt vägande skäl borde få annan lösning för Stockholm än för riket i övrigt. En avvikelse genomfördes beträffande de kommunala nämndernas inre organisation och verksamhetsformer. Stadgandena i KL härom gälla allenast de s. k. oregrerade nämnderna; för Stockholm skola motsvarande stadganden tillämpas även beträffande de s. k. reglerade nämnderna i den mån annat ej är särskilt föreskrivet, dock med undantag för bestämmelsen om delegationsrätt (45 § andra stycket a/ KL). I en motion av herr Carlsson i Stockholm (AK: 296) föreslogs — i enlighet med det till grund för propositionen liggande sakkunnigförslaget (vilket är intaget i det kommunala trycket för Stockholms stad, bihang nr 51 år 1956) — att även de reglerade nämnderna skulle få delegationsrätt, i den mån annat ej vore föreskrivet. Motionen avstyrktes av KU och avslogs av riksdagen. — I det nyssnämnda sakkunnigförslaget hade föreslagits, att, i motsats till vad som gäller enligt KL, stadsfullmäktige skulle kunna få arvode i denna egenskap. Statsmakterna intogo härvidlag motsatt ståndpunkt. Tre ledamöter av KU — till vilka vid kammarbehandlingen anslöt sig en fjärdedel — uttalade sig i ett särskilt yttrande för en förutsättningslös utredning angående normerna för ersättning vid kommunala förtroendeuppdrag. — En mera säregen av-

vikelse från den allmänna kommunallagen hade flertalet av de sakkunniga föreslagit i fråga om jäv vid val av revisorer. Jämlikt KL får den, vilken såsom ledamot eller suppleant i kommunens styrelse eller eljest är redovisningsskyldig till kommunen, eller den redovisningsskyldige närstående icke deltaga i val av revisor eller revisorssuppleant för granskning av förvaltning, som omfattas av redovisningsskyldigheten. Denna till synes självklara jävsregel ville majoriteten av de sakkunniga avskaffa. Härvid hänvisades främst till att med rådande praxis de allra flesta stadsfullmäktige i Stockholm såsom ledamöter av eller suppleanter i stadens verkställande organ vore ansvariga inför fullmäktige och därför skulle vara jäviga vid val av revisorer för samfällad revision av kommunalförvaltningen. De sakkunnigas majoritet fick icke heller i denna fråga stöd av vare sig Kungl. Maj:t eller riksdagen. — En fråga, som hade stor aktualitet efter 1954 års stadsfullmäktigval i Stockholm, var frågan om antalet borgarråd. Antalet var dittills i lagen om kommunalstyrelse i Stockholm fixerat till åtta, men efter framställning av Stockholms stad höjdes antalet genom beslut under 1954 års höstriksdag till nio. De sakkunniga intogo i sitt nu aktuella förslag till kommunallag för Stockholm icke någon bestämmelse om antalet borgarråd; staden borde, menade de sakkunniga, ha frihet att själv bestämma detta antal i anslutning till utvecklingen av de förhållanden, som kunde påkalla förändringar av den centrala administrationen. I detta avseende följde statsmakterna de sakkunnigas förslag.

Frågan om en administrativ enhet för Stor-Stockholm behandlades icke närmare under arbetet med kommunallagen för Stockholm. Föredragande departementschefen yttrade i propositionen, att hithörande frågor sannolikt icke torde kunna lösas förrän om relativt lång tid.

Spörsmål rörande Stor-Stockholm togos emellertid upp i de likalydande motionerna FK: 95 av herrar Lundström och Aastrup samt AK: 66 av herrar Carlsson i Stockholm och Dahlén. Motionärerna menade, att genom en administrativ enhet för Stor-Stockholms-området möjlighet skulle skapas till snabb lösning av bl. a. bostadsfrågor och trafikproblem, varjämte tillgången på skolor och sjukhus skulle kunna ökas. — Motionerna, som hänvisades till allmänna beredningsutskottet, avstyrktes av utskottet (utl. 29) och avsgos av riksdagen. I sitt utlåtande sade sig utskottet ha kommit till den uppfattningen, att inom berörda kommuner en samarbetsvilja vuxit fram, till vilken man med fog kunde knyta goda förhoppningar för framtiden. Vidare uttalade utskottet, att sådana ingripanden, som kunde komma att ske, om motionerna bifölles, skulle kunna verka störande på samarbetet mellan kommunerna.

Ett kommunallagsärende, som i likhet med frågan om ny kommunallag för Stockholm till viss del innebar anpassning efter KL, var förslaget till *ny lag om kommunalförbund* (prop. 150). Förslaget grundade sig på ett av kommunalförbundskommittén avgivet betänkande (SOU 1956: 19). Denna kommitté kan ses som en fortsättning av kommunallagskommittén. Ordföranden var densamme, herr Erik Fast, och även de flesta av de övriga ledamöterna hade haft säte i kommunallagskommittén. Kommitténs uppdrag hade emellertid icke föränletts endast av önskemålet om anpassning av kommunalförbundslagstiftningen efter KL; tvärtom hade i flera avseenden

riktats kritik av saklig innebörd mot utformningen av kommunalförbunds-institutet i 1919 års lag om kommunalförbund. Kritiken hade delvis samband med att det icke fanns någon fullmäktiginstitution i förbunden. Detta medförde, att medlemskommunernas fullmäktige icke fingo annat inflytande på förbundsverksamheten än att de valde ledamöter i förbundets organ, förbundsdirektionen, och revisorer för granskning av direktionens verksamhet, beviljade medel för förbundets verksamhet och prövade frågan om ansvarsfrihet. En annan följd därav blev, att förbundsverksamheten icke var underkastad samma offentlighetskontroll som annan kommunal verksamhet. Ytterligare en följd därav var, att man inom förbunden icke fick den boskillnad mellan å ena sidan beslutanderätt samt å den andra verkställighet och förvaltning, som eljest kännetecknar kommunal verksamhet. — Såsom ett fel hos kommunalförbundet i dess tidigare utformning hade också framhållits, att sådant förbund icke kunde bildas för mera än en angelägenhet.

Här må också erinras om att kommunalförbundsinstitutionen enligt 1919 års lag var tillkommen för att reglera samverkan mellan de gamla sockenkommunerna. Kommunindelningsreformen 1952 medförde självfallet, att många äldre förbund blevo överflödiga. Emellertid visade det sig snart, att för vissa kommunala uppgifter även åtskilliga storkommuner voro för små enheter. Detta gällde särskilt inom skolväsendet och polismännen. Under lagstiftningsärendet rådde också allmän enighet om att det även för framtiden fanns behov av lagstiftning om kommunalförbund.

Hittills har som allmän princip gällt, att kommuner själva kunnat avgöra i vilka fall samarbete skolat äga rum och besluta om form för samarbetet. De fall, då statlig myndighet kunnat påtvinga kommuner samarbete, ha reglerats i specialförfattningar. I detta avseende föreslogs icke någon ändring.

Både kommunalförbundscommitén och föredragande departementschefen uppehöll sig vid rådande praxis, att kommuner i stor utsträckning samverka i privaträttsliga former. En reglering av den interkommunala avtalsrätten övervägdes, men förslag därom framlades icke. I enlighet med vad som gällt hittills skulle i stället kommunerna — inom den av lagstiftningen uppdragna ramen — få bestämma i vad mån och på vad sätt samverkan skulle få avtalsmässiga former.

Den viktigaste nyheten i det genom propositionen framlagda lagförslaget var införande av förbundsfullmäktige och förbundsstyrelse såsom obligatoriska organ. Förbundsfullmäktige skulle enligt förslaget utses av medlemskommunernas fullmäktige till antal, som skulle bestämmas i förbundsordningen. Styrelsen skulle utses av förbundsfullmäktige. Dessa skulle också fastställa förbundets budget och besluta om uttaxering på medlemskommunerna, välja revisorer och pröva frågan om ansvarsfrihet. Förbundsfullmäktiges förhandlingar skulle vara offentliga. Frågan om valbarhet till förbundsfullmäktige hade i propositionen — liksom i kommittéförslaget — lösts så, att endast medlemskommunernas fullmäktige skulle vara valbara. Under remissbehandlingen hade en stark opinion uppträtt mot denna begränsning. — Enligt ett grundläggande stadgande i förslagets 2 § skulle kommunalförbund, som handhar specialreglerad förvaltningsange-

lägenhet, övertaga medlemskommunernas skyldigheter därutinnan. Som konsekvens härav skulle dessa icke kunna begränsa sina ekonomiska bidrag till kommunalförbund, såvitt rör sådan angelägenhet. — Förslaget öppnade möjlighet till gemensamt förbund för flera angelägenheter. På grund härav hade ansetts lämpligt att göra det möjligt för förbund att utöver styrelsen inrätta särskilda nämnder.

De under remissbehandlingen framförda förslagen om att valbarheten vid val av förbundsfullmäktige icke skulle vara inskränkt till medlemskommunernas fullmäktige upptogs i ett par likalydande motioner, FK: 504 av herr Gunnar Andersson och AK: 645 av herr Sköldin m. fl. I samma motioner yrkades, att kommunalförbunden i likhet med kommuner (58 § KL och 64 § LL) skulle få viss underställningsfri lånerätt.

KU tillstyrkte (utl. 17) i allt väsentligt propositionens förslag. Motionerna avstyrktes, varvid utskottet dock, beträffande yrkandet om underställningsfri lånerätt, föreslog ett förtydligande av innebörd att kommunalförbund, liksom kommun, skall kunna utan underställning upptaga lån av statsmedel, som beviljats av Kungl. Maj:t eller, efter bemyndigande av Kungl. Maj:t, av statlig myndighet. — Fyra ledamöter reserverade sig till förmån för förslaget, att valbarheten vid val av förbundsfullmäktige icke skulle vara inskränkt till medlemskommunernas fullmäktige.

Kamrarna följde utskottet (skr. 309). Den nya kommunalförbundslagen (SFS 281) trädde i kraft den 1 januari 1958.

I samma proposition (150) framlades förslag till ändringar i *lagen om ordning och villkor för ändring i kommunal och ecklesiastik indelning*. Även detta förslag grundade sig på kommunalförbundskommitténs nyss nämnda betänkande. Ändringarna berörde icke reglerna om förutsättningar för indelningsändring utan främst föreskrifterna om ekonomisk reglering, om tiden för indelningsändrings ikraftträdande, om nyval samt om förfarandet vid indelningsändring. I sistnämnda hänseende hade av kommitténs majoritet föreslagits, att — i anslutning till tidigare decentraliseringssträvanden — utredningsförfarandet i indelningsärenden, vilket hittills letts av kammarkollegiet, skulle överflyttas till länsstyrelserna. Propositionen tog emellertid avstånd härifrån. Någon motion väcktes icke i denna fråga. — Utskottet tillstyrkte (utl. 17) till alla delar förslaget till ändringar i indelninglagen. En ledamot uttalade i särskilt yttrande sin anslutning till kommitténs förslag om decentralisering av utredningsförfarandet. Kamrarna följde även i denna del utskottet (skr. 309). Det må anmärkas, att lagens namn förenklades i samband med ändringarna; nu heter den lagen om ändring i kommunal och ecklesiastik indelning (SFS 282).

En särskilt för städerna betydelsefull nyhet på kommunalrättens område utgör *lagen om rätt för kommun att uttaga avgift för vissa upplåtelser å allmän plats, m. m.* Sedan länge ha kommuner i stor omfattning uttagit avgifter av dem som drivit försäljningsverksamhet av olika slag från stånd på allmänna platser. Även i vissa andra likartade fall ha avgifter uppburits. Domstolsavgöranden ha visat, att uttagandet av avgifter i stor utsträckning saknat lagligt stöd. Det främsta syftet med den nu antagna lagen var att skapa laglig grund för avgifter som nu sagts.

Lagen behandlar även upplåtelse mot avgift av parkeringsplatser. De

avgifter, som kommuner redan hittills stundom upptagit för upplåtelse av parkeringsplatser, ha i princip icke fått sättas högre än självkostnaderna. Enligt den nya lagen skall emellertid kommun få bestämma avgifterna med hänsyn till vad som erfordras för ändamålsenlig trafikreglering och alltså få differentiera avgifterna i erforderlig omfattning.

De i lagen avhandlade avgifterna ha utformats såsom offentlighetsrättsliga avgifter, och lagen har kommunallags karaktär. Beslut om uttagande av avgift skall underställas länsstyrelsen.

Förslag till lagen hade förelagts riksdagen genom proposition (157). I två likalydande motioner, FK: 505 av herr Lundström och AK: 657 av herr Carlsson i Stockholm, hade yrkats, att parkeringsavgifter, liksom tidigare, skulle få uttagas allenast med det belopp som erfordrades för täckande av självkostnaderna för »avgiftsbelagd parkeringsmätare». KU tillstyrkte (utl. 16) till alla delar propositionen och avstyrkte motionerna. Kamrarna biföllo utskottets hemställan (skr. 308, SFS 259).

En flera gånger förut ventilerad kommunalrättslig fråga väcktes på nytt genom två likalydande motioner från högerhåll, FK: 97 av herrar Ebbe Ohlsson och Yngve Nilsson samt AK: 121 av herr Edlund m. fl. Motionerna åsyftade, att krav på *formell kompetens i viss omfattning för kommunala revisorer* skulle införas. KU avstyrkte (utl. 6) motionerna. Utskottet hänvisade till att lagstiftningen redan underlättar för kommunerna att välja kvalificerade revisorer på det sättet, att — till skillnad från vad som gäller för kommunala förtroendeuppdrag i allmänhet — även andra än kommunmedlemmar äro valbara. Vidare berörde utskottet, att statsmakterna tidigare vid flera tillfällen tagit avstånd från förslag om kompetenskrav för kommunernas revisorer under hänvisning framför allt till att utvecklingen mot mera fackmässig revision borde främjas på frivillighetens väg av kommunerna och deras sammanslutningar. Efter att ha redogjort för vissa åtgärder med syfte att stärka revisionsorganens ställning uttalade utskottet, att revisionsverksamheten inom kommunerna även i fortsättningen vore bäst betjänt av att varje kommun inom den av kommunallagstiftningen uppdragna ramen gäve verksamheten den inriktning och organisation, som kommunen — eventuellt efter samråd med vederbörande kommunförbund — funne motsvara behovet. — Kamrarna följde utskottet.

Erik Holmberg.

Riksdagen och utrikespolitiken 1956. Remissdebatten 19—20 januari var i båda kamrarna praktiskt taget helt fri från utrikespolitiska inslag. Vårsessionens särskilda utrikesdebatt anordnades 1956 åter med utgångspunkt från ett regeringsmeddelande enligt RO § 56.¹ Meddelandet framfördes som vanligt i FK av Erlander och i AK av Undén. Det utgjordes av en sedvanlig rundmålning av den internationella situationen. I FK försökte statsministern påvisa en skiljelinje mellan sin egen och högergruppledaren Ewerlöfs uppfattning om alliansfrihetens innebörd. På

¹ Såsom framgått av översikterna för 1954 och 1955 hängdes utrikesdebatten under dessa år upp på tredje huvudtiteln resp. en skrivelse ang. Nordiska rådets verksamhet.

det hela taget svarade debatten dock väl mot Sändlers påpekande, att det inte förelåg några sådana tvistefrågor som skulle nödvändiggöra en särskild utrikesdebatt. »Den väsentliga karaktären av vad vi förehar idag är ett informationssammanträde men inte en debatt i ordets egentliga mening». I anknytning till denna allmänna reflexion lämnade Sandler informationer om nedrustningsfrågans aktuella läge. I AK fick debatten ett något hetsigare förlopp, särskilt på grund av Hjalmarsons fräna kritik av Sovjetunionens politiska mål och medel. Utrikesminister Undén beklagade att högerledaren fann det »angeläget att år efter år hopa anklagelser mot Sovjetunionen varje gång vi har en utrikesdebatt, precis som om syftet med debatten vore att ställa Sovjetunionen inför rätta här i svenska riksdagen för dess politik». I övrigt kretsade debatten i båda kamrarna till stor del kring olika problem rörande Sveriges medverkan i internationellt samarbete.²

Tabell 1. Utrikesdebattens partistruktur.

Kammare	Regeringspartier				Oppositionspartier					
	soc. dem.		b. f.		höger		f. p.		kom.	
	antal	längd	antal	längd	antal	längd	antal	längd	antal	längd
FK	4	22	3	7	2	6	2	8	1	3
AK	5	30	1	4	4	13	5	17	1	7
Summa FK o. AK	9	52	4	11	6	19	7	25	2	10

I tabellen betecknar »antal» antalet personer som deltagit i debatten och »längd» anförandenans sammanlagda längd i debattsidor.

Höstsessionens remissdebatt, vid utskottsremissen av prop. 188 om investeringsavgift för år 1957, ägde rum den 31 oktober under intryck av resningen i Ungern och det korta kriget kring Suezkanalen. I båda kamrarna inleddes höstremissen med en utrikespolitisk regeringsdeklaration. Någon utrikesdebatt följde icke, endast instämmanden i regeringsdeklarationen.

Interpellations- och frågeinstitutens användning för att väcka debatt och erhålla upplysningar i utrikespolitiska ämnen framgår av tabell 2.

Tabell 2. Spörsmål i utrikespolitiska ämnen vid 1956 års riksdag.
(Inom parentes anges hela antalet spörsmål av angivet slag.)

Kammare	Spörsmål	Vårsessionen	Höstsessionen	Hela riksdagen
FK	Interpellationer	1 (24)	— (9)	1 (33)
	Enkla frågor	— (2)	1 (8)	1 (10)
AK	Interpellationer	2 (87)	3 (38)	5 (125)
	Enkla frågor	4 (28)	4 (24)	8 (52)

² Utrikesdebatten $\frac{7}{8}$ varade i FK drygt fyra tim. och i AK närmare sex tim. I följande tabell upptages regeringsdeklarationen som socialdemokratiskt inlägg. Från regeringen yttrade sig i FK Erlander och fru Lindström och i AK Undén och Lange.

Vårsessionens och riksdagens enda utrikespolitiska interpellation i FK hade storpolitisk bakgrund. Den gällde den svenska vapenindustriens engagemang i Egypten och vilka insatser Sverige gjort i FN för att trygga staten Israels fortsatta existens. Interpellationen besvarades av statsministern.³

I AK besvarade utrikesministern under vårsessionen två interpellationer. Den ena gällde frågan om återbetalning av vissa tyska obligationer,⁴ den andra framställdes i anledning av att svenska fiskare vid anlöpande av dansk hamn förvägrats tillstånd att transportera sin fångst till Sverige.⁵ Höstsessionens interpellationer rörde så skiftande ämnen som åtgärder i Sverige för att förverkliga en rekommendation från Nordiska rådet om likställighet för nordiska medborgare beträffande sportfiskare med handredskap längs havskusterna,⁶ rättskränkningar mot egyptiska medborgare av judisk börd⁷ och antidumping-lagstiftning.⁸ Interpellationerna besvarades av statsrådet Nilsson, statsrådet Lindell i egenskap av fungerande utrikesminister och handelsministern. Höstsessionens enkla fråga med utrikespolitisk anstrykning besvarades av handelsministern och gällde de s. k. margarinresorna till Norge och Danmark.⁹

I AK besvarade utrikesministern under vårsessionen dels en fråga om de åtgärder som vidtagits för att bringa klarhet i försvinnandet av motorfartyget »Dan», dels en fråga om vad som gjorts för att bemöta oriktiga uppgifter om Sverige i utländska publikationer.¹⁰ Handelsministern gav i anslutning till utrikesdebatten en begärd redogörelse för resultaten av

³ Interpellant Oswald (fp). Interpellationssvar och efterföljande överläggning tog över 45 minuter. FK 15, ss. 54 ff. Utrikespolitisk underton hade även Öhmans (k) interpellation om tidskriften Life's reportage från svenska försvarsanläggningar. Den besvarades av försvarsministern. FK 9, ss. 10 ff.

⁴ Interpellant Cassel (h). Utrikesministerns svar antydde närmast att han ansåg interpellationen vara grundlagsstridig och att den alltså ej bort tillåtas av kammaren. Undén yttrade bl. a.: »Jag vill framhålla att likvidationsnämnden intager en ställning motsvarande en domstols. . . . Det torde under sådana förhållanden inte vara riktigt, att jag i riksdagen inlåter mig på ett bedömande av likvidationsnämndens beslut eller underlåtenhet i vad avser de ifrågakommande obligationerna.» Svar och repliker tog ca fem minuter. AK 4, s. 22.

⁵ Interpellant Braconier (h). Debatten, i vilken utom Undén och interpellanten även Levin (s) deltog, varade en dryg kvart. AK 21, ss. 3 ff.

⁶ Interpellant Severin (s). I överläggningen deltog även Svensson i Ljungskile. Den varade ca 12 minuter. AK 33, ss. 14 ff.

⁷ Interpellant Rimmerfors (fp). Inlägg i debatten, som varade ca 12 minuter, gjordes även av Braconier (h). AK 33, ss. 134 ff.

⁸ Interpellant Skoglund i Doverstorp. Efter svaret utspann sig en tims lång tullpolitisk debatt med inlägg också av Boija (fp) och Hagberg (h). AK 26, ss. 23 ff.

⁹ Frågeställare Niklasson (bf). Sedan kammaren beslutat om inskränkning i yttrandefriheten, som jämlikt kammarens ordningsstadga § 20, mom. 4 gäller beträffande debatt efter svar på enkel fråga, yttrade sig även Näsgård (bf). Hela debatten tog sju minuter. FK 33, ss. 7 f.

¹⁰ Frågeställare var i båda fallen Braconier. Frågan om »Dan» ledde till ett par repliker (tid ca sex minuter) mellan frågeställaren och utrikesministern. AK 7, ss. 14 f. Frågeställaren klagade över att han i strid med bruk icke blivit underrättad i förväg »i varje fall om vilken dag man skall få svaret». Svar och replik om de felaktiga uppgifterna om Sverige tog ca sju minuter. AK 10, ss. 28 f.

OEEC:s senaste ministermöte.¹¹ Den fjärde enkla frågan i AK under vår-sessionen gällde spørsmålet om svenskt deltagande i en av finska riksdagen beslutad bro över Torne älv och besvarades av »vägministern».¹²

Av höstsessionens frågor i AK gällde en det nordiska samarbetet beträffande atomkraftens fredliga bruk. Den besvarades av handelsministern, som även fick redogöra för förhandlingarna om samfärdseln mellan Norge och Sverige.¹³ Två enkla frågor speglade världspolitikens dagshändelser. Statsministern besvarade i höstsessionens remissdebatt spørsmål om den svenska statens humanitära hjälp till Ungern och angående de sovjetryska ledarnas beramade besök i Sverige.¹⁴

Utrikesnämnden sammanträdde år 1956 10 gånger (18/1, 25/1, 6/3, 17/4 och 20/4 — ett sammanträde fördelat på två dagar —, 27/7, 13/8, 21/9, 28/9, 26/10, 5/11).

Utrikesutskottet torde icke under något år sedan det andra världskrigets slut ha varit mindre arbetstyngt än 1956. Utskottet hade endast att avge fem utlåtanden och i intet av dessa påkallades ett längre yttrande än knappt en sida. Antalet sammanträden var fem, varav ett under höst-sessionen. Utskottets medlemmar ålades icke vid något tillfälle särskilt att iakttaga tystnadsplikten. Av utskottets sammanträden ägnades ett (23/2) åt informationer. De gällde planerna på samarbete inom Parisorganisationens ram rörande atomenergiens fredliga användande och följdes av diskussion med deltagande av utrikes- och handelsministern. Detta var det enda sammanträde, vid vilket regeringsmedlemmar var närvarande. Föredragande från utrikesdepartementet, tagna utanför utskottets eget kansli, utnyttjades vid tre sammanträden.¹⁵ Enligt protokollen var vid utskottets sammanträden i genomsnitt 7,6 medlemmar närvarande från både FK och AK.¹⁶

Såsom framgår av tabell 3 avläts till 1956 års riksdag sammanlagt 23 propositioner i utrikespolitiska ämnen. Sex av propositionerna framlades under höstsessionen. I FK väcktes sju utrikespolitiskt präglade motioner, varav fem självständiga och två följd-motioner. I AK väcktes nio motioner, varav sex självständiga och tre följd-motioner. Samtliga motioner framlades under vår-sessionen. Propositionernas och motionernas fördelning på utskott samt antalet avgivna utskottsutlåtanden i utrikespolitiska ämnen visas i tabell 3.

¹¹ Frågeställaren Braconier. Handelsministern och frågeställaren ägnade frågan ca 10 minuters meningsutbyte. AK 9, ss. 52 ff.

¹² Frågeställaren Larsson i Hedenäset (bf). Svar och replik tog fem minuter. AK 10, s. 5.

¹³ Frågeställare var i det första fallet Braconier, i det andra Cassel. Svar och replik tog beträffande atomkraften ca tio minuter i anspråk (AK 26, s. 7 ff.), och beträffande samfärdselsförhandlingarna åtta minuter (AK 33, ss. 51 f.).

¹⁴ Frågeställaren om Ungern var Dahlén (fp). AK 27, s. 3. — Frågan om de sovjetryska ledarnas besök framställdes av Andersson i Dunker (bf). Svaret följdes av en över 40 minuter lång debatt, i vilken, efter debattrestriktionernas upphävande, deltog utom statsministern och frågeställaren Ohlin (fp), Skoglund i Umeå (s), Hjalmarson (h), Hagberg (k) och Pettersson i Dahl (bf). AK 28, ss. 67 ff.

¹⁵ För föredragning av prop. 56, 145 och 194.

¹⁶ Huruvida den protokollförda närvaron helt överensstämmer med den verkliga synes ovisst. Inom vissa utskott förekommer det nämligen, att i ett ärende intresserade medlemmar får anteckna sig som närvarande utan att inställa sig.

Tabell 3. *Utrikesfrågors utskottsbehandling vid 1956 års riksdag.*

	UtrU	StU	BevU	1LagU	2LagU	3LagU	JU	Summa
Propositioner o. skrivelser	4	4	7	4	3	1	1	24
Självständiga motioner	1	3	1	1	—	—	—	6
Följdmotioner	—	1	1	1	—	—	—	3
Utskottsutlåtanden	5	7	8	5	3	1	1	30

Till utrikesutskottet hänvisades endast tre propositioner och en skrivelse. Av propositionerna gällde två svensk handelspolitik. I den ena begärdes godkännande av handelsavtal mellan Sverige och Tjeckoslovakien (prop. 56) och i den andra av ett tilläggsprotokoll till 1950 års överenskommelse angående ev. europeisk betalningsunion (prop. 194).¹⁷ I den tredje propositionen anhölls om riksdagens yttrande över vissa av Europarådet fattade beslut (prop. 145). Skrivelsen innehöll en rapport från Nordiska rådets svenska delegation om rådets verksamhet (skr. 82).

Av de fyra till statsutskottet remitterade propositionerna betingades två av Sveriges medlemskap i Förenta nationerna. Den ena gällde extra anslag till den verksamhet som bedrivs av FN:s flyktingkommissarie (prop. 190), den andra organiserandet av en svensk FN-styrka (prop. 198). Statsutskottets båda återstående utrikespropositioner rörde det svensk-norska samarbetet om Trondheimsleden (prop. 120 och 201).¹⁸

Fem av de sju propositioner, som hänsköts till bevillningsutskottet, gällde olika avtal till undvikande av dubbelbeskattning. (Belgien med kolonier prop. 33 och 46, Frankrike prop. 170, Nya Zeeland prop. 181, Norge prop. 187). De två återstående propositionerna betingades av Sveriges anslutning till det allmänna tull- och handelsavtalet (GATT). Den ena avsåg Sveriges anslutning till ett reviderat GATT-avtal och till organisationen för handels-samarbete (OTC) m. m. (prop. 74).¹⁹ I den andra propositionen begärdes godkännande av vissa inom ramen för GATT-avtalet lämnade tullkoncessioner jämte vissa därav föranledda ändringar i gällande tulltaxa m. m. (prop. 191).

Av de fyra till första lagutskottet remitterade propositionerna rörde den

¹⁷ Handelsavtalet med Tjeckoslovakien (prop. 56) godkändes av regeringen ^{16/8} 1955, undertecknades ^{29/8} för retroaktivt ikraftträdande från ^{1/8}. Beslut om avlåtande av prop. ^{27/1} 1956. Riksdagsbeslut ^{7/3}. — Prop. rörande den europeiska betalningsunionen undertecknades ^{29/6} 1956 och skulle utan hinder av ratifikationsbestämmelserna tillämpas från och med ^{1/7}. — Prop. till riksdagen beslöts ^{26/10}. Riksdagsbeslut ^{21/11}.

¹⁸ Prop. 120 ang. godkännande av avtal mellan Sverige och Norge rörande transittrafiken över hamnar i Trondheimsfjorden, m. m., och prop. 201 ang. viss ändring i detta avtal.

¹⁹ I propositionen begärdes bemyndigande för Kungl. Maj:t att för Sveriges del godkänna sådana ändringar i avtalen som framdeles kan komma att beslutas, i den mån dessa ändringar icke krävde författningsändringar av beskaffenhet att påkalla riksdagens medverkan. Prop. 74, s. 40. Denna fullmakt gavs utan kommentar vare sig från bevillningsutskottet eller i kamrarna.

första förlängd giltighet av lagen om återställande av viss från främmande land härrörande egendom (prop. 21) och den andra ratifikation av ett rättshjälpsavtal mellan Sverige och Frankrike (prop. 100). De två återstående propositionerna gällde normalisering av förbindelserna mellan Sverige och Tyskland; de avsåg godkännande av överenskommelser mellan Sverige och Förbundsrepubliken Tyskland rörande tyska tillgångar i Sverige. (prop. 172), och återställande av rättigheter på det industriella rättsskyddets område. Andra lagutskottet fick den sedvanliga propositionen med anhållan om riksdagens yttrande angående vissa av Internationella arbetsorganisationen (ILO) fattade beslut (prop. 18), samt propositioner rörande ratifikation av konventioner om social trygghet, dels mellan de fem nordiska länderna (prop. 17), dels mellan Sverige och Italien (prop. 141). Tredje lagutskottet behandlade den internationella konventionen av år 1954 till förhindrande av havsvattnets förorening genom olja, m. m. (prop. 23).

Den till jordbruksutskottet remitterade propositionen gällde Sveriges anslutning till ett internationellt veteavtal (prop. 183).

Av de sex självständiga motionerna behandlade utrikesutskottet ett kommunistiskt motionspar om avgivande av en neutralitetsförklaring från Sveriges sida.²⁰ Statsutskottet yttrade sig över ett par förslag som rörde frågan om en fond för kulturellt samarbete mellan Sverige och Finland.²¹

Ett annat motionspar gällde också det nordiska samarbetets finansiering. I detta begärdes, att stiftelser med huvudsakligt ändamål att främja nordiskt samarbete skulle medges skattefrihet.²² Flyktingproblemen återspeglades i ett motionspar om överförande till Sverige av familjer från flyktingläger i Europa.²³ I en motion i AK begärdes slutligen en utredning för att fastställa i vad mån svensk rätt strider mot de förpliktelser som Sverige åtagit sig enligt Europarådets konvention angående skydd för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna.²⁴

Av de tre följdmotionerna innehöll ett likalydande motionspar de protektionistiska fruktodlarnas sedvanliga invändningar mot GATT-politikens liberalisering av utrikeshandeln.²⁵ I ett kommunistiskt motionspar riktades invändningar mot förverkligandet av Trondheimsleden.²⁶ En motion väcktes i AK i anledning av propositionen rörande tyska tillgångar i Sverige.²⁷

Debatterna kring propositioner och motioner i utrikespolitiska ämnen var som vanligt få. Längre debatter ägde rum endast kring förslagen om Sveriges anslutning till det reviderade GATT-avtalet (prop.

²⁰ I: 402 av Öhman och Norling och II: 476 av Hagberg m. fl.

²¹ I I: 15 av Arrhén m. fl. och II: 23 av Ericsson i Näs m. fl. yrkades att den Längmanska A-fondens avkastning skulle utnyttjas till angivet ändamål. I I: 109 av Grym m. fl. och II: 103 av Jansson i Kalix m. fl. yrkades, att fonden istället skulle komma Norrland till godo.

²² I: 307 av Ohlön och II: 223 av Edberg.

²³ I: 229 av Wahlund m. fl. och II: 135 av fröken Wetterström m. fl.

²⁴ II: 590 av Håstad.

²⁵ I: 490 av Elofsson m. fl. och II: 657 av Hansson i Skegrie m. fl. i anledning av prop. 74.

²⁶ I: 522 av Öhman och Norling och II: 709 av Hagberg m. fl. i anledning av prop. 120.

²⁷ II: 774 av Dickson i anledning av prop. 172. Motionären efterlyste en ursäkt från svensk sida för den tidigare förda politiken på detta område.

74),²⁸ om bidrag till FN:s flyktinghjälp (prop. 190)²⁹ och om de svenska förpliktelserna enligt Europarådets konvention angående skydd för de mänskliga rättigheterna etc.³⁰ Särskilt anmärkningsvärt är, att riksdagen icke upptog diskussion om Nordiska rådet trots det intresse som särskilt 1954 visades frågan om information och tillfälle till debatt om rådets verksamhet.

I dechargebetänkandet berördes ingen utrikesfråga.

Nils Andrén.

Konstitutionella och kommunala förslag framlagda för 1958 års riksdag. Även om 1809 års RF inom kort anse hr Eskilsson (h) och fru Gärde Widemar (fp) samt hr Braconier (h) m. fl. (flera partier) att 150-årsdagen av *RF:s tillkomst* icke bör få gå helt obeaktad förbi (I: 117 och II: 138). Då det var den svenska riksdagen som våren 1809 utarbetade RF, ankommer det nu på riksdagen att taga initiativet till firandet av minnet av grundlagens tillkomst.

I likalydande motioner (I: 79 och II: 49) föreslår hr Dahl m. fl. (s) samt hr Spångberg m. fl. (s) en förutsättningslös undersökning angående *statschefens ställning* i en modern svensk parlamentarisk demokrati. Motionärerna erinra om att i direktiven för 1954 års författningsutredning bl. a. anfördes, att ett hinder mot en önskvärd rationalisering av regeringens arbetsformer var, att författningen betraktade statsråden allenast som markens rådgivare. En kodifiering av den parlamentariska praxis som trots grundlagen arbetat sig fram kommer att avsevärt reducera Konungens formella beslutanderätt. Åt författningsutredningen bör därför enligt motionärernas mening uppdragas att närmare utreda frågan om statschefens ställ-

²⁸ Debatten rörde enbart trädgårdsnäringsintressen. I FK, där den varade något mer än en halvtimme, deltog Elofsson (bf), Kronstrand (fp), Velandér (h), Oscar Carlsson (s), Bengtsson (fp) och, som bevillningsutskottets talesman, Sjö-dahl (s), FK 18, ss. 89 ff. I AK varade debatten omkring 50 minuter med deltagande av Kristensson i Osby (fp), Nilsson i Bästekille (h), Hansson i Skegrie (bf), Sundström (s), Jansson i Aspeboda (bf) och Ahlsten (fp). AK 18, ss. 134 ff.

²⁹ Debatten ägde rum endast i AK, där frågan uppkallade Dickson (h), Dahlén (fp), statsrådet Lindström (s), Braconier (h), Orgård (s) och fru Renström-Ingenäs (s) till en timplång överläggning. AK 32, ss. 68 ff.

³⁰ FK-överläggningen varade blott ca 20 minuter, medan den i AK tog en halvtimme i anspråk. Debatten inleddes i båda kamrarna av utrikesminister Undén, utrikesutskottets ordförande Sandler (s) (som ansåg motionen blotta »fullständigt onödig samvetsömhet, gränsande till självplågeri») och Alexandersson (fp). I AK uppträdde första lagutskottets ordf. Rylander (fp), Dickson (h) samt Braconier (h). Av diskussionen framgick att bekymren främst gällde de administrativa frihetsberövandena. FK 15, ss. 129 ff.; AK 15, ss. 178 ff.

Den kommunistiska neutralitetsmotionen ledde i AK till en halvtimmeslång debatt mellan huvudmotionären Hagberg, utrikesministern och Pettersson i Dahl (AK 17, ss. 86 ff.). Kortare yttranden eller replikskiften ägde i FK rum kring de självständiga motionerna I: 307 (FK 30; s. 41) och I: 402 (FK 17, ss. 86 ff.) och i AK kring prop. 120 (AK 15, s. 92) och 172 (AK 23, ss. 70 ff.). I anslutning till prop. 198 avgav försvarsministern (Nilsson) en deklaration om den svenska FN-bataljonen (AK 29, ss. 38 ff.). Av de självständiga motionerna föranledde i AK II: 135 kortare inlägg (AK 15, s. 51 f.).

ning i en modern svensk parlamentarisk demokrati, omfattande både de konstitutionella och representativa sidorna av skilda system. — Hr Öhman m. fl. (k) samt hr Hagberg m. fl. (k) föreslå (I: 109 och II: 128) att riksdagen för sin del måtte uttala sig för att Sverige vid den nuvarande konungens bortgång ombildas till *republik* och att åt författningsutredningen uppdrages att utarbeta förslag till de härför erforderliga grundlagsändringarna.

Med återopande av den livliga debatten i pressen efter regeringsombildningen hösten 1957 rörande *statsrådsedens* berättigande och främst av stöd av den utredning docent Hans Meijer publicerat i denna tidskrift (1957 s. 404—406) föreslå (I: 8 och II: 8) hr Ollén (fp) och Hr Larsson i Stockholm (fp) en riksdagens hemställan, att Kungl. Maj:t måtte slopa eden. — Frågan föranledde även en interpellation i AK av hr Alemyr (s), vilken besvarades av justitieministern den 29 januari. Denne förklarade, att ärendet borde överlämnas till författningsutredningen. Han omnämnde samtidigt, att justitiedepartementet uppdragit åt riksarkivarien att hjälpa till med en översyn av edens lydelse.

Frågan om möjlighet till *domstolsmässig prövning av rättsfrågor i förvaltningen* har under senare år livligt diskuterats. Motioner i ämnet avisades 1956 och 1957 av riksdagen med hänvisning till att Kungl. Maj:t ännu icke tagit ställning till besvärssakkunnigas principbetänkande (S. O. U. 1955: 19). Så har emellertid senare skett och enligt nya direktiv av den 10 januari 1958 skola besvärssakkunniga icke längre syssla med dessa spörsmål. Då alltså åtgärder från Kungl. Maj:ts sida icke äro att vänta anse hr Ohlon m. fl. (fp) och hr Ohlin m. fl. (fp) i likalydande motioner (I: 27 och II: 32) tiden inne för riksdagen att uttala sin mening samt yrka på en förutsättningslös utredning av frågan i hela dess vidd. — Även hr Håstad (h) an knyter (II: 344) till dessa nya direktiv för besvärssakkunniga och yrkar likaledes på en utredning.

Redan 1955 framhölls i en folkpartimotion att den stegrade arbetsbelastningen medfört att *JK-ämbetet* icke hade resurser nog att fylla avsedda funktioner, och att åtgärder därför voro nödvändiga för en förstärkning och effektivisering av ämbetet. I likalydande motioner (I: 110 och II: 151) framhålla hr Ohlon m. fl. (fp) och hr Ohlin m. fl. (fp) att till JK:s viktigaste arbetsuppgifter utöver den som »kronjurist» hör att övervaka statens ämbets- och tjänstemän och beivra begångna fel. Enligt instruktionen skall JK fullgöra detta uppdrag genom att företa inspektioner och genom granskning av de arbetsredogörelser, som ämbetsverk och domstolar äro skyldiga att årligen avgiva. Denna inspektionsverksamhet kan emellertid icke upprätthållas i önskvärd omfattning. Myndigheternas arbetsredogörelser anse motionärerna icke heller tjänliga som underlag för en kontroll. Även i fråga om behandlingen av inkomna klagomål har en balans uppkommit. Utvecklingen har alltså medfört, att JK icke kan taga några egna initiativ för kontroll och övervakning. Motionärerna yrka därför på en översyn över JK-ämbetets arbetsuppgifter och organisation.

Med anledning av en interpellation av hr Rylander (fp) förklarade justitieministern den 29 januari i AK, att han var beredd att med det snaraste påbörja en utredning om revision av bestämmelserna i *RF* § 28 om svenskt

medborgarskap som förutsättning för erhållande av offentlig tjänst, särskilt med hänsyn till det vidgade nordiska samarbetet.

Trots att 1957 års kyrkomöte avvisade förslaget om *kvinnas behörighet till prästerlig tjänst* förelades riksdagen ett förslag i ämnet i prop. nr 30. Vid bifall till framställningen ämnar Kungl. Maj:t inkalla ett urtima kyrkomöte hösten 1958. — I likalydande motioner (I: 29 och II: 33) av hr Ewerlöf m. fl. (h) och hr Hjalmarson m. fl. (h) yrkas däremot på att riksdagen måtte besluta att uppskjuta behandlingen av detta ärende till 1959 års riksdag för att giva de kyrkliga kretsarna nödig tid till omprövning av sitt ställningstagande.

Hr Holmberg m. fl. (k) yrkar (II: 50) att riksdagen för sin del måtte besluta att med upphävande av RF § 87 mom. 2 med dess stadgande om kyrkomötes samtycke vid stiftande, förändring eller upphävande av *kyrkolag* ändra lydelsen av mom. 1 till att omfatta »allmän civil- och kriminallag samt kyrkolag . . .».

Den svenska *stadsbudgeten* omfattar omkring 1500 anslagsposter enbart på driftsbudgeten, vilket gör densamma mycket svåröverskådlig. I likalydande motioner (I: 291 och II: 377) framhålla hr Mannerskantz m. fl. (h) och hr Heckscher m. fl. (h) att, även om samtliga löneanslagsposter fortfarande måste uppföras, kunna sakanslagen under t. ex. 500.000 kr. utgå ur budgeten och ersättas med ett större anslag till extra utgifter under varje huvudtitel. Det är uppenbart, att statsutskottets arbete därigenom skulle minskas. Riksdagens möjligheter att genomföra besparingar skulle även underlättas, när det endast gäller att sänka dessa extra utgiftsposter i stället för det mödosamma arbetet att söka åstadkomma besparingar på ett stort antal delposter, där givetvis effekten av en nedprutning är ytterst svårbedömlig. Motionärerna förutsätta därutöver, att även finansdepartementets arbetsbörda skulle kunna nedbringas, därest Kungl. Maj:t med fullföljande av samma grundsatser ger verk och myndigheter större rörelsefrihet inom ramen för angivna maximibelopp. Denna senare tanke förefaller föga realistisk, då som bekant »budgetmanglingen» bygger på betydligt mer finfördelade anslagsposter än som framgår av statsverkspropositionen, och denna detaljgranskning säkerligen även i fortsättningen kommer att anses vara nödvändig för framräkningen av de olika huvudtitlarnas anslag till extra utgifter.

Eftersom den nuvarande ordningen för val av utskottsledamöter och suppleanter utnyttjas så att det kommunistiska partiets nio ledamöter bliva utan *utskottsplacering*, yrka (II: 229) herr Nilsson i Gävle och Karlsson i Stuvsta (k) på en utredning — eventuellt genom 1954 års författningsutredning — i syfte att bereda samtliga riksdagspartier möjlighet att delta i utskottsarbetet.

I likalydande motioner (I: 32 och II: 35) föreslå hr Ragnar Bergh (h) samt hr Nilsson i Göteborg (s) m. fl. (flera partier) en utredning av frågan om ändrad ordning för *val av statsrevisorer*. RF § 72 föreskriver endast att 12 revisorer årligen skola väljas, varav sex för vardera kammaren. Enligt en tämligen fast praxis utses revisorer av samtliga partier efter anciennitetsprincipen och omväljas högst två gånger. Detta leder till att icke alltid de för uppdraget lämpligaste utses samt till att den insyn i statsförvalt-

ningen revisorerna erhålla icke i önskvärd utsträckning kommer riksdagsarbetet tillgodo, då revisorerna ofta endast ha en kort tid kvar som riksdagsledamöter. Av riksdagens nuvarande ledamöter ha sålunda endast nio i första och tio i andra kammaren varit revisorer. För att möjliggöra en ändring av denna praxis föreslå motionärerna en sådan ändring av RO § 72 att revisorerna väljas för treårsperioder med rätt till omval. Årligen skulle då endast fyra revisorer väljas.

Enligt RO § 75 kan val till utskott m. m. ske med acklamation om endast en lista föreligger upptagande namn å så många personer, som valet avser, och om denna lista godkänts av de av kammaren utsedda ledamöterna i talmanskonferensen. Hr Arrhén m. fl. (h) framhålla (I: 9) att denna enkla metod icke kan användas vid *val av talmän*, kammarsekreterare och ledamöter i talmanskonferens, eftersom talmanskonferensen då ännu icke utsetts. I dessa fall måste valen ske med slutna sedlar och ett tidsödande sammanräkningsförfarande, trots att som regel endast ett namn respektive en lista föreligger. Vid samma plenum väljes för övrigt först ledamöter i talmanskonferensen och omedelbart därefter kanslideputerade, kanslitillsättare och ekonomideputerade; de senare med acklamation, ehuru rimligen ledamöterna i talmanskonferensen icke haft tid att godkänna listorna. Motionärerna anse, att samtliga dessa val borde kunna ske med acklamation och föreslå, att frågan hänvisas till 1954 års författningsutredning »för bedömande och uttalande, avsett att ligga till grund för en ny praxis på området», eller för utarbetande av eventuellt behövliga författningsändringar.

En polisanmälan om brott ävensom annat förundersökningsmaterial betraktas i princip som hemligt tills beslut om åtal fattas. Avskrivs ärendet förblir materialet hemligt. Däremot är en *anmälan mot tjänsteman till JO, MO eller JK offentlig handling*. Denna skillnad motiveras av kravet på offentlig insyn i tjänstemännens verksamhet. En sådan anmälan kan emellertid vara i lika hög grad menlig för tjänstemannen som en polisanmälan. Hr Eliasson i Stockholm (fp) yrkar (II: 348) därför på en utredning om lämpligare avvägning mellan enskilt och allmänt intresse kan ske ifråga om utlämnande av anmälningar, ställda till JO, MO och JK.

Hrr Olofson och Nilsson i Lönsboda (fp) föreslå (II: 97), att de promemorior, som utarbetas i nedre justitierevisionen i resningsärenden icke enligt TF 2: 4 skulle få betraktas som hemliga handlingar tills ärendet avgjorts av högsta domstolen.

I prop. nr 24 föreslås att den först för riksdagsmannaval (prop. 175/1952) och senare för kommunalval (prop. 71/1954) av riksdagen godkända lagstiftningen om ett *provisoriskt valsysteem* med jämförelsetalen 1,4 3 5 7 etc. skall utsträckas att gälla kommunalval för perioden 1959—1962. I likalydande motioner (I: 191 och II: 228) av hr Öhman (k) och hr Karlsson i Stuvsta m. fl. (k) samt i motion (II: 320) av hr Dahmén (fp) föreslås däremot att första divisorn ändras från 1,4 till 1,3.

En ojämn praxis råder för närvarande för i vilken utsträckning partiorganisationerna gratis kunna erhålla äkta make-kuvert vid val till andra kammaren och kommunala val. Hr Lundström (fp) m. fl. (flera partier) föreslå (I: 304—305) dels att en bestämmelse härom borde ingå i § 96 lag

om val till riksdagen och § 60 kommunala vallagen (I: 305) dels en uppräknning med 100.000 kr. av anslaget under XI huvudtiteln till vissa kostnader i anledning av allmänna val. — Hr Bengtson m. fl. (cp) föreslå (I: 253) sådan ändring av den promemoria, som utsändes till valförrättare, att skyldighet stadgas för dessa att möjliggöra för de politiska partierna att i omedelbar *anslutning till vallokalen utlägga valsedlar*.

I prop. nr 14 framlägges ett förslag till förordning om ändring i 1949 års kyrkomötesförordning. Besvärstiden för klagan över val till ombud vid kyrkomöte (10 §) föreslås nedsatt från 30 dagar till tre veckor. Ärkkebiskopen skall fortfarande fungera som ordförande vid kyrkomötet (11 §). Enligt nuvarande lydelse har Konungen att bland rikets biskopar utse en ersättare för denne. I stället föreslås att kyrkomötet skall välja en förste och en andre vice ordförande. Dessa ändringsförslag ha tidigare godkänts av 1957 års kyrkomöte.

I likalydande motioner (I: 108 och II: 230) föreslå hrr Boman (fp) och Persson i Svensköp en översyn av bestämmelserna om *val av kyrkomötets lekmannaombud* för att låta kyrkomötet så långt det är möjligt avspegla det kyrkliga livet och meningsriktningarna i församlingarna. Ur denna synpunkt föreslå motionärerna att antalet prästerliga ombud (nu 43) begränsas i förhållande till lekmanna-representanterna (nu 57). I 1946 års kyrkomötesbetänkande (S. O. U. 1946: 32) förklarades att direkta val av lekmannaombuden måste vara det mest naturliga, men att svårigheten att åstadkomma sådana val voro oöverkomliga. Motionärerna anse icke detta vara fallet. I allt större utsträckning börja de mindre församlingarna införa kyrkofullmäktigeinstitutionen, och man torde kunna räkna med att denna snart blir obligatorisk. Vid samma valtillfälle kunde då väljas kyrkomötesombud och kyrkofullmäktige.

Hr Wahlund (cp) understryker (I: 248) betydelsen av de *politiska partierna* för utformningen av opinionsbildningen i landet. Partiernas ordinarie tillgångar förslås emellertid icke långt vid de ekonomiskt krävande valkampanjerna. Medel måste anskaffas från annat håll; främst från organisationer och enskilda företag, och risk föreligger då för att »penningresursernas» inflytande över det politiska livet kan bli alltför stort. Ur denna synpunkt anser motionären det vara önskvärt, att en »utjämning» kan åstadkommas och begär en utredning rörande möjligheterna att åstadkomma en bättre *balans mellan de olika politiska partiernas ekonomiska resurser i valrörelserna*. Frågan om partiernas ekonomi har tidigare behandlats i motioner vid 1949 års riksdag (se denna tidskrift 1949, s. 119), vilka föranledde tillkallande av partifinansieringssakkunniga. I sitt betänkande (SOU 1951: 56) avvisade dessa emellertid en offentlig redovisningsskyldighet av partiernas inkomster och utgifter.

I likalydande motioner (I: 78 och II: 51) föreslå hr Carl Albert Anderson m. fl. (s) och hr Sköldin m. fl. (s) beredande av möjligheter till *ekonomisk ersättning för kommunala fullmäktigeuppdrag*. Enligt beslut av 1950 års riksdag gavs vidgade möjligheter att lämna ersättning för kommunala förtroendeuppdrag men samtidigt avslogs motioner i vilka yrkades, att denna rätt skulle utsträckas att gälla även själva fullmäktigearbetet. Motio-

närerna anse nu tiden vara mogen för en uppmjukning av denna ståndpunkt och yrka på en utredning av frågan.

Hr Svärd (h) och hr Magnusson i Borås m. fl. (h) erinra om (I: 272 och II: 251) att *den offentliga verksamheten* starkt expanderat under de senaste decennierna. Både på den statliga och den kommunala sidan har man i ökad utsträckning drivit denna verksamhet genom aktiebolag, ekonomiska föreningar e. d. Sålunda torde omkring 1/3 av den verksamhet stadskommunerna bedriva i form av produktion av nyttigheter eller tjänster handhas av bolag. I första hand sker detta inom ramen för den kommunala kompetensen, men i icke ringa utsträckning ha kommunerna utvidgat sin verksamhet till områden, som icke kan anses tillhöra de gemensamma kommunala angelägenheterna. Utöver denna expansion, som i stor utsträckning möjliggjorts genom bolagsformen, erinra motionärerna om den bristande insynen för kommunmedlemmarna eller deras förtroendevalda i bolagens verksamhet. De yrka därför på en utredning rörande handhavandet av kommunal verksamhet i särskilda för ändamålet bildade associationsformer såsom aktiebolag, ekonomiska föreningar, stiftelser eller handelsbolag.

Ivar Beskow.

Avgången statsrådsledamots återinträde i riksdagsutskott. Såsom redan framgår av regeringsformens uppbyggnad — med en första del ägnad Konungen och hans befogenheter och den andra riksdagen — var det 1809 års grundlagsstiftare angeläget att noggrant skilja mellan dessa båda motpolar i det konstitutionella systemets maktbalans. Konungen skulle icke inom sitt område, dit även domaremakten räknades,¹ behöva tåla något intrång från riksdagens sida, och riksdagen skulle utan att bli utsatt för påtryckningar från Konungen eller hans medhjälpare utöva sina maktbefogenheter. Mot denna bakgrund är den diskussion att se, som 1809—10 fördes rörande den ställning statsrådets medlemmar och justitieråden skulle intaga i förhållande till ständerna.² Under det nya statsskickets allra första dagar hade den praxis tillämpats, att de som utnämnts till statsråd eller justitieråd lämnade sina platser på riddarhuset resp. i borgarståndet.³

I det första förslaget till RO, som konstitutionsutskottet framlade i sitt memorial nr 3 av den 5 augusti 1809, hade också intagits bestämmelser, som uteslöto justitieråden från representationsrätt i det stånd, vederbörande tillhörde. Emellertid mötte utskottets förslag i denna del viss kritik, vilket dock ej föranledde detta att frångå sin mening, då förslaget till RO företogs till förnyad granskning (KU 1809/10: 11 s. 268 och 301). Efter ytterligare överarbetning av förslaget till RO i ett särskilt jämkningsutskott blev slut-

¹ Se KU 1809/10: 3, s. 99, där det talas om »tjenstgörande Justitiæ-Råd, såsom utöfvande Konungens Högsta Domsrätt och i sådan egenskap utgörande, fastän mera indirect, en gren af Styrelsen»; se vidare ibidem s. 142 f. (KU 1809/10 citeras här efter Riksens Höglofl. Ständers Constitutions-Utskotts Memorialer och öfriga Expeditioner vid Riksdagen i Stockholm 1809—1810, Stockholm 1874).

² Rörande denna fråga kan hänvisas till C. G. Melander, »Regementsorgan och riksdagsarbete», Stockholm 1938, s. 1—19.

³ Se härom närmare E. Fahlbeck, »Ständsriksdagens sista skede 1809—1866», Stockholm 1934, s. 69 och 119—120, samt Melander, a. a., s. 5.

resultatet på dettas förslag, intaget i memorial av den 17 november 1809 (se RoA 1809/10 Nov. s. 809 o. 821), en kompromiss, enligt vilken stadgandet i RO § 41 kom att innehålla bl. a. följande: »tjänstgörande statsministrar, statsråd, justitieråd, hovkansler, justitiekansler, justitieombudsman samt statssekreterare» (vilka sistnämnda då medverkade i statsrådet) »kunna ej säte och stämma i sitt stånds plena förnekas; — — — i utskott eller val till utskott må icke någon av förenämnda personer deltaga». Vidare stadgades i paragrafen: »Ej må någon, av vilken Riksen ständer kunna fordra redo och ansvar, inväljas i utskott där redovisning för hans egna göromål och ämbetsåtgärder kan förekomma.»

Reglerna om förbud för statsråd och justitieråd att deltaga i utskott eller i utskottsval överfördes vid representationsreformen 1866 till 43 § i den nya RO. Vid regeringsrättens tillkomst 1909 utökades katalogen i paragrafen med regeringsråden; samtidigt flyttades bestämmelsen till RO § 44 för att 1933 ingå som ett nytt mom. 6 i RO § 37, vilken paragraf 1937 blev nuvarande § 36. Det ifrågavarande momentet undergick 1953 viss ändring, i det förbudet att deltaga i utskottsval begränsades till att gälla statsrådsledamot och avse val till konstitutionsutskottet i visst fall, varjämte förutvarande statsrådsledamot uttryckligen förbjöds att deltaga i det val till konstitutionsutskott, som följer närmast efter hans avgång.

I RO § 36: 3 nämnas två situationer, i vilka utskottsledamöter skola ersättas av suppleanter, nämligen då de avgå eller få förfall. I förra fallet är fråga om ett definitivt hinder för den ursprungligen valde utskottsledamoten att vidare deltaga i utskottets arbete, vilket får till följd, att den främste suppleanten rycker in på den avgångnes plats i utskottet; i det senare fallet föreligger ett tillfälligt hinder för utskottsledamoten, vilken, så snart detta upphör, åter träder in på sin plats i utskottet. De vanligast förekommande anledningarna till avgång ur utskott är att den ifrågavarande utskottsledamoten avlidit eller på annat sätt lämnat riksdagen. Den som valts till ledamot i utskott kan dock även på egen begäran av kammaren befrias från detta sitt uppdrag (§ 9 i ordningsstadgorna för kamrarna).

Den fråga, som här skall behandlas, gäller huruvida inträde i statsrådet är ett sådant definitivt hinder för fortsatt deltagande i utskottsarbetet, som medför avgång ur utskottet, eller om inträdet allenast innebär förfall att deltaga i utskottsarbetet under den tid medlemskapet i statsrådet varar. Spörsmålet har — såvitt kunnat bedömas — intill senaste år haft ett rent teoretiskt intresse. I äldre tid utgjorde i allmänhet en utnämning till statsråd inledningen till ett så långvarigt medlemskap i statsråds-kretsen, att fråga om återgång till en eventuell utskottsplats senare under den pågående riksdagen icke var aktuell. På sistone ha emellertid några fall inträffat, som kommit det angivna spörsmålet att få praktisk betydelse. Situationen har varit följande: en medlem av någon av riksdagens kamrar, som icke är statsråd, inväljes vid de ordinarie utskottsvalen vid riksdagens början i ett utskott. Han utnämnes senare under riksdagen till statsråd och förlorar därmed behörighet att deltaga i utskottet. Han utträder emellertid ur statsrådet, medan samma riksdag ännu pågår. Spörsmålet gäller, huruvida han då kan återtaga sin plats som medlem eller suppleant i utskottet. Under senare år ha fyra dylika fall inträffat. David Hall, som vid 1949 års riksdags början

invalts i statsutskottet, blev den 30 juni statsråd, vilken befattning han åter lämnade den 17 oktober samma år. Hildur Nygren, som vid utskottsvalen vid början av 1951 års riksdag erhållit en suppleantplats i konstitutionsutskottet, blev den 17 mars 1951 statsråd och kvarstod i denna befattning till den 1 oktober samma år. Vid 1957 års riksdag valdes Lars Eliasson till suppleant i bankoutskottet och Nils Hansson i Skegrie till medlem i tredje lagutskottet och suppleant i statsutskottet. Båda inträdde senare under 1957 i statsrådet, Eliasson den 1 februari och Hansson den 29 juli för att åter lämna statsrådet den 11 november 1957. Från utskottskanslierna har upplysts, att i fallen Hall, Hildur Nygren och Hansson fråga om vederbörandes återinträde i respektive utskott icke aktualiserats. Vad åter angår Eliasson närvar denne vid bankoutskottets sammanträde den 28 november 1957 och deltog därvid i stället för en ordinarie ledamot vid behandlingen av en proposition (KPr 1957: 176) (se närvaroförteckningen i BankoU 1957: 36). Det kan tilläggas, att Eliasson tidigare i statsrådet den 29 mars 1957 tillstyrkt den ifrågakvarande propositionens avgivande till riksdagen.

Mot bakgrund av detta »rättsfall» kan det vara av intresse att närmare granska det ifrågakvarande grundlagsbudet och hittillsvarande praxis.

Bankoutskottet torde vid sitt ställningstagande vid 1957 års riksdag närmast ha stött sig på avfattningen av RO § 36: 6. Uttrycket »ej deltaga i utskott» synes vid en bokstavstolkning med nuvarande språkbruk närmast ge vid handen, att hindret för statsråd, justitieråd och regeringsråd för sådant deltagande är av suspensiv natur och att sålunda ett återinträde på tidigare plats i utskottet kan utan vidare ske, så snart hindret upphört. Lagbudet innehåller efter sin ordalydelse knappast något som kan sägas peka i riktning mot en annan lösning än den av bankoutskottet valda.

I litteraturen synes den här behandlade situationen icke ha särskilt uppmärksamats. Ett uttalande i frågan återfinns dock hos Reuterskiöld, som i sin grundlagskommentar⁴ vid RO § 36 bl. a. anför: »Statsråd äger bibehålla riksdagsmannauppdraget, ehuru han hvarken kan väljas till eller förblifva medlem af något som helst utskott inom Riksdagen». Reuterskiölds mening måste vara att statsrådsutnämning medför omedelbar avgång ur utskott. Melander, som eljest närmare behandlat stadgandet, synes icke ha uttalat sig i den här föreliggande specialfrågan.

En närmare undersökning, hur det ifrågakvarande stadgandet i RO blivit tolkat i praxis, ger ett relativt entydigt resultat. Undersökningen torde kunna begränsas till tiden efter nya RO:s ikraftträdande. En bestämd gränslinje kan därvid sättas till 1909, vilket år proportionella val till utskotten infördes. Denna reform föranledde att tidigare praxis, innebärande att under riksdagen uppkommande vakanser i utskotten regelmässigt fylldes genom särskilda kompletteringsval, övergavs. Sedan nämnda år har ledighet, som uppkommit i utskott på grund av dödsfall, avgång ur riksdagen eller av annan anledning, regelmässigt icke föranlett någon åtgärd från riksdagens sida. Suppleant har fått rycka in i stället för avgången ledamot.⁵

Vid en genomgång av olika fall under tiden före 1909 visar det sig, att stats-

⁴ »Sveriges Grundlagar utgivna med anmärkningar» av C. A. Reuterskiöld, del 3, andra uppl., Uppsala 1937, s. 59.

⁵ Se härom Tingssten, »Utskottsväsendet», Stockholm 1934, s. 103 f.

6 — *Statsvetenskaplig tidskrift 1958. N. F.*

rådsutnämning undantagslöst ansetts innebära, att vederbörande riksdagsledamot i och med denna automatiskt avgått ur utskottet, varför ersättningsval anordnats. Som exempel på att kammaren ex officio ansett sig böra anordna dylikt ersättningsval kan nämnas valet den 24 april 1880 av ny ledamot i statsutskottet efter nyvordna statsrådet F. L. S. Hederstierna (FK 1880 33: 2) och valen den 11 februari 1888 av nya utskottsmedlemmar efter statsråden G. Wennerberg, F. von Essen och P. A. Bergström (FK 1888 6: 3). I några fall har vederbörande statsråd själv skriftligen anmält det nya förhållandet. Så anförde exempelvis nyutnämnde ministern för utrikes ärendena C. Hochschild i skrivelse till första kammaren, att han efter sin utnämning ville tillkännagiva, att han till följd av föreskrifterna i RO § 43 vore förhindrad att i statsutskottet deltaga; skrivelsen föredrogs den 28 april 1880, varvid kammaren utsatte tid för val av ny ledamot av utskottet (FK 1880 34: 3—4). I andra kammaren anmälde vid samma regeringskris nyutnämnda statsrådet C. G. Hammarskjöld den 21 april 1880 skriftligen, att han såsom numera medlem av statsrådet vore genom grundlagens bud förhindrad att vidare fullgöra det uppdrag att vara ledamot av lagutskottet, varmed riksdagens andra kammare velat hedra honom, och att han trott sig böra om detta förhållande för kammaren göra anmälan (AK 1880 43: 45); kammaren beslöt i anledning därav dag för val av ledamot i lagutskottet. Då i ett annat fall det nyutnämnda statsrådet (G. W. L. Lönegren) anhöll om entledigande från det honom givna uppdraget att vara ledamot av bevillningsutskottet (AK 1888 5: 4), ledde denna anhållan icke till något kammarens beslut, uppenbarligen emedan kammaren ansåg, att Lönegren avgått ur utskottet redan i och med statsrådsutnämningen. Skrivelsen föranledde kammaren allenast att besluta att viss dag företaga val av en ledamot i bevillningsutskottet i stället för till statsråd utnämnde Lönegren.

Det må här parentetiskt inskjutas, att utnämning till talman — men ej till vice talman — på enahanda sätt ansetts medföra avgång ur utskott (se t. ex. AK 1880 43: 45 och FK 1891 11: 2); jfr riksdagsstadgan § 22 — och motsvarande äldre bestämmelser — som föreskriver, att talmännen äga tillträde i utskotten, dock utan rätt att deltaga i överläggningarna och besluten, ett stadgande, som synes förutsätta att talman icke kan vara medlem av utskott.

Av vad nu anförts framgår, att i praxis fram till 1909 utnämning till statsråd ansetts automatiskt medföra avgång ur utskott och sålunda icke endast förfall att deltaga i utskottet under den tid ledamotskapet i statsrådet varat.

Då sedan 1909 ersättningsval efter avgångna, till statsråd utnämnda utskottsledamöter icke skolat företagas, har frågan om vederbörande avgått ur utskottet eller icke ej behövt besvaras. Oavsett om den till statsråd utnämnde avgått ur utskottet eller blott haft förfall, har en suppleant ryckt in på den frånvarandes plats. Blott för den händelse den till statsråd utnämnde haft särskild funktion i utskottet, ha särskilda åtgärder blivit påkallade; likaså har i utskott, som indelats på avdelningar, en vakans kunnat föranleda omplaceringar i utskottet.

Då C. Swartz 1917 blev statsminister, innehade han ordförandeposten i statsutskottet. Medlem av samma utskott var även H. Ericson, som blev chef

för sjöförsvarsdepartementet i Swartz' ministär. Den 13 april 1917 anmäldes i utskottet (§ 183), att herrar Swartz och H. Ericson jämlikt stadgandet i RO § 44 avgått från utskottet samt att vissa suppleanter inträdde såsom ledamöter av utskottet i de avgångnes ställe. Som nästa punkt på dagordningen § 184 företogs val av ordförande i utskottet efter herr Swartz. På enahanda sätt förfors 1920, då medlemmarna i statsutskottet Bernhard Ericson i Grängesberg och Per Albin Hansson i Stockholm — den förre tillika utskottets vice ordförande — blevo medlemmar av den första Brantingska ministären; se utskottets protokoll den 12 mars 1920 §§ 113 och 114. Jordbruksutskottet, som ursprungligen utsöndrades från statsutskottet, har nära följt sistnämnda utskotts praxis. Då den första Brantingska ministären bildades, inträdde i denna såsom chef för jordbruksdepartementet Olof Nilsson i Tånga, vilken var ledamot av jordbruksutskottet. Av dess protokoll den 23 mars 1920, § 75, framgår att, sedan ordföranden anmält, att ny ledamot av utskottet i herr Nilssons i Tånga ställe icke komme att av kammaren utses, utskottet beslöt att såsom ordinarie ledamot i herr Nilssons i Tånga ställe skulle inträda en namngiven suppleant med placering å viss avdelning.

Vid Axel Wennerstens inträde i den s. k. borggårdsministären 1914 var han vice ordförande i bevillningsutskottet. I utskottets protokoll för den 20 februari 1914 finns antecknat beslut att vid nästkommande sammanträde företaga val av vice ordförande efter herr Wennersten, vilken på grund av utnämning till statsråd och chef för finansdepartementet avgått såsom ledamot i utskottet. Däremot gjordes icke i utskottets protokoll 1923 någon anteckning i anledning av att ledamoten av utskottet Nils Wohlin den 19 april nämnda år blivit statsråd.

Av intresse är vidare i detta sammanhang att, då Trygger den 19 april 1923 bildade regering, i denna inträdde två medlemmar av första lagutskottet, nämligen utskottets vice ordförande C. Hederstierna och David Pettersson i Bjälbo. Beträffande den sistnämnde förekommer icke någon anteckning i utskottets protokoll. Däremot ansågs vice ordförandens försvinnande ur utskottet böra föranleda viss åtgärd. Däröfver läses i protokollet för den 20 april 1923 (§ 2): »Sedan ordföranden erinrat om att herr vice ordföranden genom sin utnämning till utrikesminister på grund av RO:s bestämmelser icke vidare ägde att delta i utskottets förhandlingar och att vice ordförandeposten därför vore ledig, beslöt utskottet att till senare sammanträde uppskjuta frågan om utseende av ny vice ordförande». Första lagutskottet har sålunda i detta fall icke uttryckligen angivit, att vice ordföranden avgått ur utskottet, däremot väl att viceordförandeposten blivit ledig. Den senare konklusionen synes emellertid närmast förutsätta, att Hederstierna ansetts som avgången ur utskottet.

Från senare tid kan anmärkas att, då samlingsregeringen bildades den 13 december 1939, F. Domö, G. Bagge och Gustaf Andersson i Rasjön voro medlemmar av första särskilda utskottet vid 1939 års urtima riksdag (detta utskott motsvarade närmast statsutskottet). I utskottets protokoll för den 14 december 1939 (§ 201) antecknades, att herr ordföranden anmälde, att nämnda tre medlemmar jämlikt stadgandet i RO § 36 mom. 6 avgått ur utskottet.

Beträffande praxis efter 1909 torde kunna sägas, att statsutskottet vid statsrådsutnämning av utskottsmedlem relativt konsekvent antecknat, att vederbörande avgått ur utskottet, samt därpå vidtagit därav betingade successionsåtgärder. Senast skedde detta i anledning av Näsgårds utnämning till chef för jordbruksdepartementet (se statsutskottet den 12 februari 1957 § 36). Dock skedde så icke beträffande D. Hall, vilket kan förklaras därav att dennes statsrådstid i sin helhet inföll under tiden mellan riksdagens vårsession och höstsession. Övriga utskott — möjligen med undantag för jordbruksutskottet — synas icke företaga sig något i anledning av en statsrådsutnämning, för så vitt den utnämnde icke är medlem av utskottspresidiet eller av ett sammansatt utskott, som måste kompletteras. De anteckningar, som vid sådana tillfällen brukat göras, måste emellertid anses utvisa att den till statsråd utnämnde av utskottet betraktats som avgången ur utskottet.

Bankoutskottets beslut i motsatt riktning vid 1957 års riksdag, vilket torde ha kommit till stånd efter noggrant övervägande av den föreliggande situationen, får måhända betraktas som ett tecken på att riksdagen är på väg att slå in på en ny praxis. En statsrådsutnämning skulle sålunda icke längre uppfattas som medförande vederbörandes omedelbara avgång ur utskottet (någon skillnad mellan suppleant och ordinarie ledamot i utskott torde härvidlag icke kunna göras). Ledamotskapet i statsrådet finge i stället betraktas såsom ett tillfälligt förfall.

Mot en sådan ny praxis torde ur allmänna synpunkter knappast vara något att erinra. Förbudet mot statsråds deltagande i utskott har tillkommit för att skydda riksdagens integritet. Folkrepresentationen är känslig på denna punkt och avvisade 1934 ett förslag om grundlagsändring, som skulle medfört möjlighet för statsråd att vinna tillträde till utskotten i vissa fall (KPr 1934: 127 och KU 1934: 19 och 22). Någon anledning att av dylika hänsyn hindra ett förutvarande statsråd att deltaga i utskottet efter hans utträde ur regeringen kan icke anses föreligga. Tvärtom kan det särskilt vid labila regeringsförhållanden — sådana som t. ex. i Finland under 1957 — te sig naturligt att den som under en kortare period befunnit sig i regeringsställning därmed icke för återstoden av riksdagen blir avskuren från möjligheten att göra en insats i utskottsarbetet. Ofta skulle det sannolikt vara de mest värdefulla krafterna, som på detta sätt i vissa lägen skulle tvingas att stå utanför den viktiga del av riksdagsarbetet, som bedrivs i utskotten.

Svårigheter uppkomma egentligen allenast på en punkt, nämligen beträffande ledamot och suppleant i konstitutionsutskottet. Av det i RO § 36 mom. 6 införda förbudet för avgången statsrådsledamot att deltaga i det val till detta utskott, som följer närmast efter hans avgång, framgår att grundlagsstiftaren önskar att avgången statsrådsledamot icke skall kunna inverka på utskottets dechargegranskning.⁶ Det måste under sådana omständigheter anses direkt olämpligt, att ett avgånget statsråd återintar sin plats i KU omedelbart efter sin avgång och där kvarbliver om ock endast under

⁶ Se KU 1952: 25 s. 2, där det talas om konstitutionsutskottets särskilda uppgift att granska statsrådets ämbetsutövning som skäl för att statsråd icke skola äga deltaga i val till detta utskott.

tiden intill dess nya val till utskottet äger rum vid nästa riksdag. Som redan nämnts deltog icke heller Hildur Nygren i konstitutionsutskottets arbete under hösten 1951, sedan hon avgått ur regeringen den 1 oktober 1951. I praktiken torde emellertid denna lucka i lagstiftningen knappast vålla några svårigheter. Överenskommelse med vederbörande kan träffas om att han helt enkelt uteblir från utskottssammanträdena vid behandling av dechargefrågor.

Den här diskuterade frågan har under normala förhållanden synnerligen begränsad praktisk betydelse. Emellertid synes en ny praxis i enlighet med bankoutskottets ställningstagande vid 1957 års riksdag — i den mån likartade situationer ånyo uppkomma — innebära ett steg i rätt riktning. Ökad smidighet vinnes utan att för den skull den för svenskt statsskick väsentliga grundsatsen om att regeringsmedlemmarna icke äga tillträde till folkrepresentationens utskott — vilken princip bestämmelsen vill upprätthålla — på minsta sätt åsidosättes.

Gustaf Petré.

Pressen i tre valrörelser. Tidningarnas ledarsidor utgör ett av de viktigaste instrumenten för opinionsbildningen i politiska frågor. Där avspelas på ett utomordentligt sätt politiska motsättningar liksom alla skiftningar och strömningar i opinionen. Den intensivaste och kraftigaste propagandan äger naturligtvis rum under valkampanjerna, då tidningarna på sina ledarspalter söker engagera allmänheten för respektive partiers ståndpunkt i de centrala, partiskiljande frågorna.

Under våra senaste tre valrörelser — andra kammarvalet 1952, kommunalvalet 1954 och andra kammarvalet 1956 — har ledarmaterialet i de tidningar, som finns företrädna i det politiska pressarkivet i Skytteanum i Uppsala, blivit bearbetat med hjälp av en kvantitativ metod.¹ Huvudfrågan har varit vilka politiska frågor och ämnesområden, som blivit föremål för den mest omfattande behandlingen i tidningarnas ledare under valkampanjerna. För att få detta belyst har materialet fördelats på ett antal innehållskategorier.² Vid genomgången av materialet har samtidigt antecknats, hur ofta partiernas namn förekommer i texten. Avsikten härmed var närmast att få en uppfattning om i vilka proportioner tidningarna kritiserar motståndarpartierna.

Vi skall här sammanfatta och jämföra resultaten från de tre undersökningarna. Först må emellertid några ord ägnas åt metoden och det praktiska tillvägagångssättet.³ För att möjliggöra jämförelser mellan de tre valkampanjerna har undersökningarna utförts på samma sätt och med tillämpning av samma indelning av materialet. Arbetet har utförts så att artik-

¹ 1952 års undersökning är förut publicerad, se Svante Nycander, »Pressen i 1952 års valrörelse», Statsvet. tidskrift 1954, s. 189. De båda senare undersökningarna har utförts av fil. kand. Per-Olof Karlsson (1954) och fil. kand. Alf Högsström (1956).

² Se nedan tabellen, s. 91.

³ Metoden liksom ändamålet med undersökningarna behandlas utförligare av Nycander i a. a.

larnas längd i spaltcentimeter antecknats; om flera frågor, som faller under olika innehållsrubriker, behandlats i en och samma ledare, har denna delats. För att säkerställa en likformig tillämpning av undersökningsmetoden har några kontrollmätningar gjorts. Två personer har var för sig gått igenom mindre delar av materialet och jämfört resultaten. Avgränsningsproblemen har naturligtvis diskuterats ingående mellan dem, som utfört undersökningarna. — Resultaten sammanfattas i tabeller, som för varje tidning anger hur stor del av dess utrymme på ledarspalterna under valkampanjen, som ägnats frågor under var och en av innehållsrubrikerna. Vidare har innehållet i tidningar, som företräder samma parti, räknats samman i tabeller, av vilka framgår hur stor andel av det sammanlagda ledarmaterialet i alla partiets tidningar, som faller under de olika rubrikerna. Undersökningarna har omfattat vardera 52 dagar, d. v. s. tiden från omkring den 1 augusti.

På grund av pressarkivets utvidgning 1954 omfattar de båda senare undersökningarna avsevärt fler tidningar än den första. Antalet socialdemokratiska tidningar har ökat från åtta till tretton, antalet folkpartitidningar från tretton till femton, antalet högertidningar från sju till elva och antalet bondeförbundstidningar från två till tre.⁴ Härigenom har man naturligtvis vunnit en hel del ifråga om allmängiltighet hos slutsatserna, men det har i stället blivit svårare att jämföra med resultaten från den första undersökningen. I kontrollsyfte gjordes 1954 en särskild bearbetning av de sedan 1952 nytillkomna tidningarna. Det visade sig därvid, att dessa i genomsnitt i de flesta avseenden låg ganska nära de övriga tidningarna i samma parti. Detta gällde inte ifråga om folkpartitidningarna, men de nya var här å andra sidan så få, att de endast obetydligt kunnat inverka på helhetsresultatet. När man tar del av nedan gjorda jämförelser mellan de tre valrörelserna, bör man emellertid hålla i minnet, att materialet icke är detsamma för 1952 som för 1954 och 1956.

Flera karakteristiska skillnader mellan de tre största partiernas press, som konstaterades i den första undersökningen, bekräftas av de båda efterföljande. I varje valrörelse för sig har avskilts de innehållsrubriker, som av den, som utfört undersökningen, ansetts innehålla de politiskt mest kontroversiella frågorna. Uppställningen nedan visar, hur stor del av ledarmaterialet hos de olika partiernas press, som de tre åren faller under dessa

⁴ 1952 ingick följande tidningar: Aftonbladet (fp), Aftontidningen (s), Arbetarbladet (s), Arbetaren, Arbetet (s), Barometern (h), Dagens Nyheter (fp), Eskilstuna-Kuriren (fp), Expressen (fp), Falu-Kuriren (fp), Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning (fp), Göteborgs-Posten (fp), Karlstads-Tidningen (fp), Morgon-Tidningen (s), Norrköpings Tidningar (h), Norrländska Socialdemokraten (s), Ny Dag (k), Ny Tid (s), Skånska Dagbladet (bf), Smålands-Posten (h), Stockholms-Tidningen (fp), Svenska Dagbladet (h), Svenska Landsbygden (bf), Svenska Morgonbladet (fp), Sydsvenska Dagbladet Snällposten (h), Tidningen Upsala (h), Upsala Nya Tidning (fp), Vestmanlands Läns Tidning (fp), Västerbottens-Kuriren (fp), Västgöta-Demokraten (s), Östergötlands Folkblad (s) samt Östgöta Correspondenten (h).

1954 och 1956 ingick ytterligare tolv tidningar: Aftonposten (h), Dala-Demokraten (s), Folket (s), Helsingborgs Dagblad (h), Jönköpings-Posten (fp), Kalmar Läns Tidning (bf), Kvälls-Posten (h), Nerikes Allehanda (fp), Norrbottens-Kuriren (h), Nya Norrland (s), Nyheterna (s) samt Värmlands Folkblad (s).

rubriker. För säkerhets skull må påpekas, att metoden endast medger jämförelser i sidled i tablå.

	S	Fp	H	Bf
1952	57	45	48	
1954	62	47	54	63
1956	58	46	53	60

Siffrorna visar, att den partipolitiska betoningen hela tiden är starkast i bondeförbundets och socialdemokraternas press, medan den är svagast i den liberala pressen. Högerens tidningar befinner sig i detta avseende i ett mellanläge. Till exakt samma resultat kommer man, om man räknar förekomsten av partinamn i texten. Den frekvens, med vilken tidningarna nämner partierna, kan betraktas som en tämligen god mätare på det intresse de ägnar åt partierna och de politiska stridsfrågorna inför valet. I följande sammanställning anges antalet gånger per tusen spaltcentimeter, som något av partiernas namn förekommer i texten.

	S	Fp	H	Bf
1952	142	100	108	
1954	125	80	98	149
1956	176	113	141	209

Det kan påpekas, att denna tablå i princip tillåter jämförelser även i höjddled; den partipolitiska debatten tycks ha varit minst livlig inför kommunalvalet 1954 och mera livlig 1956 än 1952. Siffrorna är på denna punkt entydiga.

De ekonomiska och socialpolitiska frågeställningarna brukar stå i centrum för intresset under valkampanjerna. Läger man samman de rubriker, som hör till detta område,⁵ finner man, att de täcker mellan en fjärdedel och hälften av utrymmet på ledarspalterna. Skillnader efter partilinjer framträder emellertid klart i följande tablå.

	S	Fp	H	Bf
1952	34,7	24,5	27,1	
1954	35,0	24,1	37,9	43,4
1956	40,4	26,9	36,3	51,7

Bondeförbundets tidningar leder tydligen på den ekonomiska och sociala politikens område. Eljest finner man här mellan de tre större tidningsgrupperna samma skillnader som ifråga om partipolitiska debattfrågor överhuvud; socialdemokraternas tidningar ligger överst och folkpartiets tidningar underst på skalan. Man ser att skillnaden mellan dem ökar successivt. Högertidningarna befinner sig även här i ett mellanläge.

I debatten om den ekonomiska politiken har det skett en markant tyngd-

⁵ Bostads- och byggnadsfrågor, Finansväsen, Näringsfrågor (med Jordbruks- och skogsfrågor samt Utrikeshandel och valutafrågor), Penning- och konjunkturpolitik samt Socialpolitik (med Pensionsfrågor).

punktsförskjutning. 1952 ägnade alla partiernas press ett betydande utrymme åt »penning- och konjunkturfrågor», d. v. s. åt inflationsproblemen. 1954 och 1956 har i stället tonvikten legat på »finansväsen», som i huvudsak handlar om skattefrågorna. Debatten 1956 var dock i detta avseende mindre ensidig än 1954.

Inför kommunalvalet 1954 ägnades de kommunalpolitiska frågorna naturligt nog ett flera gånger större utrymme, än som var fallet inför de båda riksdagsvalen. De socialdemokratiska och liberala tidningarna gav 1954 de kommunala frågorna c:a tio procent av utrymmet mot endast c:a fyra procent 1952 och mindre än två procent 1956. Motsvarande siffror för högerens tidningar är alla tre åren nästan jämnt hälften så stora. Här får man ett intressant bidrag till karaktäristiken av de tre större tidningsgrupperna. Vari ligger grunden till det jämförelsevis ringa intresse, som höger-tidningarna ägnar åt de kommunala frågorna? Det kan tilläggas, att de tre bondeförbundstidningarna ägnat ännu mindre utrymme åt de kommunala frågorna än högerens tidningar.

Lägger man samman de rubriker, som berör det kulturella och kulturpolitiska området,⁶ finner man även här vissa genomgående skillnader mellan tidningsgrupperna. Tabblån nedan visar, hur stort utrymme dessa frågor ägnats under valkampanjerna.

	S	Fp	H	Bf
1952	1,5	4,8	3,3	
1954	2,1	3,9	1,9	1,2
1956	2,9	4,7	3,7	2,6

Kulturen har inte upptagit någon bred plats i valdebatten. Man finner dock, att kulturfrågorna i högre grad uppmärksammats i liberala än i andra tidningar. Siffrorna för bondeförbundets press ligger inte högt. Herr Perssons i Skabersjö kulturpolitiska dispositioner har tydligen inte närmare kommenterats av de egna.

Händelser i utlandet ägnas stor plats på ledarsidorna. Omkring en femtedel av utrymmet i folkpartiets och högerens tidningar används till utrikeskommentarer. Siffran för de socialdemokratiska tidningarna är lägre, omkring en tiondel. Påtagligt är, att detta material under valrörelsens lopp successivt trängs undan från ledarspalterna.

Vi har här i huvudsak tagit fasta på de väsentligare punkter, där det råder överensstämmelse mellan resultaten av de tre undersökningarna, och där dessa därför bekräftar varandra. Självfallet föreligger på många punkter skillnader mellan resultaten, både ifråga om diskussionens allmänna inriktning och ifråga om de särskilda tidningsgruppernas engagemang i olika debattämnen. Man kan lätt avläsa i tabellerna, vilket inflytande på diskussionens omfattning i olika pressorgan, som allehanda tillfälliga omständigheter och partitaktiska konstellationer utövat. Som exempel kan framhållas den relativt omfattande diskussionen 1952 om jordbrukspoli-

⁶ Kulturella frågor, Kyrko- och religionsfrågor samt Skol- och undervisningsfrågor.

tiken mellan socialdemokraterna och bondeförbundet å ena sidan och folkpartiet å den andra. 1952 var det år, då de s. k. grispremierna var aktuella. Högerpressen höll sig här mera försiktigt i bakgrunden, enligt siffrorna. Ett annat exempel: högerpressen gav 1952 och 1956 ett jämförelsevis litet utrymme åt socialpolitiska frågor. 1954 var siffran hög, drygt sju procent, vilket berodde på att högern strax innan varit ensam om att gå emot den obligatoriska sjukförsäkringen. — Det skulle föra för långt att här peka på fler egenheter av detta slag hos vardera av valrörelserna; de kan delvis studeras direkt i tabellen på sid. 91.

Under alla tre valkampanjerna har förekomsten av partinamn i ledarna räknats, och vi fann ovan, att partierna genomgående nämns störst antal gånger per tusen spaltcentimeter i bondeförbundets och socialdemokraternas tidningar, mindre ofta i högertidningarna och minst antal gånger i de liberala tidningarna. 1956 utvidgades undersökningen till att omfatta en beräkning av antalet gånger, som partiernas företrädare nämns i ledarmaterialet. Därvid har medtagits alla regeringsledamöter och riksdagsmän och dessutom politiker, som framträtt som partirepresentanter i uppmärksammade debatter, t. ex. i radio. Frekvensen av partinamn och personnamn i kombination ger en ganska god belysning åt olikheter i tidningarnas sätt att betrakta det politiska spelet. Om man bortser från de fåtaliga bondeförbundstidningarna, visar det sig nämligen vid en jämförelse mellan tidningsgrupperna, att frekvensen av personnamn är negativt korrelerad med frekvensen av partinamn; de socialdemokratiska tidningarna nämner politikerna minst ofta, 67 gånger per tusen spaltcentimeter, folkpartitidningarna nämner dem oftast, 76 gånger, medan högertidningarna nämner dem 71 gånger. Skillnaderna är visserligen inte så stora, men de bör ses mot bakgrunden av att de politiska frågorna överhuvud ges ett större utrymme i socialdemokratisk press än i högerpress och ett större utrymme i högerpress än i folkpartipress. Om man isolerade det mest politiskt betonade materialet och räknade frekvensen av personnamn inom detta, skulle skillnaderna ovan med säkerhet framträda starkare. Man finner nämligen, att förekomsten av personnamn starkt ökar under valrörelsens lopp; personnamn förekommer alltså framför allt i det mest politiska materialet. — Man vågar dra den slutsatsen, att de liberala tidningarna i jämförelse med andra mera intresserar sig för de personliga insatserna i det politiska livet, medan de socialdemokratiska tidningarna mera betonar partiernas roll.

Huvudavsikten med att räkna parti- och personnamn har varit att studera åt vilka håll den politiska polemiken med störst intensitet riktar sig. Det kan diskuteras om antalet gånger ett parti nämns i motståndarpressen verkligen utgör ett mått på kritiken. Intrycket vid genomläsningen av materialet tyder på att så är fallet, och ett samband mellan antalet omnämmanden och kritikens styrka måste ju rimligtvis finnas. Om ett parti nästan aldrig nämns, och inte heller dess företrädare omtalas, kan man sluta sig till att partiet ifråga inte heller blivit kritiserat i någon större omfattning. Om å andra sidan två partier, som man vet är varandras motståndare, under en valkampanj ofta nämner varandra, kan man utgå ifrån att dessa omnämmanden i regel förekommer i polemiskt sammanhang. Siffrorna bör emellertid tolkas med stor försiktighet.

I vilka proportioner fördelar socialdemokraterna sin kritik mot oppositionspartierna? På vardera av folkpartiet och högern har under de tre valrörelserna brukat falla knappt en tredjedel av hela antalet partiomnämmanden i de socialdemokratiska tidningarna. 1954 var dock bilden en annan; folkpartiet nämndes då avsevärt oftare, 39 procent av samtliga omnämmanden. — Det är frestande att sätta denna starka koncentration på folkpartiet 1954 i samband med att detta parti då ansågs göra en ganska svag valrörelse. Partiet befann sig på defensiven framför allt i skattefrågan (»folkpartiet vill låna till skattesänkning!«), och valresultatet blev dåligt. Frekvensen av partinamn i folkpartipressen var också särskilt låg 1954, vilket kan anses tyda på ett mindre intensivt intresse för och deltagande i valkampanjen.

1952 var de stora spionerirättegångarna aktuella, och de avsatte tydliga spår i valkampanjen i form av en häftig anstormning mot kommunistpartiet. I alla partiets press har antalet gånger kommunisterna blivit omnämnda steg för steg minskat mellan 1952 och 1956. Endast två till fem procent av samtliga omnämmanden 1956 gällde kommunisterna. — 1952 liksom 1954 nämndes bondeförbundet knappast alls i socialdemokraternas press, siffran var endast två procent. 1956 steg den till nio procent, en ökning som förmodligen återspeglar regeringskoalitionens alltmer problematiska läge.

I folkpartiets och högerns tidningar har de båda regeringspartierna nämnts i ungefär samma proportioner. Socialdemokraternas namn förekommer totalt två à tre gånger så ofta som bondeförbundets. Folkpartitidningarna riktar sig i något större utsträckning mot socialdemokraterna, högertidningarna något mera mot bondeförbundet. Man finner, att intresset för bondeförbundet även i högerns och folkpartiets tidningar ökade väsentligt från 1954 till 1956.

I bondeförbundstidningarna är det mest fördelningen av kritiken på folkpartiet och högern som har intresse. För 1952 saknas siffror; både 1954 och 1956 nämns högern två à tre gånger så ofta som folkpartiet. Högern nämns nästan lika ofta som alla de andra partierna tillsammans.

Personnamnen, vilka räknats endast 1956, fördelar sig efter ungefär samma mönster som partinamnen. Man finner dock, att socialdemokratiska politiker i alla partiets press fått en större andel av alla personomnämmandena, än man skulle förmoda med hänsyn till fördelningen av partiomnämmandena. Förhållandet beror väl på att de ledande socialdemokraterna uppträder inte endast som partipolitiker utan även som departementschefer.

Slutligen må anföras några synpunkter på den kvantitativa undersökningsmetod, som kommit till användning. Dess syfte är att skapa en fastare grund för omdömen om tendenser och allmänna, karakteristiska drag i den politiska debatten i pressen. Det har varit naturligt att som en början just under valrörelsen söka bestämma, hur mycket de skilda politiska frågorna diskuteras i olika tidningar och grupper av tidningar. Den använda metoden är emellertid högst ofullkomlig. Undersökningsmaterialet är visserligen representativt i den meningen, att rikstidningarna och de största och mest ansedda av provinstitidningarna ingår, men vid sammanfattningen av slutsatserna ges spaltutrymmet i de minsta av dessa tidningar samma vikt som

Tabell över innehållet i tidningsledare under valrörelserna 1952, 1954 och 1956. Materialet indelat efter tidningarnas partianknäring. Siffrorna anger procent av summa spaltcentimeter.

	1952			1954				1956			
	Soc. dem.	Folkpartiet	Högern	Soc. dem.	Folkpartiet	Högern	Bondeförbundet	Soc. dem.	Folkpartiet	Högern	Bondeförbundet
Bostads- och byggnadsfrågor	5,7	2,9	4,4	5,8	2,3	7,0	2,5	6,1	3,6	3,7	2,5
Finansväsen	3,5	2,1	3,8	12,3	10,3	14,1	16,1	11,8	7,1	13,2	14,2
Författningsfrågor	2,4	2,2	2,6	3,0	2,5	2,1	1,6	0,2	1,0	0,7	1,9
Försvar, yttre och inre	3,8	3,5	3,1	0,6	1,1	1,1	1,4	0,9	1,9	2,0	0,6
Kommunala frågor	3,7	4,3	1,9	10,7	9,9	4,8	1,3	0,6	1,8	0,9	0,8
Kommunikationsfrågor	0,3	1,1	1,0	1,9	2,8	2,1	5,4	1,9	2,7	5,5	4,7
Kulturella frågor	0,3	0,9	1,6	0,1	0,3	0,4	—	0,7	0,8	0,6	—
Kyrko- och religionsfrågor	0,7	2,9	1,3	0,1	0,8	0,2	0,2	0,5	1,5	0,7	—
Lönefrågor	2,9	0,8	0,6	0,5	0,1	0,2	—	2,0	0,8	0,5	—
Nykterhetsfrågor	1,0	1,7	0,6	0,2	0,5	0,6	0,1	1,2	2,2	1,5	0,7
Näringsfrågor ¹	2,2	1,3	1,4	2,2	1,1	2,1	2,9	5,3	2,5	2,9	2,7
Jordbruks- och skogsfrågor ²	4,8	4,3	1,9	3,4	4,3	3,1	14,2	1,8	2,6	2,0	13,6
Utrikeshandel och valutafrågor ²	1,8	1,1	2,2	0,9	0,8	1,6	1,1	0,4	0,3	0,2	2,5
Organisationsväsen; fackliga frågor	1,2	0,8	1,6	1,9	1,1	0,7	—	8,4	5,2	4,6	2,1
Partierna och valet ³	18,5	15,8	14,9	15,4	12,2	14,4	20,2	17,8	16,0	14,9	10,9
Kommunisterna ²	2,8	1,9	2,0	1,4	0,9	0,5	0,2	2,6	1,5	1,0	0,2
Penning- och konjunkturpolitik	10,6	6,9	9,9	2,1	1,4	2,7	1,5	5,9	2,9	7,1	5,7
Politiska åskådningar	1,1	1,5	1,7	1,1	0,7	1,1	0,7	1,9	2,5	2,6	1,7
Socialism ²	1,7	2,0	3,9	0,3	0,3	0,3	0,7	1,4	2,0	1,7	1,6
Rättsväsen, rättsfrågor	0,7	1,2	0,9	7,8	7,8	2,3	1,6	2,3	3,5	2,0	1,9
Skol- och undervisningsfrågor	0,5	1,0	0,4	1,9	2,8	1,3	1,0	1,7	2,4	2,4	2,6
Socialpolitik	3,7	3,7	2,2	8,1	3,8	7,1	5,1	2,1	1,9	1,7	2,8
Pensionsfrågor ²	2,4	2,2	1,3	0,2	0,1	0,2	—	7,0	6,0	5,5	7,7
Utrikespolitik	10,0	9,5	8,4	2,7	3,2	2,8	2,3	2,0	3,6	2,8	2,3
Utrikeskommentar	9,2	19,3	22,8	12,2	22,6	21,9	13,7	10,9	18,9	15,6	13,1
Övrigt	4,5	5,1	3,6	3,6	6,5	5,4	6,2	2,9	5,0	4,1	3,2
	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

¹ Till »näringsfrågor» hör dels näringspolitik i egentlig mening (lokaliseringsfrågor, kartellkontroll m. m.), dels frågor som rör särskilda näringsgrenar.

² Rubriken har brutits ut ur den föregående.

³ Till denna rubrik har förts allt material, som behandlat valrörelsen eller de politiska partierna utan att samtidigt behandla frågor, som faller under andra rubriker. Här finns kommentarer till partiernas allmänna taktik och valutsikter, deras listor och kandidater. Hit har även förts artiklar, som handlar om användningen av olika propagandamedel etc.

utrymmet i de största. Tio spaltcentimeter i Svenska Dagbladet ger inte större utslag i statistiken än samma utrymme i Tidningen Upsala. Att undersökningarna begränsats till ledarspalterna beror till stor del på praktiska skäl. Men tidningarna påverkar de politiska värderingarna hos sina läsare på många andra sätt än genom ledande artiklar. Uppgiften vid kommande undersökningar av det politiska materialet i pressen bör därför vara att med anlitan av helst något mindre arbetskrävande metoder nå fram till slutsatser, som är på en gång mer allmängiltiga och mer konkreta än dem, som den här tillämpade metoden tillåter. Problemet är bl. a. att i förväg fixera en avgränsad frågeställning. Ett exempel har antytts ovan: hur sköter de olika tidningarna och grupperna av tidningar den från demokratisk synpunkt ingalunda oväsentliga bevakningen av de kommunalpolitiska frågorna? Denna frågeställning lämpar sig väl för en kvantitativ analys av i princip samma slag som den här använda. En undersökning av denna mera begränsade typ förefaller att kunna ge ett större utbyte i förhållande till arbetsinsatsen, än som blivit fallet i de undersökningar, som ovan redovisats.

Svante Nycander.

Överhusreformen 1957. Överhusets ställning har aktualiserats vid upprepade tillfällen under efterkrigstiden. Labour hade redan 1934 klargjort, att det skulle vidtaga omedelbara åtgärder för att avskaffa överhuset, om detta försökte hindra dem från att genomföra sina politiska reformer. I 1935 års valmanifest krävde det direkt att få avskaffa överhuset. När partiet kom till makten 1945, nöjde det sig dock med att reducera överhusets inflytande. Det skedde genom Parliament Act, 1949. Överhusets suspensiva lagstiftningsveto inskränktes. Det kan numera icke fördröja en av överhuset antagen lag i mer än ungefär ett år.

Överhusreformen 1949 genomdrevs mot konservativ opposition. Det konservativa partiet gjorde i överensstämmelse med sina uttalanden från mellankrigsperioden gällande, att överhusets sammansättning borde ändras. I själva verket uppnåddes 1949 i princip enighet mellan alla tre partierna om att överhuset borde bestå av pärer, utsedda på livstid bland män och kvinnor av utmärkt förtjänst. Ledamöterna skulle få arvode och kunna avsättas, om de försummade sina parlamentariska plikter. Domarlorder och biskopar skulle också vara överhusmedlemmar. Sådana pärer som ej blev »Lords of Parliament» skulle ha rätt att kandidera och rösta vid överhusvalen.

Kompromissen bröt samman över kompetensfrågan, och Labour genomförde därför sitt förslag till reduktion av överhusets inflytande.

Den konservativa regeringen, som kom till makten 1951, visade lika litet som Labour någon större brådska, när det gällde att genomföra sina önskemål beträffande överhuset. Först 1957 kom dess reformer. Det första steget blev att införa arvoden, som nu utgår i form av ersättning per beviljat sammanträde (högst 3 guineas, dessutom fria järnvägsresor vid regelbunden närvaro i överhuset). Det andra steget togs några månader senare, när ett principiellt viktigt förslag beträffande överhusets sammansättning fram-

lades och antogs. Förslaget, som blev »Life Peerages Act, 1957», hade följande huvudpunkter:

- »1. (1) Without prejudice to Her Majesty's powers as to the appointment of Lords of Appeal in Ordinary, Her Majesty shall have power by letters patent to confer on any person a peerage for life having the incidents specified in subsection (2) of this section.
- (2) A peerage conferred under this section shall during the life of the person on whom it is conferred, entitle him
- a) to rank as a baron under the style as may be appointed by the letters patent; and
- b) subject to subsection (4) of this section, to receive writs of summons to attend the House of Lords and sit and vote therein accordingly, and shall expire on his death.
- (3) A life peerage may be conferred under this section on a woman.
- (4) Nothing in this section shall enable any person to receive a writ of summons to attend the House of Lords, or to sit and vote in that House, at any time when disqualified therefore by law.
2. This Act may be cited as the Life Peerages Act, 1957.»

Överhusreformen av år 1957 innebär sålunda endast delvis ett förverkligande av målsättningen från 1948—49. De viktigaste avvikelserna är att ärfrliga pärer icke berövas sin överhusrepresentation och alltså icke heller får rätt att delta i valen till underhuset. Det rör sig icke om att åstadkomma en omedelbar och genomgripande förändring, endast om att skapa förutsättningar för en långsam förvandling av överhuset. Hur snabbt denna process kommer att gå, beror rimligtvis bl. a. på hur många livstidspärer, som utses, och om ärfrliga pärskap också i fortsättningen kommer att utdelas.

Nils Andrén.

STATSKUNSKAPEN VID DE AKADEMISKA LÄROSÄTENA ÅR 1957

Göteborgs Universitet. *Lärare* i statskunskap har varit: Jörgen Westerståhl, innehavare av August Röhss' professur i statskunskap, utnämnd 1952 (partiellt tjänstledig för offentligt uppdrag 1/9—31/12), docent Arne Wåhlstrand, utnämnd 1941 (förordnad att uppehålla viss del av professuren 1/9—31/12), tf. bitr. lär. Bengt E. Grimlund, förordnad 1956, e. bitr. lär. Bo Särilvik, förordnad 1957, samt som kursgivare pol. mag. Arne Andersson, professor Hadar Berglund och fil. lic. Edgar Sjödal.

Assistent och amanuenser vid institutionen har varit: fil. kand. Sven-Olof Håkansson (e. andre assistent), fil. mag. Björn Molin (e. förste amanuens) och Esbjörn Janson (andre amanuens).

Följande *licentiatahandlingar* har godkänts: »Halländska jordbrukares ekonomiska, fackliga och politiska organisationer — en studie i ledarskap, kommunikation och aktivitet» av fil. mag. Thore G. Jaenson, »Studier kring Svenska kommunalarbetareförbundet» av fil. kand. Ingemar Lindblad, och »Determination av politiskt beteende; några synpunkter på teoribildning och problem i samband med valundersökningar utförda vid Göteborgs universitets statsvetenskapliga institution» av fil. kand. Bo Särllvik.

*

Filosofie licentiat-examen har avlagts av fil. kand. Ingemar Lindblad.

*

Statsvetenskapliga föreningens styrelse har varit: ordförande professor Jörgen Westerståhl, vice ordförande docent Arne Wåhlstrand, sekreterare och skattmästare fil. kand. Bo Särllvik, övriga styrelseledamöter fil. kand. Georg Britberg och fil. lic. Lennart Hansson.

Vid gemensamt sammanträde med Statsvetenskapliga föreningen och proseminariet den 26 september föreläste professor Lolo Krusius-Ahrenberg om finländska pressure-groups.

Esbjörn Janson.

Lunds Universitet. *Lärare i statskunskap och tjänstemän* vid statsvetenskapliga institutionen har varit: professor Nils Stjernquist och docenterna Pär-Erik Back och Hans Meijer; biträdande lärare fil. lic. Torbjörn Vallinder och fil. mag. Agne Gustafsson; 1:e assistent under höstterminen pol. mag. Finn Bergstrand; 2:e amanuens under vårterminen fil. mag. Sven-Ola Lindeberg och under höstterminen fil. kand. Gunnar Sjöblom; kanslibitråde fru Ebba Skjöld.

*

Proseminariet har under professor Stjernquists ledning den 20 maj besökt Länsstyrelsen i Malmö. Den 13—17 maj företogs under docent Meijers ledning en exkursion till Stockholm. Deltagarna fick därvid bl. a. besöka riksdagen, finansdepartementet, statsrådsberedningen, stadshuset, socialstyrelsen, KF, SAF och LO.

*

Lic.-seminariet företog den 10—14 november en exkursion till Oslo, där besök gjordes i bl. a. stortinget, utenriksdepartementet, statsrådssekretariatet samt hos Norges Industriförbund och Höyre. Som värd under besöket fungerade Statsvetenskapelig Studentutvalg i Oslo.

*

Följande *licentiatahandlingar* har under året godkänts: »De kommunala organen och formgivningen av deras beslut» av Tage de la Motte; »Krono-

fogdar, Häradsskrivare och Länsmän. En studie i svensk fögderiförvaltning 1809—1917» av Bo Westerhult; »Splittringstendenser inom svensk socialdemokrati 1889—1914» av Agne Gustafsson.

*

Filosofie licentiatexamen har avlagts av Tage de la Motte.

*

Licentandstipendium i statskunskap har under hela året innehafts av fil. mag. Sven René och under höstterminen av fil. mag. Hans Wieslander.

*

Statsvetenskapliga föreningens styrelse har under året haft följande sammansättning: ordförande professor Nils Stjernquist, vice ordförande fil. lic. H. F. Petersson, sekreterare fil. lic. Olof Ruin, skattmästare fil. mag. Agne Gustafsson, styrelseledamot utan särskild funktion fil. mag. Sven-Ola Lindeberg.

Föreningen har haft två sammanträden under året, varvid följande föredrag hållits: den 5 mars av lektor Ernst Wigforss över ämnet »Parlamentarism och samregering» och den 7 maj av professor Vladimir Dedijer över ämnet »Politiska idéer bakom den jugoslaviska revolutionen 1941—1945».

Olof Ruin.

Stockholms Högskola. *Lärare* i statskunskap: Elis Håstad, innehavare av Lars Hiertas professur i statskunskap, utn. 1948; Gunnar Heckscher, professor i statskunskap vid Socialinstitutet i Stockholm, utn. 1948; fil. lic. Eric Öhlin, biträdande lärare, förordn. 1954; fil. dr. Bruno Kalnins, extra lärare, förordn. 1957. Professor Heckscher har sedan den 1 augusti 1954 t. o. m. den 31 juli 1957 varit verkställande direktör vid Svenska Institutet och härför åtnjutit tjänstledighet från undervisnings- och examinations-skyldigheten utom beträffande fil. lic.-examen. Professor Håstad har varit tjänstledig fr. o. m. den 19 t. o. m. den 30 september, varefter han tillträdde landshövdingeämbetet i Uppsala län. Vikarie för professorerna Heckscher och Håstad har varit docent Nils Andrén, som därefter förordnats uppehålla den efter professor Håstad vakanta Lars Hiertas professur.

Amanuens vid seminariet i statskunskap har under vårterminen varit fil. lic. Gunnar Hellström och under höstterminen pol. mag. Harriet Lundblad.

*

Fil. lic. Åke Thulstrup *disputerade* den 16 november för doktorsgraden på en avhandling om »Aggressioner och allianser. Huvudlinjer i europeisk storpolitik 1935—39». Som fakultetsopponent fungerade docent Wilhelm Carlgren och som författarens egen opponent fil. mag. Erik Holm.

*

Filosofie licentiatexamen har avlagts av Staffan Lindsten, Carl Gustaf Löwenhielm och Jon Wieselgren.

Under året har en *licentiatavhandling* av Staffan Lindsten om »Nationalitetspolitik och minoritetsproblem (Nationernas förbunds minoritetspolitik och den ukrainska frågan)» godkänts.

*

Doktorandstipendier har under året eller under en termin innehafts av Eva Bohm, Jurij Boris, Göran G. Lindahl och Per Sundberg.

*

Licentandstipendier har under året eller under en termin innehafts av Tomas Hammar, Birger Larsson, Folke Ludvigs, Inger Pålsson och Silas Rydgård.

*

Statsvetenskapliga Föreningens styrelse har under 1957 haft följande sammansättning: ordförande landshövding Elis Håstad t. o. m. den 14 november och därefter professor Gunnar Heckscher, vice ordförande professor Gunnar Heckscher t. o. m. den 14 november och därefter professor Ole Westerberg, sekreterare fil. lic. Göran G. Lindahl, skattmästare fil. lic. Eric Öhlin, övriga ledamöter docent Nils Andrén, fil. lic. Gunnar Hellström och docent Gustaf Petré.

Föreningen, som har ett 60-tal medlemmar, har sammanträtt fyra gånger: den 7 februari, då professor Jörgen Westerståhl talade över ämnet »Göteborgsundersökningen om 1956 års val», den 2 maj, då professor Vladimir Dedijer föreläste om »Political ideas behind the Jugo-Slavian constitution», den 20 maj, då en diskussion hölls om »Kreditavtalet med Sovjetunionen 1946» med inledning av fil. lic. Bengt G. Svensson, samt den 14 november, då landshövding Elis Håstad höll ett föredrag om »De mänskliga rättigheterna».

Harriet Lundblad.

Uppsala universitet. *Lärare:* professor skytteanus Carl Arvid Hessler, docent Olle Nyman, innehavare av docentbefattning (tjänstledig under höstterminen), fil. lic. Åke Gafvelin, biträdande lärare, fil. lic. Nils Elvander, extra biträdande lärare, och fil. lic. Bengt Alexandersson, extra biträdande lärare under höstterminen.

Amanuens vid statsvetenskapliga institutionen var under vårterminen pol. mag. Lennart Bodström, under höstterminen fil. kand. Lars Nystedt.

*

Det politiska pressarkivet i Skytteanum har fram till 1 mars föreståtts av amanuens Per-Olof Karlsson och därefter av amanuens Per Olof Olofsson. Mag. jur. Artur Mägi har liksom tidigare medverkat vid arkivmaterialets ordnande.

Antalet tidningar, som finns företrädda i arkivet, är liksom föregående år 45. Samtliga har ställt friexemplar till förfogande.

Arkivets klassifikationssystem tillställs på begäran de intresserade.

*

Filosofie licentiatexamen har avlagts av fil. mag. Britta Håkansson.

*

Doktorandstipendium har under hela året innehafts av fil. lic. Elias Berg, samt under vårterminen av filosofie licentiaterna Bengt Alexandersson och Olle Gellerman.

*

Licentandstipendium har under vårterminen innehafts av pol. mag. Bengt Försberg, filosofie kandidaterna Sven Hamrell och Rein Marandi samt fil. mag. Hans-Erik Östlundh, under höstterminen av pol. magistrarna Lennart Bodström och Svante Nycander samt fil.kand. Mats Kihlberg.

*

Statsvetenskapliga föreningens styrelse har haft följande sammansättning: ordförande och redaktör för föreningens skriftserie professor Carl Arvid Hessler, vice ordförande lektorn docent Ragnar Simonsson, sekreterare fil. lic. Åke Gafvelin, skattmästare stadsbibliotekarien docent Gert Hornwall, v. sekreterare och v. skattmästare amanuensen pol. mag. Lennart Bodström (under vårterminen), amanuensen fil. kand. Lars Nystedt (under höstterminen), sjätte ledamot fil. lic. Nils Elvander.

Vid årets sammanträden har följande föredrag hållits:

Den 4 april av docent Olle Nyman, Uppsala, över ämnet »Faluaffären 1913. Ett moment ur borggårdskrisens förhistoria».

Den 12 november av lektor Torsten Petré, Uppsala, över ämnet »Samhällskunskap som fristående ämne i skolan».

Sammanträdena har hållits i Skytteanska lärosalen och följts av samkväm.

Medlemsantalet uppgår till omkring 160.

I föreningens skriftserie har som nummer 37 utgivits »Högern och kungamakten 1911—1914. Ur borggårdskrisens förhistoria» av Olle Nyman och som nummer 38 »The historical thinking of Charles A. Beard» av Elias Berg.

Åke Gafvelin.

BERÄTTELSE ÖVER FAHLBECKSKA STIFTELSENS VERKSAMHET ÅR 1957

Stiftelsens kollegium har bestått av professorerna Nils Stjernquist, Fahlbeck, Quensel, Åkerman, Welinder, Bolin, Rosén, Gjerstad samt nyutnämnde professorn i klassisk fornkunskap och antikens historia Krister Hanell. Såsom preses har fungerat undertecknad, tillika sekreterare samt ansvarig utgivare av Statsvetenskaplig tidskrift.

Kollegiet har under året haft fyra sammanträden, varav ett, den 15 oktober, i samband med kransnedläggning å stiftarens gravplats i Lund.

Statsvetenskaplig tidskrift har under året utkommit i sin 60 årgång med fem häften, varav nr 2—3 dubbelhäfte, om sammanlagt 428 sidor. Inom redaktionen har litteraturavdelningen föreståtts av professor C. A. Hessler, Uppsala, och avdelningen »Översikter och meddelanden» av professor Gunnar Heckscher, Stockholm, med biträde av docent Nils Andrén och bibliotekarien fil. kand. fru Gunnel Bohman, därstädes.

I serien »Skrifter utgivna av Fahlbeckska stiftelsen» har under året utkommit: såsom nr XLIII, Henrik A. Olsson: »Utrikesnämnden 1937—1953. En studie i rätt och praxis», samt, såsom nr XLIV, Carl-Erik Quensel: »Studentekonomi. Studieutgifter och finansieringssätt åren 1951—1952», båda utgivna med understöd från Statens samhälls- och rättsvetenskapliga forskningsråd.

Fahlbeckska stiftelsens premium för utmärkt statsvetenskapligt arbete har tilldelats docenten Hans Meijer, Lund, för avhandlingen »Kommittépolitik och kommittéarbete», 1956.

Sammandrag utvisande stiftelsens fonder och ekonomiska rörelse 1956—1957 bifogas.

Lund den 31 dec. 1957.

Erik Fahlbeck.

Fahlbeckska stiftelsen. Fonder år 1956—1957.

A. Fahlbeckska stiftelsen.

Obligationer.	Behållning 1/1 1956	Ränta & utdeln.	Behållning 30/6 1957
Svenska statens 3 1/2 % 1943	5.000: —	69: 03	—
Förlagsbevis.			
A.-B. Plåtmanufaktur 4 % 1950	10.000: —	146: 67	—
Aktier.			
A.-B. Custos, stam 125 aktier	31.450: —	1.250: —	31.450: —
A.-B. Göteborgs Bank, stam 200 aktier ...	43.395: —	2.000: —	43.395: —
A.-B. Sv. Handelsb. stam 200 aktier	48.350: —	2.200: —	48.350: —
A.-B. Sv. Kullagerfabr. 150 aktier	35.550: —	1.950: —	35.550: —
A.-B. Sv. Litograf. Tryck. stam A 100 aktier	18.000: —	1.000: —	18.000: —
A.-B. Sv. Litograf. Tryck. pref. 100 aktier	14.750: —	700: —	14.750: —
A.-B. Skand. Banken 135 aktier	27.738: —	1.350: —	27.738: —
Skånska Cementaktiebol. 50 aktier	—	350: —	7.500: —
Svenska Sockerfabr. AB 100 aktier	—	—	7.900: —
AB Bofors 50 aktier	—	400: —	6.850: —
	<u>219.233: —</u>	<u>11.200: —</u>	<u>241.483: —</u>
Innestående i bank.			
Sparbanken i Lund nr 40 470	17.315: 44	828: 81	14.808: 65
Summa	<u>251.548: 44</u>	<u>12.244: 51</u>	<u>256.291: 65</u>
Inkomster.			
Räntor	12.244: 51		
Kungl. Statskontoret	3.000: —		
C. W. K. Gleerup Bokförlag.....	959: 45		
D:o	<u>1.971: 30</u>	18.175: 26	
Utgifter.			
Berlingska boktryckeriet	240: —		
Håkan Ohlssons boktr.	11.020: 90		
Diverse utgifter enl. spec. i räkenskaperna	<u>2.171: 15</u>	13.432: 05	
Sammandrag:			
Ingående balans	251.548: 44		
Inkomster	<u>18.175: 26</u>	269.723: 70	
Utgifter.....	13.432: 05		
Utgående balans	<u>256.291: 65</u>	269.723: 70	

B. Fahlbeckska understödsfonden.

	Behållning 1/1, 1956	Ränta & utdeln.	Behållning 31/12, 1957
Aktier.			
Skandinaviska Banken A.-B. 110 aktier ...	22.010: —	1.100: —	22.360: —
A.-B. Custos, stam 75 aktier	17.250: —	750: —	17.250: —
	<u>39.260: —</u>	<u>1.850: —</u>	<u>39.610: —</u>
Innestående i bank.			
Sparbanken i Lund nr 40 453	4.187: 89	376: 22	6.054: 11
Slutsumma	<u>43.447: 89</u>	<u>2.226: 22</u>	<u>45.664: 11</u>
Sammandrag:			
Ingående balans	43.447: 89		
Inkomster: Räkter	<u>2.226: 22</u>	45.674: 11	
Utgifter: kostn. inköp			
aktier Skandinaviska Banken.....	3: 10		
Berlingska boktr.	<u>6: 90</u>	10: —	
Utgående balans		<u>45.664: 11</u>	45.674: 11

LIT T E R A T U R G R A N S K N I N G A R

HANS MEIJER: Kommittépolitik och kommittéarbete. Det statliga kommittéväsandets utvecklingslinjer 1905—1954 samt nuvarande funktion och arbetsformer. Samhällsvetenskapliga studier 13. CWK Gleerup. Lund 1956.

Våra kunskaper om utredningsväsendet och dess roll i vår författning ha varit bristfälliga. Om den historiska utvecklingen av den extraordinära beredningen ger visserligen Gunnar Hesselén uttömmande besked i sin gradualavhandling från år 1927. Hesseléns framställning slutar emellertid 1905, och det är först efter denna tidpunkt, som kommittéväsandets expansion på allvar sätter in. Om utvecklingen under innevarande århundrade ha vi egentligen endast haft strödda detaljundersökningar att tillgå, oftast utförda mera i förbigående som led i studiet av helt andra företeelser.

Docent Meijers avhandling fyller den lucka, som här funnits, på ett förträffligt sätt. Var man icke redan tidigare övertygad om att utredningarnas roll i vårt politiska system underskattats, blir man alldeles viss härom efter läsningen av Meijers arbete. Jag tror det är riktigt, att kommittéväsendet har blivit »ett väsentligt led i den demokratiska beslutsprocessen», och att det, som det heter i den engelska sammanfattningen, inte råder något tvivel om att »the traditions of the Swedish method of investigation have greatly helped to make possible the interpretation of 20th century politics in Sweden as the politics of compromise». Det är också min åsikt, att det är först genom Meijers ingående undersökning, som det blivit möjligt med framgång argumentera för att dessa påståenden äro korrekta.

Kommittéväsendet har ju i utomordentligt ringa grad anknytning till skriven rätt. Meijer bryr sig inte ens om att hänga upp sin framställning på RF § 10. För studiet av sitt objekt har han alltså haft föga gagn av s. k. juridisk metod; från metodsynpunkt framstår avhandlingen som renodlat samhällsvetenskaplig. Eftersom föremålet är så pass mångfacetterat och eftersom framställningen sträcker sig över flera decennier, under vilka många olika tendenser göra sig gällande, synes det mig rimligt att som förf. välja en rad olika, från varandra relativt skarpt åtskilda angreppsvägar.

I ett första kapitel beskrives kommittéväsandets strukturella utveckling under den studerade femtioårsperioden. Skildringen har getts en kvantitativ prägel och försetts med en rad tabeller och diagram, baserade på data som hämtats ur olika källor, främst riksdagsberättelsernas uppgifter om tillsatta utredningar. Ett andra kapitel innehåller redogörelser för olika utredningar, som »antingen är av större politiskt intresse eller som är speciellt typiska för utredningsväsendets sätt att fungera». Vi få alltså här ett exempel på vad som brukar kallas analys med hjälp av »case studies».

Tredje kapitlet ägnar förf. åt en beskrivning av utredningsväsendets sätt att fungera under senare år. Materialet har här utgjorts av intervju- och enkät-svar. Vi få här följa i detalj hur beslutsprocessen artar sig från den tidpunkt, då ett uppslag först aktualiseras, fram till det stadium, då utredningen avlämnar sitt betänkande. Det fjärde kapitlet, slutligen, faller något vid sidan av de övriga genom att dess innehåll inte rör kommittéväsendets faktiska utformning utan den debatt, som under årens lopp förts om hur det bör gestaltas. Källmaterialet är här av traditionellt slag, främst press och riksdagstryck.

Antalet kommittéer under den behandlade femtioårsperioden har visat sig vara ungefär fem gånger så stort som under närmast föregående femtioårsperiod. Dock har utvecklingen under 1900-alet inte karakteriserats av jämn stegring. Relativt sett faller den mest betydande ökningen på åren före 1920; utvecklingen därefter kan inte på något sätt sägas stå i proportion till den statliga verksamhetens expansion över huvud taget.

Rekryteringen av kommittéerna kan, framhåller Meijer, sägas ske från tre huvudkategorier: befattningshavare i allmän tjänst, riksdagsmän och övriga. Till den senare gruppen höra främst representanter för privata yrken och intresseorganisationer samt vetenskapsmän. Enligt Meijers mening sätta de tre kategorierna var för sig sin prägel på olika utredningstyper. Vid seklets början hade man i stort sett att räkna med två huvudtyper, ämbetsmannautredningen och den parlamentariska kommittén. Därtill har sedermera fogats vad Meijer kallar den intresserepresentativa utredningen. Olika mellanformer förekomma också i betydande utsträckning.

Som i egentlig mening parlamentariska utredningar räknar Meijer sådana, som bestå av ett övervägande antal riksdagsmän och som äro av verklig politisk betydelse. Dylika kommittéer utgöra endast en mindre del av totala antalet. Typens uppkomst ligger i tiden före parlamentarismens genombrott och partiväsendets konsolidering, och en tradition hade tidigt utbildats att utredningar av detta slag skulle spegla de olika åsiktsriktningarna inom riksdagen. »Det var ofta en tvingande nödvändighet för icke-parlamentariska regeringar att sondera riksdagsopinionen, innan regeringen tog initiativ i olika frågor». Meijer visar fint, hur tendenser till en ändring av detta förhållande uppenbarade sig under Staaffs andra ministär och 1917 års liberal-socialistiska koalitionsregering. Regeringspartierna tilldelades under dessa ministärers tid en oproportionerligt stor del av platserna i parlamentariska kommittéer; det var nu inte lika nödvändigt att låta oppositionen komma till tals redan på beredningsstadiet. 1920-talets minoritetsparlamentarism medförde emellertid en återgång till det tidigare systemet med proportionell fördelning mellan partierna. Vågmästarpolitiken i riksdagsutskotten hade sin motsvarighet inom utredningsväsendet. Märkligt nog bevarades systemet med proportionell fördelning även sedan vi på nytt begåvats med majoritetsregeringar. »Oppositionens medverkan i regeringsärendenas beredning växte fram närmast som ett tvång för parlamentariskt svaga regeringar men har utvecklats till ett demokratiskt rättvisekrav», sammanfattar förf. riktigt nog.

I nära samband med motsättningen mellan den »Staaffska» kommittépolitiken och annan sådan står förf:s utvecklande av sin huvudtes, som går ut på att utredningsväsendet framför allt är att beteckna som ett kompro-

missinstitut. »Kommitténs funktion är vanligtvis att åstadkomma kompromisser mellan företrädare för olika synpunkter och intressen», heter det (s. 346). Och vidare: »När svensk politik har betecknats som kompromissens politik, beror detta i hög grad på den praxis, som utvecklats inom kommittépolitik och kommittéarbete».

Det har ovan inledningsvis betonats att detta synsätt utan tvivel är berättigat. Likväl kan dock bestämda invändningar göras mot förf:s användning av kompromissbegreppet. Det sammanhänger med att förf:s analys av orsakerna till att utredningsväsendet fått sin nuvarande funktion är något summarisk. Varför hade Staaffs linje, som innebar att de partipolitiska kompromisserna främst skulle förläggas till ett senare stadium än utredningens, ingen framtid för sig?

Den enda förklaringsgrund förf. närmare går in på är den redan antydda hänvisningen till läget under minoritetsparlamentarismen på 20-talet. Hän-syn till oppositionspartierna måste tas redan på initiativstadiet (s. 13); genom en »representativ och partiproportionell fördelning av platserna i viktigare utredningar kunde det skapas parlamentariskt realiserbara regeringsförslag». Man blir onekligen en smula undrande beträffande förf:s terminologi, när det sedan på s. 84 framhålles: »Den parlamentariska utredningens roll under minoritetsparlamentarismens tid att vara forum för partikompromisser är under majoritetsparlamentarismen i många fall överflödig».

Tydligen har Meijer här plötsligt gjort en uppspaltning av kompromissbegreppet. Först har vi *en* sorts kompromiss; dess innebörd är att den möjliggör att ett regeringsförslag får majoritet i riksdagen. Det är denna typ av kompromisser som minoritetsparlamentarismen enl. förf. bidrar till att framtvinga i de parlamentariska utredningarna. Men när författaren i övrigt i avhandlingen talar om den parlamentariska utredningen som ett kompromissinstitut, måste han avse en annan sorts kompromiss, en kompromiss i vidare mening. Också under tider av majoritetsparlamentarism, då regeringen mycket väl skulle kunna driva en egen ursprunglig ståndpunkt, användas utredningarna som kompromissinstitut. Oppositionspartierna beredas tillfälle att trots sin minoritetsställning redan på initiativstadiet influera på ett aktuellt problems lösning. De få tillfälle att i viss mån sätta sin prägel på en utrednings arbete.

Den sorts kompromiss, som på detta sätt uppnås, kan ju inte förklaras med en hänvisning till förhållandena under minoritetsparlamentarismens tid. Den behövliga majoriteten i kamrarna är redan förhanden. Meijer ger inte någon egentlig förklaring till det faktum, att oppositionen kunnat bevara sitt inflytande på kommittéarbetet också under de senaste decennierna och att ingen haft en tanke på att återgå till Staaffs linje.

Det är icke heller lätt att peka på några speciella orsaker. Delvis spelar säkerligen en rent traditionell faktor in, man har fortsatt med det system, som en gång utbildats under 1920-talet. Delvis avspeglar den proportionella sammansättningen av kommittéerna den allmänna utvecklingen mot större samförstånd och värdegemenskap inom partipolitiken.

När det gäller förf:s uppläggning av kap. I om utredningsväsendets strukturella utveckling, ifrågasätter man, om inte den periodindelning som begagnats borde ha kompletterats med en annan och mera givande. Den valda

uppdelningen i 10-årsperioder tillgodoser som varje sådan mekanisk indelning vissa nödvändiga objektivitetskrav. Men åtskilliga tendenser i utvecklingen komma klarare fram, om en mindre schematisk indelning användes. Särskilt tråkig förefaller gränsdragningen 1924—25 vara. Att den renodlade minoritetsparlamentarismens tid inte hålles i hop som en enhet är beklagligt. Betraktar man förf:s siffror kan man så småningom utläsa, att det går klara strukturgränser 1920—21 och 1932—33. Perioden 1921—32 borde statistiskt ha kontrasterats mot såväl den föregående som mot den närmast efterföljande tiden. Förf. kunde ha visat att medeltalet nya utredningar pr år under tolvårsperioden 1921—32, den rena minoritetsparlamentarismens tid alltså, är 38. Tar man däremot medeltalet för de 12 närmast föregående åren, 1909—20, får man siffran 53 och tar man medeltalet för åren 1933—44, erhåller man siffran 59. Dessa tal avspeglar en verklighet, som inte kommer till synes, då förf:s periodindelning nyttjas.

De studier av speciella utredningar, som presenteras i kap. II, avse främst att illustrera resultat, vunna i första kapitlet. Syftet har i stort sett uppnåtts. Redogörelsen för 1911 års försvarsberedningar tilldrar sig största intresset, och Meijer tillför här debatten om händelserna närmast före 1914 åtskilligt nytt. Från metodsynpunkt är emellertid kap. III märkligare. Hela framställningen i detta kapitel är som nämnts byggd på enkät- och intervju-material. Det är onekligen uppseendeväckande, hur mycken ny kunskap som stått att vinna, också i fråga om områden, som länge hört till statskunskares mest centrala. Jag vill bland annat nämna avsnitten om motionsbehandlingen i riksdagen (s. 207 ff.), om departementsberedningen av direktiven (s. 219 ff.) och om kontakten mellan departement och kommittéer (s. 257 ff.).

Fördelen med förf:s tillvägagångssätt är naturligtvis, att han har kunnat preliminärt fixera problemställningarna och därefter, i varje fall inom vissa gränser, skaffa ett material, som varit ägnat att belysa just dessa frågeställningar. Först i andra hand har materialet självt blivit en begränsande faktor. Metoden med enkäter och intervjuer är emellertid, som vi alla veta, långt ifrån problemfri. Kanske borde förf. ha varit något utförligare i sin metoddiskussion. En avgränsning mot opinionsundersökningarnas problematik kunde ha gjorts. De svårigheter, som uppkomma genom att det ofta uppstår diskrepanser mellan ett ursprungligt och ett kontrollgranskat intervjuuttalande, kunde ha behandlats närmare.

Meijer har haft att vända sig till personer på nyckelposter som uttalat önskemål om anonymitet och om de förhållanden, som böra undandras offentlighet. Inom rimliga gränser måste sådana önskemål betraktas som naturliga. Statsvetenskapsmannen tvingas i vart fall respektera dem, i annat fall skulle möjligheterna till fortlöpande informationer snabbt minska. Men det är klart, att dylika önskemål av varierande innehåll försvåra en sammanfattande beskrivning. Så långt jag kunnat finna vid en granskning av enkät- och intervju-material har emellertid förf:s framställning god täckning i detta material. Detta gäller inte minst den svåra uppdelningen i vad som är »vanligt» tillvägagångssätt och vad som är att beteckna som avvikelser från en normal praxis. Några smärre undantag förtjäna dock påpekas. Förf. talar på s. 215 om departementens förteckningar över sådana

ärenden, som kunna leda till utredning, och framhåller, att praxis i fråga om dessa förteckningar skiftar från departement till departement. Det finns rotelförteckningar, balansförteckningar eller listor över ärendena, graderade efter angelägenhetsgrad. Läsaren bibringas den föreställningen att någon form av förteckning finns i alla departement, vilket emellertid inte är fallet. Av en av förf:s intervjuer framgår nämligen att dylik förteckning saknas i försvarsdepartementet. — Förf. återger (s. 232) yttrande av en intervjuad av innebörd att kommittéordföranden mer eller mindre kan behöva framstå som neutral. För balansens skull hade det inte skadat, om förf. medtagit det klara yttrande av en av de mest anlitade utredningsordförandena, där det heter: »Ordf. och led. tar del i alla frågor och jag har aldrig tänkt mig att jag som ordf. i en parlamentarisk utredning el. intresseutredning skulle inta en opartisk ställning. Det är tvärtom ordf:s skyldighet att ta ståndpunkt. Han sitter ju där för att få fram ett besked». — När det gäller stats-tjänstemäns deltagande i utredningar är det inte alltid enbart sakkunskapen, som är avgörande. I ett intervjuuttalande om en utredning rörande en skogsfråga heter det: »Jag representerade staten som jordägare». Här är det alltså själva partsintresset som kommer i fråga, något som förf. försummat att notera.

Det fjärde kapitlet om den kritik, som utredningsväsendet utsatts för, och de reformsträvanden, som förekommit på området, har en mera rapsodisk karaktär. Det blir en ganska enahanda historia: hela perioden karakteriseras av omåttligt överdrivna föreställningar om vad som står att vinna genom besparingsåtgärder i fråga om kommittéerna. Av intresse är att Meijer äntligen definitivt kunnat avliva myten om att Thorssons s. k. kommittésakt 1922 hade någon nämnvärd betydelse. Viss psykologisk effekt fick väl åtgärden. Men dess reala verkningar voro ringa. Den var endast en fortsättning på en nedskärning, som tidigare inletts, och från och med det år, som inleddes en månad efter slakten, började antalet kommittéer åter att stiga. När Thorssons ingrepp kunnat tillmätas en så enorm betydelse, hänger det samman med rent politiska omständigheter. För de borgerliga var det angeläget att prisa finansministern, eftersom åtgärden var i linje med deras egna strävanden. För socialdemokraterna blev glädjen över att äntligen få en av de egna ministrarna berömd av motståndarna alltför stor för att man skulle sätta sig ner och analysera vad som egentligen hänt.

Docent Meijer har skänkt oss en utmärkt monografisk skildring av kommittéväsendet. Ser man på de yttranden, som i inledningen göras om syftet med avhandlingen, upptäcker man en, kanske ofrånkomlig, inre spänning. Ibland verkar det som om monografin varit huvudsyftet; ibland får man intrycket, att förf. velat se analysen av utredningsväsendet mera som en startpunkt för en beskrivning av något, som verkar ligga honom mera om hjärtat, nämligen själva den centrala beslutsprocessen i vår demokrati, den reella maktindelningen mellan organ och grupper. För att komma åt denna beslutsprocess via utredningarna hade dock förf. måst studera också kommittéernas arbetsresultat, vilket nu ej skett. Får antydningarna i inledningen tolkas som ett förf:s framtidsprogram, kunna vi se fram mot kommande undersökningar av stort intresse.

P.-E. Back.

ÅKE THULSTRUP: Aggressioner och allianser. Huvudlinjer i europeisk storpolitik 1935—1939, Akad. avh. Stockholm 1957.

ÅKE THULSTRUP: Det ödesdigra 1930-talet. Stockholm 1957.

Trots det tilltagande intresset för utrikespolitik saknar våra universitet och högskolor alltjämt det i flera andra västeuropeiska länder och i Förenta Staterna allt mer uppskattade undervisningsämnet »Internationell politik», »International Relations», »Hautes études internationales». Först 1956 skapades ett embryo härtill i form av en akademisk föreläsnings- och seminarieriserie vid Utrikespolitiska institutet i Stockholm. Denna efterblivenhet avspeglar sig också på disputationsnivå. De akademiska avhandlingar med internationell politik som objekt som spikats i vårt land är lätt räknade. De få som lagts fram har någon gång presenterats inom den historiska disciplinen, men oftast inom den statsvetenskapliga.

Redan av denna anledning tilldrar sig Åke Thulstrups i höst försvarade avhandling i statskunskap vid Stockholms Högskola »Aggressioner och allianser. Huvudlinjer i europeisk storpolitik 1935—1939» ett betydande intresse. Därtill kommer att Thulstrup utan tvekan hör till vårt lands mest framstående kännare av internationell politik. Det har han under de senaste decennierna dokumenterat i en rad smärre skrifter.

Avhandlingen ingår med undantag av ett sammanfattande slutkapitel som del av ett något tidigare publicerat, mera omfattande verk kallat »Det ödesdigra 1930-talet». Detta utgör i sin tur det senaste tillskottet till Bonniers populärvetenskapliga serie »Vår egen tids historia», som inleddes med Herbert Tingstens »Demokratiens seger och kris», 1933.

För att börja med »Det ödesdigra 1930-talet» ansluter sig denna volym värdigt till de föregående i serien. Den omspanner tidsperioden mellan den japanska inmarschen i Manchuriet i september 1931 och krigsutbrottet i september 1939. Redaktionellt utgör den en fortsättning såväl på Tingstens »Demokratiens seger och kris» som på Rütger Esséns »Illusionernas årtionde» och behandlar följaktligen både nationella och internationella händelser och förlopp. Författaren har lagt ner stor möda på att göra framställningen så fullständig utrymnet tillåtit. Där saknas varken Chaco-kriget mellan Bolivia och Paraguay eller kung Carols av Rumänien bravader. Mest förtjänstfull är kanske skildringen av händelseutvecklingen i Fjärran Östern och det spanska inbördeskriget. Att framställningen beträffande Sovjetunionen blivit i knappaste laget, har författaren i förordet bett om ursäkt för med hänvisning till bristen på trovärdiga källor.

Avhandlingen »Aggressioner och allianser. Huvudlinjer i europeisk storpolitik 1935—1939» består helt enkelt av de 232 sista sidorna i »Det ödesdigra 1930-talet», d. v. s. från abessinska kriget till det andra världskriget, utökade med ett slutkapitel, en sammanfattning på engelska, källhänvisningar och käll- och litteraturförteckningar. Detta sätt att skriva två arbeten i ett har inte undgått att få även andra konsekvenser än att författaren besparats tid, möda och kostnader. Avhandlingen torde riktigare kunna karakteriseras som en del av ett populärvetenskapligt arbete än som ett vetenskapligt specimen. Den strävan att få med även mera perifera händelseförlopp, som är en obestridlig förtjänst hos ett populärvetenskapligt arbete

av uppslagskaraktär, måste anses diskutabel i ett verk med underrubriken »Huvudlinjer i europeisk storpolitik». Man kan också diskutera och beklaga den disposition — den strängt kronologiska — som författaren valt. Borde inte en författare, som bevisligen behärskar sitt källmaterial och som skriver om händelser som redan ligger två decennier bakom oss, kunna frigöra sig från denna krönikestil?

Först behandlas den abessinska krisen och Rhenlandssockupationen, sedan den spanska krisen, den österrikiska krisen, de tjeckiska kriserna och slutligen den polska krisen. Hela tiden interfolieras framställningen med parentetiska avsnitt ditsatta för fullständighetens skull. Denna framställningskonst skymmer tyvärr vad författaren uppgett sig vara ute efter, nämligen huvudlinjerna. Den har också genom sin relativa omständlighet hindrat honom från att närmare analysera orsakssammanhangen. När det gäller ett ämne, där det yttre händelseförloppet vid det här laget är så väl bekant, hade ju författaren med gott samvete kunnat lämna detta åsido och helt koncentrera sig på att analysera brittisk, fransk, tysk och italiensk utrikespolitik under dessa fyra ödesdiga år. Det torde ha varit ett betydligt bättre sätt att få fram just huvudlinjerna, och författaren hade då med all sannolikhet kommit att lämna ett betydligt värdefullare bidrag till vår förståelse för det dramatiska storpolitiska spelet i Europa under dessa år. Det tjugosidiga sammanfattande slutkapitel, som utgör avhandlingens tillägg utöver »Det ödesdiga 1930-talet», visar författarens förmåga till en sådan uppläggning. Han tar där upp de två främsta huvudlinjerna — Tysklands »Wille zur Macht» och Storbritanniens »policy of appeasement» — till debatt, jämför Chamberlains »appeasement» med president Trumans »containment» tio år senare, undersöker västmakternas möjligheter att alternativt liera Italien, Sovjetunionen och Förenta Staterna med sig mot Hitlertyskland och diskuterar begreppet preventivkrig. Det handlag författaren hör röjer ökar sorgen över att han inte genomgående valt denna metod. Till bristen på analys ansluter sig en likaledes beklaglig brist på personkaraktäristik. Den bästa författaren åstadkommit utgörs av en jämförelse mellan Hitler och Roosevelt, men den återfinns i den del av »Det ödesdiga 1930-talet», som inte ingår i avhandlingen.

Thulstrups avhandling har skrivits vid en tidpunkt, då flertalet dokument-samlingar, utom de ryska, lagts på bordet och då flertalet huvudagerande skrivit sina memoarer eller blivit föremål för kritiska biografier. Med tanke på detta materials oerhörda omfång och på den presentationsform författaren valt, vore det för mycket begärt, att han på några avgörande punkter skulle öka vår kunskap eller revidera missuppfattningar. Vad han har gjort är, att han har sammanfattat »vetenskapens nuvarande ståndpunkt», en i och för sig aktningvärd prestation. Det enda avsnitt, i vilket Thulstrup kan sägas ha fört vetenskapen framåt, är det som behandlar det spanska inbördeskriget och noninterventionspolitiken. Men det har resulterat i att dispositionen förryckts så till vida, att den spanska krisen ägnats större utrymme, än vad som torde ha varit rent sakligt motiverat.

Det förtjänar slutligen att noteras, att Thulstrup ingenstans, vare sig i »Det ödesdiga 1930-talet» eller i avhandlingen, har låtit sitt eget djupa personliga engagemang gentemot 1930-talets brott och dumhet lysa igenom.

Han har tvärtom i sin strävan efter objektivitet i framställningen gått så långt, att han just för den skull utsatts för kritik i dansk press.

Torsten Örn.

FREDERICK K. BEUTEL: *Some Potentialities of Experimental Jurisprudence as a New Branch of Social Science.* University of Nebraska Press 1957.

Det är nog inte lätt att av titeln slutå sig till vad boken egentligen handlar om. Dess ärende är att ge en stark plädering för »scientific lawmaking» — alltså en vetenskaplig grundläggning av varje lagstiftningsprojekt — och i anslutning därtill att påpeka nödvändigheten av en experimentell vetenskap om lagar och andra rättsliga instrument.

Scientific lawmaking innefattar enligt författaren för det första att man anskaffar och använder vetenskapliga data som grund för en projekterad lagstiftning. Det är naturligtvis otillfredsställande, att lagar, som nu ofta sker i U. S. A. och annorstädes, byggas på populära känslorörelser eller mer eller mindre öppen press från olika intressegruppers sida (jämför här till att Latham i sin bekanta bok »The Group Basis of Politics» bygger hela sin analys av lagstiftningsprocessen just på gruppkonflikter). Författaren framhåller särskilt kriminallagstiftningen som ett område, där utgångspunkterna äro allt annat än vetenskapligt grundade. Å andra sidan är han inte blind för att många moderna, mera begränsade lagar äro mycket omsorgsfullt förberedda och för vårt lands del kan man vid en överblick av raden av Statens offentliga utredningar lätt finna exempel på detsamma.

För det andra innefattar scientific lawmaking att man, sedan en lag väl utfärdats, gör systematiska undersökningar av dess verkningar och dess effektivitet i uppnåendet av de särskilda mål, som motiverade lagens tillkomst. I detta hänseende föreligger en nästan total brist i alla länder. Denna brist inverkar i sin tur menligt på lagstiftningsarbetet över huvud, ty utan vetenskapligt grundade insikter om hur olika slags lagar och instrument verka i olika situationer kommer lagstiftningsarbetet att bygga på intuition och antaganden. Det egendomliga är att statsledningarna så länge nöjt sig med detta.

Denna legislativa vetenskap måste arbeta med vad författaren kallar experimentella metoder. En väg är att noga fixera situationen före en lagändring och att därefter göra en jämförande undersökning av situationen någon tid efter det att lagändringen trätt i kraft. En annan väg, som är användbar särskilt i U. S. A., är att göra jämförelser mellan stater och andra områden, där en viss lag tillämpas, samt områden utan sådan lag men med i övrigt likartade förhållanden. Därigenom kan man i viss mån eliminera verkan av andra faktorer och således isolera lagens effekt.

Författaren utgår från att det behövs en enhetlig legislativ vetenskap. Det är också naturligt, ty uppgifterna att förbereda och efterkontrollera lagar kunna lösas på ett vetenskapligt sätt endast om man försöker komma fram till generella synpunkter på verkningarna av lagar och andra sociala kontrollmedel. Dessa generella synpunkter ha i boken fått den egendomliga beteckningen »jural laws».

Forskningsarbetet kräver en samverkan mellan jurister och vetenskapsmän från många andra fält. Författaren är själv jurist och han synes vilja tillägga rättsvetenskapsmännen ledningen. Men i ett intresseväckande kapitel om trafikregleringen i U.S.A. omtalar han, att den mycket livliga verksamheten för forskning, experimentering och införandet av nya metoder på trafikens område helt och hållet burits upp av trafiktekniker och socialvetenskapsmän samt att jurister på sin höjd haft ett finger med i formuleringen av trafikbestämmelserna. På liknande sätt synes det ha förhållit sig på andra områden. Det är också tydligt, att den juridiska utbildningens brist på tillräckliga samhällsvetenskapliga inslag gör juristerna föga ägnade att utöva en forskning av detta slag och kanske också föga intresserade av dessa frågor. Att ett personligt engagemang kan föra långt, därpå är författaren själv ett utmärkt exempel, men typiskt är den likgiltighet som mött boken i de amerikanska Law Reviews, där man menar att rättsvetenskapens uppgift nu framför allt bör vara att utarbeta metoder för att väga olika intressen och värden mot varandra. Även en sådan juristutbildning som den nyreformerade svenska kan näppeligen bidra till en förändring av läget, ty den kan ge en samhällsekonomisk orientering men ej en förmåga att använda samhällsvetenskapliga metoder. Snarare kan man då knyta vissa förhoppningar till den blandade juridisk-samhällsvetenskapliga examen.

Författaren framhåller fullt riktigt, att den legislativa vetenskapen måste börja med att behandla enkla och begränsade problem. Men på lång sikt är det inte småsaker han väntar sig av denna: »Experimental Jurisprudence offers the means of discovering and measuring demands, desires and needs, provides a means for determining which ones should be satisfied, and can create a technique for choosing the devices best calculated to make the needed change».

Hade författaren nöjt sig med denna plädering för scientific lawmaking, skulle hans bok inte ha skilt sig ur mängden av programförklaringar i ena eller andra riktningen, som förekomma i amerikansk litteratur. Men vad som förlämnar boken ett särskilt intresse är att han prövar sina riktlinjer och teorier på en grundligt upplagd och genomförd, konkret undersökning. Det område han utvalt härför är staten Nebraskas straffbestämmelser mot »bad checks», d. v. s. checkar med otillräcklig täckning eller utan täckning. Undersökningen framlägges och diskuteras i senare halvdelen av boken. Den bygger på intervjuer med banker, affärsmän, domare, åklagare- och polismyndigheter samt studier av register och annat skriftligt material.

Ett stort antal detaljutredningar framläggas och några av dem må nämnas. Författaren gör en uppskattning av det årliga antalet »bad checks» i Nebraska och finner, att det rör sig omkring 450.000 av ett totalt checkantal på över 90 miljoner. Detta är nu inte något mått på kriminaliteten, eftersom straffreglerna rikta sig inte mot varje utgivande av en »bad check» utan endast mot ett utgivande som sker i bedrägligt syfte. Antalet sistnämnda fall var naturligt nog inte möjligt att urskilja, ehuru allt tydde på att de endast utgjorde en ringa procent. Andra utredningar gälla uppskattning av affärsvärldens, speciella branchers och samhällets årliga förluster på »bad checks» — utslagna på hela omsättningen framstå dessa

förluster som små —, vidare rättsmyndigheternas praxis i dessa ärenden samt en ytterst intressant karaktärisering av personer som dömts till frihetsstraff för »bad check»-förbrytelser.

Ur metodologisk synpunkt är det särskilt angeläget att granska utredningarna om hur »bad-check»-lagstiftningen påverkar handlingsvanorna i samhället. Beutel försöker bland annat utreda, huruvida antalet »bad checks» överhuvudtaget — det var som sagt ej möjligt att urskilja de kriminella checkarna — påverkades av olika rättsliga instrument. Mellan Nebraskas 31 counties varierade det årliga antalet »bad checks» per capita ganska väsentligt. Något samband med relativtalen för fängelsedomar kunde ej upptäckas. Däremot framkom en viss korrelation med polis- och åklagarmyndigheternas indrivningsverksamhet så, att ju större procent av »bad checks» denna omfattade desto lägre var antalet »bad checks» per capita. En stickprovsundersökning i staten Colorado tycktes befästa detta intryck, men då man gjorde en stickprovundersökning i staten New Hampshire visade det sig, att ehuru indrivningsverksamheten där var obetydlig var antalet »bad checks» per capita mycket lågt. Det är därför tydligt, att andra faktorer än de rättsliga instrumenten varit utslagsgivande och man kan fråga sig om detta inte gäller över hela fältet, särskilt som även i Nebraska åtskilliga counties utan någon officiell indrivningsverksamhet visade låga tal för »bad checks». Av tänkbara sociala faktorer behandlar Beutel egentligen bara en, affärsmännens sätt att ta emot checkar, men anser sig kunna fastslå, att det överallt sker utan några försiktighetsåtgärder. För att något så när kunna bedöma statistiken hade krävts en bredare diskussion om vilka sociala faktorer, som i olika counties kunna tänkas påverka frekvensen av »bad checks». Det finnes ansatser härtill i en parvis jämförelse mellan tre Nebraska- och tre Colorado-städer, men tyvärr ha dessa inte fullföljts.

I princip har författaren dock varit medveten om att de rättsliga instrumenten endast utgöra en grupp av de många faktorer, som påverka de sociala beteendena, samt att det är svårt att från ett statistiskt belagt massbeteende gå vidare och utreda på vad sätt alla dessa olika faktorer inverkat. Han har uppenbarligen trott sig kunna isolera lagens effekt genom att jämföra olika counties och rättsområden, men detta har som sagt knappast lyckats honom. Och man kan fråga sig om det någonsin kan lyckas, ty antagligen har lagen aldrig någon isolerad effekt utan den påverkar handlingsvanorna genom ett integrerat samspel med sociala, ekonomiska, tekniska och politiska faktorer. Det betyder, att man avskär sig från möjligheten att förstå de rättsliga instrumentens verkningsätt genom att ensidigt inrikta sig på dessa.

Mera givande är enligt min mening utredningen om hur »bad check»-lagstiftningen påverkar domstolarnas och åklagarnas handlingssätt. Här har man haft att göra med ett relativt litet antal intervjuobjekt, vilket möjliggjort ett mer ingående studium av totalsituationen, och dessutom har man haft pålitliga informationskällor i myndigheternas register och protokoll. Författaren kommer bl. a. till det resultatet, att straffbestämelseernas ovanliga stränghet i Nebraska för med sig en i hög grad ojämn och oregelbunden tillämpning. I omkring en tredjedel av distrikten tillämpas dessa straff praktiskt taget inte och i övriga distrikt föreligga stora

variationer i myndigheternas praxis. Uppenbarligen värderar lagen »bad check»-förseelserna på ett mycket strängare sätt än vanligt folk gör och särskilt då affärsmännen, som i dem mera ser en vanlig affärsrisk. Domarna och åklagarna, som i U.S.A. stå under periodiska omval och därför äro beroende av sina valmän, ta ibland intryck därav. Även andra hänsyn spela naturligtvis in, t. ex. den omständigheten att trots den lösa tillämpningen straffanstalterna till mellan 25 och 40 % befolkas av personer dömda för ofta till summan obetydliga »bad checks». Myndigheterna bli frustrerade av det enorma i uppgiften att genomföra lagen och göra därför så litet som möjligt. Av jämförelser med andra stater framgår, att mildare lagstiftning på detta område för till konsekventare tillämpning.

I ett intressant kapitel redogöres för fyra provundersökningar av andra författningar i Nebraska. De gälla sterilisation av barberarinstrument, förbud att sälja tobaksvaror till underåriga, storleken på tegel och beskaffenheten av rörledningsmateriel.

Det är många olika fält som idén om scientific lawmaking tvingat författaren att ge sig in på och han har därför måst utföra utredningar av mycket disparat karaktär. Hans bok är friskt vågad och kommer säkert att ge uppslag i skilda riktningar.

Per Stjernquist.

Socialförskjutningar enligt valstatistiken. Kommentrar till två recensioner.

Först några citat.

1. »Vid 1952 års val ansågs av samtliga röstberättigade (dvs. praktiskt taget hela befolkningen över 21 år) omkring 250.000 eller 5 % tillhöra socialgrupp I, 1.940.000 eller 41 % socialgrupp II och 2.580.000 eller 54 % socialgrupp III. Dessa siffror ändrar sig emellertid från val till val genom att medelklassen ökar på arbetarklassens bekostnad.» (Samhällskunskap. Skolöverstyrelsens skriftserie 9. 1954. s. 246.)

2. »Med en viss förvåning noterar man att även Elmér återger det vanliga men felaktiga påståendet, att siffrorna för de tre socialgruppernas procentuella andel av befolkningen ändrar sig från val till val. Så är faktiskt inte fallet. År 1928 omfattade socialgrupp I omkring 5 procent av väljarkåren, socialgrupp II cirka 40 procent och socialgrupp III 55 procent. Det är samma siffror som Elmér uppger för år 1952.» (Statsvetenskaplig tidskrift 1955, s. 215.)

3. »Vid 1956 års val ansågs av samtliga röstberättigade (dvs. praktiskt taget hela befolkningen över 21 år) 5,8 procent tillhöra socialgrupp I, medan 41,5 procent fördes till socialgrupp II och 52,7 procent till socialgrupp III.» (Samhällskunskap Skolöverstyrelsens skriftserie 9. 2 uppl. 1957, s. 257.)

4. »I Åke Elmérs bidrag 'Levnadsnivå och levnadsförhållanden', som befriats från det tidigare påståendet att siffrorna för de tre socialgruppernas procentuella andel av befolkningen ändrar sig från val till val ...» (Statsvetenskaplig tidskrift 1957, s. 416.)

Läsaren av de återgivna citaten 2 och 4 får, om han läser dem i de tid-

skriftshäften, där de ursprungligen förekommer, bilden av en syndare, som omvänder och bättrar sig efter en välförtjänt kritik. Om han däremot läser dem här ovan, tror jag han finner att det ursprungliga men senare försvunna »påståendet» var korrekt. Det sker »faktiskt» en förskjutning från socialgrupp III till de övriga socialgrupperna. Detta kunde utläsas även ur de siffror, som var tillgängliga 1954.

Låt oss för säkerhets skull titta på vad den officiella statistiken säger. Det måste genast inskjutas att under årens lopp vissa förändringar gjorts i socialgruppsindelningen. Sedan 1928 tycks dessa dock inte ha varit alltför omfattande. 1932 gjordes ingen yrkesindelning av sparsamhetsskäl och sedan 1952 återges inte några sammanfattande siffror för socialgruppsindelningen. Då emellertid undergrupperna är jämförbara med tidigare statistik, kan man räkna fram motsvarande tal, varvid dock endast de förvärvsarbetande kan fördelas. Eftersom rösträtten har utsträckts vid flera tillfällen, vilket har gjort att främst socialgrupp III:s andel av väljarkåren har ökat, måste för tidigare år (här nedan t. o. m. 1948) både röstberättigade och icke röstberättigade medräknas, dvs. alla i röstlängderna upptagna personer. Man får då följande tabell.

Valår	Procentuell andel av i röstlängd upptagna tillhörande		
	socialgrupp I	socialgrupp II	socialgrupp III
1928	4,5	39,0	56,5
1936	4,6	39,1	56,3
1940	4,5	38,2	57,3
1944	5,5	38,5	56,0
1948	5,2	40,0	54,8
1952	5,2	41,4	53,4
1956	5,8	41,5	52,7

Sedan 1940 har alltså den i det första citatet angivna tendensen varit obruten. Då det här gäller en skildring av aktuella tendenser, inte en historisk framställning, finns det ingen anledning att ta hänsyn till den föregående tidens utveckling.

Sedan är det en annan sak att hela siffermaterialet är så bräckligt att man inte utan en noggrann analys av underlaget för varje valårs procentsiffror kan bygga några bestämda slutsatser på de små differenser det här ändå gäller. Skillnader både i primärmaterial och indelning *kan* ha spelat in, åtminstone om man jämför endast två valår. Dessutom är siffrorna fr. o. m. 1952 inte beräknade på hela väljarkåren utan endast på de förvärvsarbetande. Då en viss förkortning ansågs behövlig med hänsyn till önskemålet att få in några internationella jämförelser i kapitlet, fick meningen utgå, trots att författaren gärna hade velat ha den kvar för att visa att han inte ansåg kritiken berättigad.

Åke Elmér.

TIDSKRIFTSÖVERSIKT

Ekonomisk revy. Årg. 14: 1957. H. 9. *Petersen, K.*, Norsk syn på det nordiske ekonomiske samarbeide, s. 491—95. — *Tobieson, G.*, Försvarsfrågan ur ekonomisk synvinkel, s. 503—09. — *Zänker, A.*, Har Sverige samhällsekonomisk balans?, s. 510—14. — **H. 10.** *Renborg, S.*, Jordbruket och Europamarknaden, s. 558—63. — *Nyström, G.*, Företagets beroende av kommunen, s. 564—71. — *Montgomery, A.*, Planekonomins vedermödor — några sovjetryska erfarenheter, s. 572—80. — *Lönnqvist, Å.*, Konjunkturbarometern — statistik utan siffror, s. 581—90. — **Årg. 15: 1958. H. 1.** *Nordenson, H.*, Om ideologiers nytta, s. 6—17. — *Larsson, S.*, *Grundström, H.* och *Kahlin, T.*, Företaget och kommunen, s. 18—29. — *Welinder, C.*, Kommunal budgetteknik, s. 30—36. — *Hellström, L. T.*, Värdebeständiga obligationer och penningvärdet, s. 45—48.

Ekonomisk tidskrift. Årg. 59: 1957. Nr. 4. *Dahlström, G.*, Jämförelser mellan nationalbudgeteringssystem, s. 273—81.

Finsk tidskrift. T. 161—162: 1957. H. 8. *Taxell, L. E.*, Regeringsskifte, s. 321—23. — *Öhman, A.*, Frankrike och Algeriet, s. 333—41.

Förvaltningsrättslig tidskrift. Årg. 20: 1957. H. 4. *Wildeman, C.*, Några anteckningar rörande medelsförvaltande statsmyndigheters interna kontroll, s. 177—82.

Landskommunernas tidskrift. Årg. 38: 1957. Nr. 12. *Rytkölä, O.*, Kommunal forskningsverksamhet i Norden, s. 753—57. — **Årg. 39: 1958. Nr. 1.** *Lindström, H.*, Kommunalnämnden — kommunens regering, s. 5—8. — *Bredal-Bauer, J.*, Landskommunernas och köpingarnas utgifter och inkomster åren 1956—1958, s. 13—16.

Liberal debatt. Årg. 10: 1957. Nr. 7—8. *Andersson, G.*, Åter till minoritetsregerandet, s. 238—39. — *Elmgren, S.*, Nykterhetsrörelsen inför framtiden, s. 240—42. — *Hegeland, H.*, Riktpriser och riktlöner, s. 243—46. — *Henmark, K.*, Liberalt programarbete i England, s. 250—52.

Nordisk tidskrift. Årg. 33: 1957. H. 5—6. *Jørgensen, H.*, Den nordslesvigske spørgsmålsrejsning i 1918, s. 222—33. — **H. 7—8.** *Aminoff, T. G.*, Finland 1956, s. 320—29.

Politisk tidskrift. 1957—58. Nr. 1. *Venemalm, L.*, Ny länsindelning, s. 8—11. — **Nr. 2.** *Murray, G.*, Atomkriget och Sveriges läge, s. 37—39. — *Svenning, C. E.*, Sovjetregimen efter Stalin, s. 46—51. — **Nr. 3.** *Söder, G.*, Idéströmningar i pensionsfrågan, s. 78—82. — *Svenning, C. E.*, Pensionsfrågan i England, s. 83—86. — **Nr. 4.** *Moberg, R.*, Folkomröstningen i siffror, s. 103—05. — *Lindegren, K.*, Polska aspekter, s. 115—17.

Svensk tidskrift. Årg. 44: 1957. H. 9. *Ericson, S. H:son*, Synpunkter på marinen i vårt framtida försvar, s. 553—61. — *Munktel, H.*, Makt och minoritet, s. 576—82. — **H. 10.** *Bonde, T. C:son*, Några drag i vårt framtida försvar, s. 606—14. — *Cunctator*, Polens affärer, s. 615—28. — *Åkerman, G.*, Marx som förkunnare, s. 629—40. — **Årg. 45: 1958. H. 1.** *Höjer, T.*, Året 1957 i det kalla kriget, s. 15—25. — *Welinder, C.*, Värdestegringsindragning och bostadsbyggande, s. 37—42. — *Wulff, T.*, Sovjets marina expansion, s. 43—49.

Sveriges landstings tidskrift. Årg. 44: 1957. H. 10. *Fast, E.*, Landstingens framtida uppgifter, s. 269—70.

Tiden. Årg. 49: 1957. Nr. 9. *Bringmark, G.*, På vägen till Damaskus, s. 519—26. — *Andersson, S.*, Försvar och ekonomi, s. 527—33. — *Israel, J.*, Propagandan kring folkomröstningen, s. 534—41. — *Kjellgren, A.*, Sverige robotbas?, s. 548—51. — *Ström, F.*, Partiinställning och partibeteende, s. 552—55. — **Nr. 10.** *Wigforss, E.*, En liberal framtidsstat, s. 589—97. — *Pedersen, S.*, Har neuroserna ökat?, s. 598—607. — *Gunnarson, G.*, Den tyska litteraturen och diktens kris, s. 608—16. — *Andersson, B.*, Förenade staternas utlandshjälp, s. 617—22.

Utrikespolitik. Årg. 12: 1957. Nr. 6. *Holm, E.*, Ingenjörstaten på offensiven, s. 201—06. — *Heckscher, G.* och *Wigforss, H.*, FN i världspolitiken, s. 211—23. — *Areskoug, C.*, Det nya Kina — fakta och spekulationer om den senaste stormakten, s. 224—32.

Internasjonal politikk. 1957. Nr. 6. *Greve, T.*, Kjernefysiske våpen og utenrikspolitikk, s. 126—30. — *Swensson, S. A.*, Araberne mellom øst og vest, s. 131—34. — *Groth, H.*, Det vesttyske sosialdemokrati etter valget, s. 139—43.

Statsøkonomisk tidsskrift. 71. Årg.: 1957. H. 3. *Frederiksen, K. K.*, Velfærd og velfærdsøkonomiske prinsipper, s. 232—46.

Økonomi og politik. Årg. 31: 1957. Nr. 3. *Hansen, K.*, Udviklingen i det offentlige indtægter og udgifter i Danmark siden 1929, s. 167—84. — *Olsen, E.*, Tre fællesmarksplaner, s. 185—211.

The American historical review. Vol. 63: 1958. No. 2. *Lorwin, V. R.*, Workingclass politics and economic development in Western Europe, s. 338—51.

The American journal of comparative law. Vol. 6: 1957. No. 2—3. *Müller-Freienfels, W.*, Law of agency, s. 165—88. — *Rice, W. G.*, A glimpse of Swiss intercantonal litigation, s. 235—56.

The American journal of sociology. Vol. 63: 1957. No. 3. *Jackman, N. R.*, Collective protest in relocation centers, s. 264—72. — *Schulze, R. O.*, and *Blumberg, L. O.*, The determination of local power elites, s. 290—96. — *Kincaid, H. V.* and *Bright, M.*, Interviewing the business elite, s. 304—11.

British journal of sociology. Vol. 8: 1957. No. 4. *Factions in Indian and Overseas Indian societies*, s. 291—342. — *Bendix, R.* and *Howton, F. W.*, Social mobility and the American business elite, I, s. 357—69.

The Cambridge historical journal. Vol. 13: 1957. No. 1. *Roach, J.*, Liberalism and the Victorian intelligentsia, s. 58—81.

Foreign affairs. Vol. 36: 1958. No. 2. *Teller, E.*, Alternatives for security, s. 201—08. — *Oppenheimer, R.*, An inward look, s. 209—20. — *Berkner, L. V.*, Earth satellites and foreign policy, s. 221—31. — *Dinerstein, H. S.*, The revolution in Soviet strategic thinking, s. 241—52. — *Davis, K.*, The political impact of new population trends, s. 293—301.

Harvard law review. Vol. 71: 1957. No. 1. *Bickel, A. M.* and *Wellington, H. H.*, Legislative purpose and the judicial process: The Lincoln Mills case, s. 1—39. — **No. 2.** *Loss, L.*, The conflict of laws and the blue sky laws, s. 209—53.

International affairs. Vol. 34: 1958. No. 1. *Barraclough, G.*, History, morals and politics, s. 1—15. — *Goodwin, G.*, The role of the United Nations in world affairs, s. 25—37. — *Holmes, F.*, The commonwealth and a free-trade area in Europe, s. 38—48.

Journal of the history of ideas. Vol. 19: 1958. No. 1. *Hadas, M.*, Plato in Hellenistic fusion, s. 3—13. — *Easton, L. D.*, Empiricism and ethics in Dietzgen, s. 77—90. — *Halsted, J. B.*, Walther Bagehot on toleration, s. 119—28.

The journal of modern history. Vol. 29: 1957. No. 4. *Franz, G.*, Munich: Birthplace and center of the national socialist German workers' party, s. 319—34.

The journal of politics. Vol. 19: 1957. No. 4. *Brzezinski, Z.*, Communist ideology and power: From unity to diversity, s. 549—90. — *Livingston, W. S.*, Emigration as a theoretical doctrine during the American revolution, s. 591—615. — *Sorauf, F. J.*, The public interest reconsidered, s. 616—39. — *Kariel, H. S.*, The normative pattern of Erich Fromm's Escape from freedom, s. 640—54.

The modern law review. Vol. 21: 1958. No. 1. *Berman, H. J.*, Soviet law and government, s. 19—26.

The political quarterly. Vol. 29: 1958. No. 1. *Mc Kenzie, R. T.*, Parties, pressure groups and the British political process, s. 5—16. — *Self, P.* and *Storing, H.*, The farmers and the state, s. 17—27. — *Wootton, G.*, Ex-Servicemen in politics, s. 28—39. — *Tivey, L.* and *Wohlgemut, E.*, Trade associations as interest groups, s. 59—71.

Political science quarterly. Vol. 72: 1957. No. 4. *Dorn, W. L.*, The debate over American occupation policy in Germany in 1944—45, s. 481—501. — *Mc Kittrick, E. L.*, The study of corruption, s. 502—14. — *Shell, K. L.*, Industrial democracy and the British labor movement, s. 515—39. — *Rourke, F. E.*, Secrecy in American bureaucracy, s. 540—64. — *Reubens, B. G.*, Burr, Hamilton and the Manhattan company. Part I: Gaining the charter, s. 578—607.

The review of politics. Vol. 19: 1957. No. 4. *Fitzsimons, M. A.*, The Suez crisis and the containment policy, s. 421—45. — *Lewis, W. H.*, Islam: A rising tide in tropical Africa, s. 446—61. — *Dorpaten, A.*, Hitler — Twelve years after, s. 486—506.

Social forces. Vol. 36: 1957. No. 1. *Williams, R. M. Jr.*, Unity and diversity in modern America, s. 1—8. — *Hitt, H. L.*, Migration between the South and other regions, 1949 to 1950, s. 9—16. — *Alpert, H.*, Demographic research and the national science foundation, s. 17—21. — **No. 2.** *Bates, F. L.*, A conceptual analysis of group structure, s. 103—11. — *Burchard, W. W.*, A study of attitudes toward the use of concealed devices in social science research, s. 111—16. — *Haer, J. L.*, An empirical study of social class awareness, s. 117—21.

Social research. Vol. 24: 1957. No. 3. *Brodersen, A.*, Soviet social science and our own, s. 253—86. — *Long, N. E.*, Aristotle and the study of local government, s. 287—310. — *Noble, D. W.*, Dreiser and Veblen: The literature of cultural change, s. 311—29. — *Mayer, K.*, Recent demographic developments in Switzerland, s. 331—53.

The Yale law journal. Vol. 67: 1957. No. 1. *Bowman, W. S. Jr.*, Tying arrangements and the leverage problem, s. 19—36.

Journal du droit international. 84e année: 1957. No. 3. *Castanos, S.*, L'organisation des Nations Unies et les droits intellectuels, s. 616—45.

Revue de l'Institut de sociologie. Année 1957. No. 2. *Brausch, G. E. J. B.*, Le paternalisme: une doctrine belge de politique indigène (1905—1933), s. 191—217. — *Degryse, W.*, Le plan d'aménagement du territoire français, s. 235—56. — No. 3. *Perroux, F.*, Propos sur les techniques quantitatives de l'information et politique économique, s. 329—44. — *Delsinne, L.*, Le mouvement syndical belge dans ses rapports avec la politique, s. 391—460.

Revue française de science politique. Vol. 7: 1957. No. 4. *Girardet, R.*, L'héritage de l'«Action française», s. 765—92. — *Dogan, M. et Campbell, P.*, Le personnel ministériel en France et en Grande-Bretagne, 1945—1957, s. 793—824. — *Robin, M.*, Le système électoral de la République fédérale allemande, s. 825—39. — *Ciurea, E. C.*, La vie politique et les partis en Roumanie après la seconde guerre mondiale, s. 865—89. — *Hoffman, S.*, Tendances de la science politique aux États-Unis, s. 913—32.

Revue générale de droit international public. 61e année: 1957. No. 3. *Sloutzky, N.*, Le bombardement aérien des objectifs militaires, s. 353—81. — *Langrod, G.*, Problèmes du secrétariat international, s. 394—409.

Revue internationale d'histoire politique et constitutionnelle. 1957. No. 25—26. *Langrod, G.*, Trois tentatives d'introduction de la science politique dans l'université française au cours du XIXe siècle, s. 24—36. — *Burdeau, G.*, L'acquis de la science politique française, s. 50—56. — *Moulin, L.*, La méthode comparative en science politique, s. 57—71. — *Eisenmann, C.*, Droit constitutionnel et science politique, s. 72—85.

Revue politique et parlementaire. 60e année: 1958. No. 674. *Masteau, J.*, La situation financière au début de l'année 1958, s. 3—12. — *Massip, R.*, Vers l'alliance globale?, s. 18—24. — *Riou, G.*, Explication de notre temps, s. 25—27. — *Axel, L.*, Les dangers du panislamisme en Afrique Noire, s. 36—50.

Archiv des öffentlichen Rechts. 82. Band: 1957. H. 2—3. *Jesch, D.*, Unbestimmter Rechtsbegriff und Ermessen in rechtstheoretischer und verfassungsrechtlicher Sicht, s. 163—249. — *Meyer-Arndt, L.*, Rechtsfragen der Grundgesetzänderung, s. 275—300.

Die Friedens-Warte. Bd. 54: 1957. Nr. 2. *Suy, E.*, Les golfes et les baies en droit international public, s. 101—16. — *de Hevesy, P.*, The reform of the United Nations and the transformation of the British Empire, s. 139—45.

Historische Zeitschrift. Band 184: 1957. H. 2. *Schieder, T.*, Idee und Gestalt des übernationalen Staates seit dem 19. Jahrhundert, s. 336—66.

Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht. Band 8: 1957. H. 1. *Kelsen, H.*, Platon und die Naturrechtslehre, s. 1—43. — *Horvath, B.*, Field law and law field, s. 44—81.

TILL REDAKTIONEN INSÄND LITTERATUR:

- ARNOULD, MAURICE-A., Les dénombrements de foyers dans le comté de Hainaut. (XIV—XVI siècle). Commission royale d'histoire. Brüssel 1956.
- BJÖRKMAN, PER, och PALMSTIERNA, Nils, Robotvapen och rymdsatelliter. Utrikespol. institutets broschyrserie. Sthlm 1958.
- CHRISTENSSON, HENRY, Franco-Spanien. Utrikespol. institutets broschyrserie. Sthlm 1958.
- DESPY, GEORGES, Les chartes de l'abbaye de Waulsort. Tome Ier (946—1199). Brüssel 1957.
- EREN, ARNE, Tillæg til Bankloven af 15. april 1930. Köpenh. 1957.
- HERLITZ, NIES, Grunddragen av det svenska statsskickets historia. 5 uppl. Sthlm 1957.
- HORNBERG, ERIK, Det fria Finland 1917—1957. Sthlm, Helsingfors 1957.
- KAELAS, ALEXANDER, Sovjetunionens nya industripolitik. Utrikespol. institutets broschyrserie. Sthlm 1957.
- LÆRUM, ERIK, Polen — Ungarn, Suez — Cypern. Köpenh. 1957.
- MC CARTHY, J. R., Den forspildte Sejr. Bearb. av E. Lærum. Köpenh. 1954.
- MOREN, JOROLO, Organisjonene og forvaltningen. Skrifter fra Norges Handelshøyskole. Bergen 1958.
- RASMUSSEN, ERIK, Statslånskrisen 1919. Aarhus 1957.
- SAUVY, ALFRED, La nature sociale. Paris 1957.
- SIMSON, GERHARD, De kämpade för rätten. Sthlm 1957.
- SJÖQVIST, VIGGO, Peter Vedel. Udenrigsministeriets direktør. Bind I. 1823—1864. Aarhus 1957.
- SWEDBERG, HANS, Integrationsplanerna i Västeuropa. Utrikespol. institutets broschyrserie. Sthlm 1957.
- WOLFF, HANS J., Verwaltungsrecht I. 2 uppl. Münster 1957.
- Olycksfall i arbete år 1954. Sveriges off. statistik. Riksförsäkringsanstalten. Sthlm 1957.
- Löner 1955, del II. Sveriges off. statistik. Socialstyrelsen. Sthlm 1957.
- Statistisk årsbok för Göteborg 1957. Göteborgs stads statistiska byrå. Göteborg 1957.
- Statistisk årsbok för Sverige 1957. Årg. 44. Sthlm 1957.
- Förhandlingarna 1945 om svensk intervention i Norge och Danmark. Kungl. Utrikesdepartementet. Sthlm 1957.
- Riksdagens revisorers berättelse — år 1957. Sthlm 1957.
- Militieombudsmannens årsberättelse — år 1958. Sthlm 1958.
- Justitieombudsmannens årsberättelse — år 1958. Sthlm 1958.
- Bergshantering. Berättelse för år 1956. Kommerskollegium. Sthlm 1957.
- Undervisningsväsen 1953—54. Helsingfors stads statistik. Helsingfors 1957.
- Statistisk årsbok för Helsingfors stad. Helsingfors 1957.

Fortlöpande nummer av följande tidskrifter:

Allsvensk Samling, Balans, Bedriftsökonomen, Diakonen, Ekonomisk Revy, Ekonomiska Samfundets tidskrift (Hfors), Finsk Tidskrift, Från departement och nämnder, Förvaltningsrättslig Tidskrift, Historisk Tidskrift, Internasjonal Politikk (Bergen), Kommersiella Meddelanden, Landskommunernas Tidskrift, Medborgaren, Mercator (Hfors), Nationalökonomisk Tidsskrift, Nordisk Försäkringstidskrift, Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, Nordisk Tidsskrift for international Ret (Kbhvn), Nya Argus, Samtid och Framtid, Skandinaviska Banken (Kvartalsskrift), Social Tidskrift (Hfors), Sociala Meddelanden (Sthlm), Socialt Tidsskrift (Kbhvn), Statistisk Månadsskrift (Sthlm), Statistisk Månadsskrift (Kbhvn), Statistisk Tidskrift, Statsøkonomisk Tidsskrift (Oslo), Sunt-Förnuft, Svensk Juristtidning, Svensk Tidskrift, Svenska Socialförbundets Tidskrift, Svenska Stadsförbundets Tidskrift, The Department of State bulletin, Theoria, Tiden, Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund, Tidskrift utg. av Juridiska Föreningen i Finland, Tidsskrift for Rettvitenskap, Utrikespolitik, Weltwirtschaftliches Archiv, Vi, Økonomi og Politik, Nordisk Kontakt, Pris- och Kartellfrågor, Conflict resolution.

Nybet

Karl X Gustaf

av *Sten Bonnesen*

27:—, inb. 34:—

GLEERUPS

Håkan Ohlssons Boktryckeri

Som volymer nr XVII och XVIII i serien från
INSTITUTET FÖR RÄTTSVETENSKAPLIG FORSKNING
har i dagarna utgivits

NILS HERLITZ

NORDISK OFFENTLIG RÄTT

DEL I: HISTORISK INLEDNING

Kr 12:—

DEL II: RIKSDAGARNA OCH TINGEN

Kr 22:—

NORSTEDTS